

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรร
ชุมชนปลูกไม้ลำย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
: การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน

วันที่	17 ก.ค. 2546
เลขทะเบียน	๔๕๐๐ 177
เลขเรียกหนังสือ	๔๕

๐๐๐๕

โดย ดร. ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ และคณะ
มิถุนายน 2543

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอสเอ็มเค อาคาร 1
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10300
โทร 02-6455-1000 โทรสาร 02-6455-1000
e-mail: trf@trf.or.th
website: <http://www.trf.or.th>

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร
ชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
: การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน

คณะผู้วิจัย	สังกัด
ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ดร.มาเรียม นิลพันธุ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.ระพีพรรณ ฉลองสุข	คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.รูปนีย์ ธรรมเมธา	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
น.ส.วรรณภา แสงวัฒนะกุล	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน

The Development of Learning Process on Herb,
Plakmailai Community, Kampangsaen District, Nakhon Pathom Province
: Community Baseline Data Survey

Dr. Kiriboon	Jongwutiwes
Dr. Maream	Nillapan
Asst.Prof. Rapeepun	Chalongsuk
Asst.Prof. Thapanee	Thammethar
Ms. Wannapa	Sangwattanakul

Supported by The Thailand Research Fund

คำนำ

ชุมชนเต็มไปด้วยเรื่องราวมากมายให้ศึกษา

แม้ว่าเราจะเรียนรู้จากในระบบมากมาย
การเรียนรู้จากระบบยังมีมากกว่า

คำตอบที่ได้ในวันนี้ ไม่ใช่คำตอบ
การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ
เงื่อนไขมีตลอดเวลา
ตัวแปรเหลือคณานับ

แปดเดือนที่ศึกษา
ได้เพียงเลี้ยวหนึ่งของปลักไม้ลาย
แต่คณะผู้วิจัย ได้เรียน ได้รู้มากยิ่ง
ขอบคุณที่ให้โอกาส
ขอบคุณปลักไม้ลาย
ขอบคุณ

คณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ชุมชนปลักไม้ลาย
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม : การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน

การศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรชุมชนปลักไม้ลาย เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน พัฒนาการเรียนรู้ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และศึกษาผลที่เกิดจากการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชน งานวิจัยนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษา คือ การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ขอบเขตการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เป็นการศึกษาบริบทของชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศึกษาพฤติกรรมและการดูแลสุขภาพ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร เช่น ชนิด วิธีใช้ ความเชื่อ และผู้รู้ในชุมชน ศึกษาความสัมพันธ์ขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน กระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร และการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการศึกษาเอกสารก่อนลงสนาม ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและใช้เวลาศึกษาข้อมูลในสนาม เป็นเวลา 8 เดือน โดยมีวิธีการสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน (Rapport) ในเบื้องต้นก่อน และเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกต สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ และอย่างไม่เป็นทางการ การจัดกลุ่มสนทนา การสอบถามและการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับชุมชน (Dialogue) วิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการศึกษาพบว่า

1. ชุมชนปลักไม้ลาย เป็นชุมชนดั้งเดิมเกือบร้อยปี เป็นชุมชนที่ทำการเกษตรเป็นหลัก พืชที่สำคัญ คือ อ้อย หน่อไม้ฝรั่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีน เป็นเครือญาติกันในชุมชนมีวัดปลักไม้ลายและโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง มีสถานีอนามัย ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร การคมนาคมติดต่อภายในชุมชนและเข้าเมืองสะดวก วิถีชีวิตของคนในชุมชนอยู่อย่างเรียบง่าย มุ่งเน้นการทำมาหากิน

2. ชุมชนปลักไม้ลายมีป่าสมุนไพร ซึ่งทางวัดได้รักษาให้คงอยู่ มีพื้นที่ 92 ไร่ และมีการอนุรักษ์ป่า โดยการจัดหาพันธุ์พืชสมุนไพรมาปลูกเพิ่มเติมจากที่มีอยู่เดิม ทำป้ายชื่อบอกสรรพคุณสมุนไพรแต่ละต้น จัดกิจกรรมเดินป่าสมุนไพรเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปัจจุบันในป่าสมุนไพรมีพันธุ์พืชประมาณ 500 ชนิด นอกจากป่าสมุนไพรของวัดแล้ว ชาวบ้านมีการปลูกกันบ้าง แต่ยังไม่มีการส่งเสริมอย่างจริงจังนัก เพราะเกรงปัญหาเรื่องตลาด และคุณภาพ

3. ความสัมพันธ์ของชุมชนปลักไม้ลาย จะมีกลุ่มกิจกรรม องค์กร หน่วยงาน จากทั้งภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน หลายกลุ่มที่มีระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในหลายลักษณะ อาทิเช่น แบบพึ่งพา แบบร่วมมือ แบบมีส่วนร่วม แบบมีส่วนได้ส่วนเสีย และแบบเครือข่าย เป็นต้น

4. การดูแลสุขภาพของคนในชุมชน หากเจ็บป่วยไม่มาก ส่วนใหญ่ใช้บริการของสถานีนานามัยตำบล และซื้อยารับประทานเองจากร้านขายของประจำหมู่บ้าน และจากร้านหมอในชุมชน หากเจ็บป่วยมากก็จะเข้าไปรักษาในโรงพยาบาลทั้งของรัฐและเอกชนในจังหวัดนครปฐม รวมทั้งคลินิก การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมีบ้าง แต่ไม่แพร่หลายนัก

5. คนในชุมชน ซึ่งเคยใช้สมุนไพรมาก่อนใช้ในลักษณะเป็นยา และเป็นอาหาร จะมีความรู้และความเชื่อในการใช้สมุนไพร โดยมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษและจากผู้รู้ของชุมชน และเห็นตัวอย่างของคนที่ใช้แล้วได้ผลดี

6. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เรียนรู้ทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย โดยผ่านการดูแบบอย่าง ผ่านกิจกรรม ผ่านสื่อบุคคล การอบรม สัมมนา ดูงานและการทำงานพัฒนา

7. ชุมชนปลักไม้ลาย มีบริบทที่มีความเหมาะสมและมีทุนทางสังคมหลายประการที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีศักยภาพ

แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจากการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ชุมชนสามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ การจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับสมุนไพรในโรงเรียน การให้ความรู้และพัฒนาผ่านกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น และแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน เช่น สื่อ ป้าย นิทรรศการ กิจกรรมในลักษณะการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการเสวนาในชุมชน

Abstract

The Development of Learning Process on Herb, Plakmailai Community, Kampangsaen District, Nakhon Pathom Province.

The study on the development of learning process on herb, Plakmailai Community, Kampangsaen District, Nakhon Pathom Province was a research and development with the objectives to study the baseline data of the community, to develop the learning process, to organize the learning activities and to study the results of the community's learning on herb. This research was the initial stage of the study the baseline data survey of the community.

The scope of the baseline data survey of the community was to study 1) the community context in economic, social and cultural aspects; 2) their health care behaviors; 3) data on herb such as variety, use, belief, and knowledgeable persons in community; 4) the relationship among various organizations in community; 5) the learning process on herb; and 6) the analysis on community potentiality.

Qualitative research method was applied in this study by studying related documents before coordinating with concerned agencies and taking 8 months long in collecting data in the field with the following methods : building rapport with community in the early stage; collecting data by observation; conducting formal and informal interview, focus group, and dialogue with people in the community; and analyzing data by content analysis.

The findings were as follow :

1. Plakmailai community emerged almost a century ago. The main occupation was agriculture. The important farm produces were sugarcane and asparagus. Most villagers were of Chinese origin and relatives. There were Plakmailai temple and one primary school in the adjacent compound. There was also a health center. The communication within the community and to the city was convenient.

2. Plakmailai community had a large tract of land covering 92 rai (36.8 acres) with various herbs, which was maintained by the abbot and people in the community. The herb land was conserved by planting additional variety of herb, labelling each herb's quality, and organizing herb eco- tour as conservation tourism. At present, there were about 500 varieties of herb in the area. Aside from the temple's herb land, the villagers had individually planted some but not seriously promoted due to market and quality problems of the product.

3. There were various aspects of relationship and network in Plakmailai community among activity groups, organizations, and agencies both from within and without, such as dependence, cooperation, participation, partnership, and kinship, etc.

4. Most people went to the health center for health care service, and bought themselves medicine from a village grocery and clinic of the tambol (sub-district). If they were sick, they went to the provincial hospital or clinic in the city of Nakorn Pathom. Using herb to cure was few and not wide spread.

5. Some people in the community had used herb both as medicine and food. They had the knowledge of and believed in the use of herb, as a result of knowledge transfer from their ancestors and the knowledgeable persons of the community, as well as example from those who used and got good result.

6. The learning process of the community was formal, nonformal, and informal through model, activity, people media, training, seminar, field study, and development work.

7. Plakmailai community had a facilitative context and diverse social fund to promote the community's potentiality.

The approach to develop the learning process of the community, analyzed from community data, was that the community was able to develop its learning process through integrated instructional process; the development of herb-in-school curriculum; transfer of knowledge and development experiences to various group in the community, such as, housewives' group, elderly group, youth group, and the like; and learning sources in the community, such as, media, bulletin boards, experience-exchange activities, and dialogue in the community.

สารบัญ

คำนำ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญแผนภูมิ	ฅ
สารบัญแผนภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญและที่มาของการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัยตลอดโครงการ	3
ขั้นตอนในการวิจัยตลอดโครงการ	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับตลอดโครงการ	4
การดำเนินงานในขั้นตอนที่ 1 การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชน	5
วัตถุประสงค์	5
คำถามการวิจัย	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	7
ความสำคัญของการวิจัย	8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
กระบวนการเรียนรู้	9
พฤติกรรมและการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน	18
สมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร	26
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

ชุมชนที่ศึกษา	38
การศึกษาก่อนลงภาคสนาม.....	38
การศึกษาในภาคสนามหรือชุมชน	40
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	42
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	48
ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล	48
การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล.....	48

บทที่ 4 ผลการศึกษา : ข้อมูลพื้นฐาน ชุมชนปลักไม้ลาย

ความเป็นมาของชุมชน.....	50
สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน.....	55
พื้นที่.....	55
ประชากร.....	58
การตั้งบ้านเรือน.....	58
การศึกษา.....	60
การคมนาคม	62
อาชีพ	62
วัฒนธรรมประเพณี	64
ผู้นำชุมชน	66
ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน.....	67

บทที่ 5 ผลการศึกษา : พฤติกรรมการดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพร

สภาวะสุขภาพ.....	69
พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ.....	70
สถานบริการด้านสาธารณสุข.....	71
การใช้บริการสาธารณสุข.....	73
การใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพ.....	74
การรับรู้และความเชื่อ เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน.....	77

สมุนไพรรในชุมชน.....	80
กิจกรรมและโครงการเกี่ยวกับสมุนไพรรในชุมชน	82
บทที่ 6 ผลการศึกษา : ความสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของชุมชน	
ความสัมพันธ์ของชุมชน.....	90
ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน.....	91
ความสัมพันธ์ของสถาบัน/องค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน	92
ความสัมพันธ์ของกลุ่มกิจกรรมที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน.....	99
ความสัมพันธ์ของหน่วยงานภายนอกกับชุมชน.....	102
การวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน	107
กระบวนการเรียนรู้.....	108
ศักยภาพของชุมชน	111
ข้อสังเกตประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา	113
บทที่ 7 แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้	
แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้.....	114
บรรณานุกรม.....	120
รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	126
ภาคผนวก	127
ภาคผนวก ก หนังสือขอความร่วมมือในการวิจัย.....	128
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่ม.....	130
ภาคผนวก ค ประเด็นสนทนากลุ่ม/รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม	132
ภาคผนวก ง แผ่นพับประชาสัมพันธ์วัดปลักไม้ลาย	135
ภาคผนวก จ แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานการพัฒนากระบวนการเรียนรู้.....	138
ภาคผนวก ฉ คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรรวัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม.....	142
ภาคผนวก ช ภาพกิจกรรม.....	163

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 ขั้นตอนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย	4
2 กรอบแนวคิดในการวิจัย การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย	6
3 ความเชื่อมโยงและพลวัตที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ	24

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม.....	57
2 แผนที่แสดงการตั้งบ้านเรือนในชุมชนปลักไม้ลาย	59
3 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย	85
4 ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนปลักไม้ลาย.....	106
5 สรุปการวิเคราะห์ชุมชนปลักไม้ลาย	117

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

ตลอด 30 ปี ของการพัฒนาประเทศ ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ แร่ธาตุ และแรงงานจาก “ชนบท” ได้ถูกนำไปใช้เพื่อการขยายตัวให้กับภาคธุรกิจอุตสาหกรรมในเมือง ในขณะที่เมืองมีความเจริญก้าวหน้า เกษตรกรชาวชนบทกลับไม่สามารถพัฒนาตนเองได้เท่าเทียม ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ การวางแผนพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จึงคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทให้มีการเกื้อกูล และพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะที่เชื่อมโยงกันในทุกด้าน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538)

ดังนั้นวิสัยทัศน์การพัฒนาชนบทจึงได้ให้ความสำคัญต่อภาคชนบทโดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ในเรื่องศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนดังต่อไปนี้

การจัดการ “คน” ในชนบทให้มีศักยภาพในการจัดการ โดยให้มีการพัฒนาปัญญาของคนชนบทให้พร้อมกับการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และผลักดันศักยภาพของคน กลุ่มคน เครือข่ายชุมชน ในการร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งควรเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ได้ถูกนำไปใช้เป็นปัจจัยการผลิตเพื่อสนับสนุนการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศแต่เพียงด้านเดียว แต่จะต้องมีการฟื้นฟู บูรณะ ดูแลรักษาให้เป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้ประชาชนในท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการได้อย่างเต็มที่

ดังนั้นเป้าหมายบางประการของการพัฒนาชนบทจึงให้ความสำคัญกับการเพิ่มศักยภาพของคนชนบทโดยสร้างโอกาสทางการศึกษา สาธารณสุข การรับรู้ข่าวสาร โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจให้ทัดเทียมกัน โดยมีเป้าหมายที่การสร้างชุมชนเข้มแข็งให้มีการพัฒนาชนบทที่กลมกลืน และไม่ขัดแย้งกับธรรมชาติ ไม่ก่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยให้มีการพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว เพื่อการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน โดยเน้นการบริหารจัดการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

ในการจะพัฒนาชนบทต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชนบท การที่คนจะอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ด้านต่าง ๆ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาเป็น 5 สาขา ประกอบด้วย ภูมิปัญญาด้านการเกษตร

ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและการป้องกัน ภูมิปัญญาด้านการผลิตและการบริโภค

คนไทยได้สร้างสรรค์มรดกทางภูมิปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมเลือกสรร และกลั่นกรองจนถือได้ว่าเหมาะสมกับบริบทของแต่ละท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัย 4 ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต เมื่อกล่าวถึงเรื่องการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคจะเห็นว่าคนไทยมิได้มีความรู้ด้อยกว่าชาติใดในโลก เพราะคนไทยได้สร้างสรรค์ความรู้ ในเรื่องของการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคแบบพื้นบ้านไว้อย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมุนไพรไทยและการนวดแผนไทย ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่ายิ่งในปัจจุบัน

การพัฒนาประเทศที่ผิดทิศทาง ทำให้คนไทยตกเป็นทาสทางความคิดและสติปัญญาของต่างประเทศ จนถึงปัจจุบัน คนไทยอ่อนแอไปมากรวมถึงการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคที่จะต้องพึ่งความรู้ ความคิด ยา และวิธีการรักษาจากต่างประเทศเป็นสำคัญ ทำให้คนไทยต้องเสียเงินตราให้ต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ทั้งที่บางโรคคนไทยสามารถดูแลสุขภาพได้ด้วยตนเอง

ชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประกอบด้วยอาชีพการทำไร่ไถนา ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ทำสวนผักและสวนมะม่วง ชาวบ้านส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง ฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลาง มีถนนเชื่อมจากหมู่บ้านไปสู่ตัวเมือง มีระบบคลองชลประทานและคลองซอย ให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำเพื่อทำการเกษตร มีหน่วยราชการ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เจ้าหน้าที่เกษตรได้เข้าไปส่งเสริมเรื่องการปลูกหน่อไม้ฝรั่งเพื่อส่งออกประเทศญี่ปุ่น และมีระบบการบริหารจัดการตลาดที่เข้มแข็ง

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านปลักไม้ลาย ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากวิถีดั้งเดิมมาตลอด องค์การที่เป็นแกนนำในชุมชนคือ วัดปลักไม้ลาย เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันคือ พระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) ท่านมีความคิดริเริ่มและมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูสร้างและรักษาป่าไม้ในเขตวัด มีการรณรงค์ให้รู้ถึงประโยชน์ของต้นไม้แต่ละชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรใช้รักษาโรคต่าง ๆ ท่านได้ปลูกต้นไม้และช่วยกันจัดทำป้ายชื่อต้นไม้ และสรรพคุณสำหรับรักษาโรคแต่ละชนิดติดไว้ที่ต้นไม้ต่าง ๆ รอบ ๆ บริเวณวัด รวมทั้งจัดกิจกรรมอีกหลายลักษณะที่จะเผยแพร่แนวคิดเรื่องสมุนไพร

นอกจากนี้ในชุมชนปลักไม้ลาย มีโรงเรียนประถมศึกษา ที่อยู่ในบริเวณเดียวกับวัด คือ โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย เปิดสอนระดับชั้นก่อนประถมศึกษา ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 บุตรหลานของคนในชุมชน ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนนี้ทั้งสิ้น

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ระบบความสัมพันธ์ระหว่าง วัด โรงเรียน และชุมชนที่มีต่อกันเป็นลักษณะอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน ชาวบ้านมีความรู้สึกภาคภูมิใจในวัดของตนแต่การ เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าไม้กับทางวัดยังมีน้อย และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพื่อการรักษาโรคก็มีได้แพร่

หลาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชน นิยมรักษาโรคภัยไข้เจ็บโดยไปซื้อยาแผนปัจจุบันตามร้านยาและไปรักษาตามสถานอนามัย เพราะเห็นว่าสะดวกรวดเร็วและคิดว่าการรักษาโดยใช้ยาสมุนไพรนั้นยุ่งยากในการปรุง และรักษาไม่หายได้เร็วทันใจ

ข้อมูลและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนปลักไม้ลาย มีทุนทางสังคมประกอบด้วย สถาบันวัดที่เข้มแข็ง มีป่าสมุนไพรที่สมบูรณ์ มีการดูแลรักษาสุขภาพ และรักษาโรคด้วยสมุนไพรโดยการฟื้นฟูของท่านเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย คณะผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาชุมชนแห่งนี้ โดยมุ่งศึกษาเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชน

ในการศึกษาเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร คณะผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ตลอดโครงการไว้ 5 ข้อ และมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยทั้งหมด 6 ขั้นตอน ในรายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นการดำเนินงาน ในขั้นตอนที่ 1 ซึ่งเป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยมีรายละเอียดของวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอน ผลที่คาดว่าจะได้รับตลอดโครงการ และรายละเอียดของการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยตลอดโครงการ

1. เพื่อศึกษาข้อมูลขั้นพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย
2. เพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย
3. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชน

ปลักไม้ลาย

4. เพื่อศึกษาผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย
5. เพื่อขยายผลและสร้างพลังความเข้มแข็งเรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย

ขั้นตอนในการวิจัยตลอดโครงการ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

<u>ขั้นตอนที่ 1</u> (R ₁)	การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
<u>ขั้นตอนที่ 2</u> (D ₁)	การพัฒนากิจกรรมเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร
<u>ขั้นตอนที่ 3</u> (R ₂)	การประเมินกิจกรรมเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร
<u>ขั้นตอนที่ 4</u> (D ₂)	การปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมที่พัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร

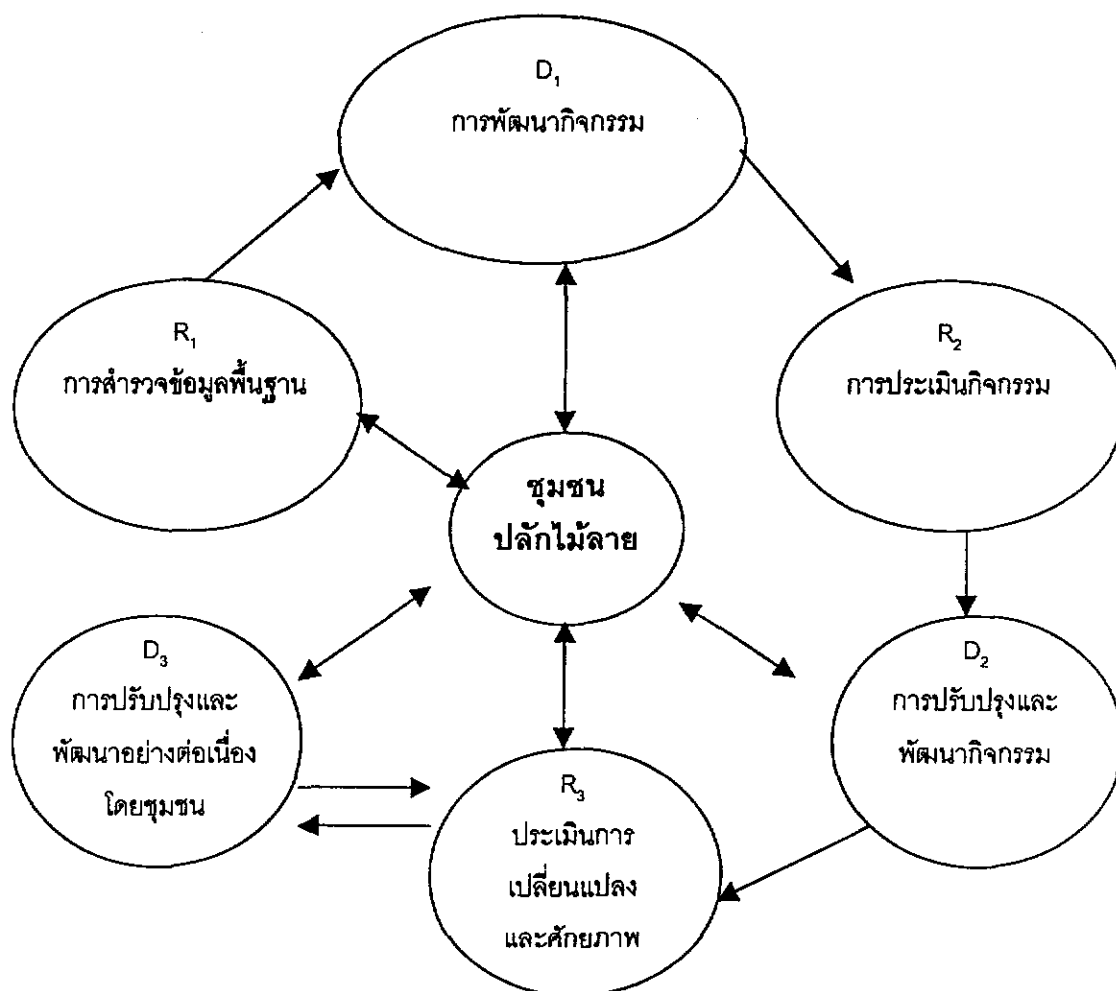
ขั้นตอนที่ 5(R₃)

การประเมินการเปลี่ยนแปลงและศักยภาพในการพัฒนา
กระบวนการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 6(D₃)

การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับ
สมุนไพรอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน

โดยขั้นตอนการวิจัยทั้ง 6 ขั้นตอนนี้ แสดงในแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 : ขั้นตอนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย

ผลที่คาดว่าจะได้รับตลอดโครงการ

1. ชุมชนปลักไม้ลายมีการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรและสามารถพึ่งตนเองได้
2. ชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้เรียนรู้ร่วมกันจาก

กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

3. หน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ได้วิธีการในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร เพื่อการพึ่งตนเอง

4. นักศึกษาได้เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติงานในชุมชน
5. มีการเสนอผลการศึกษาเพื่อเผยแพร่ในวงวิชาการด้านชุมชนศึกษา
6. มีการพัฒนารายวิชาด้านชุมชนศึกษา

การดำเนินงานในขั้นตอนที่ 1 (R₁) การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน

ใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2542 ถึงเดือนมิถุนายน 2543 รวมเวลา 8 เดือน โดยมีวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานดังนี้

วัตถุประสงค์

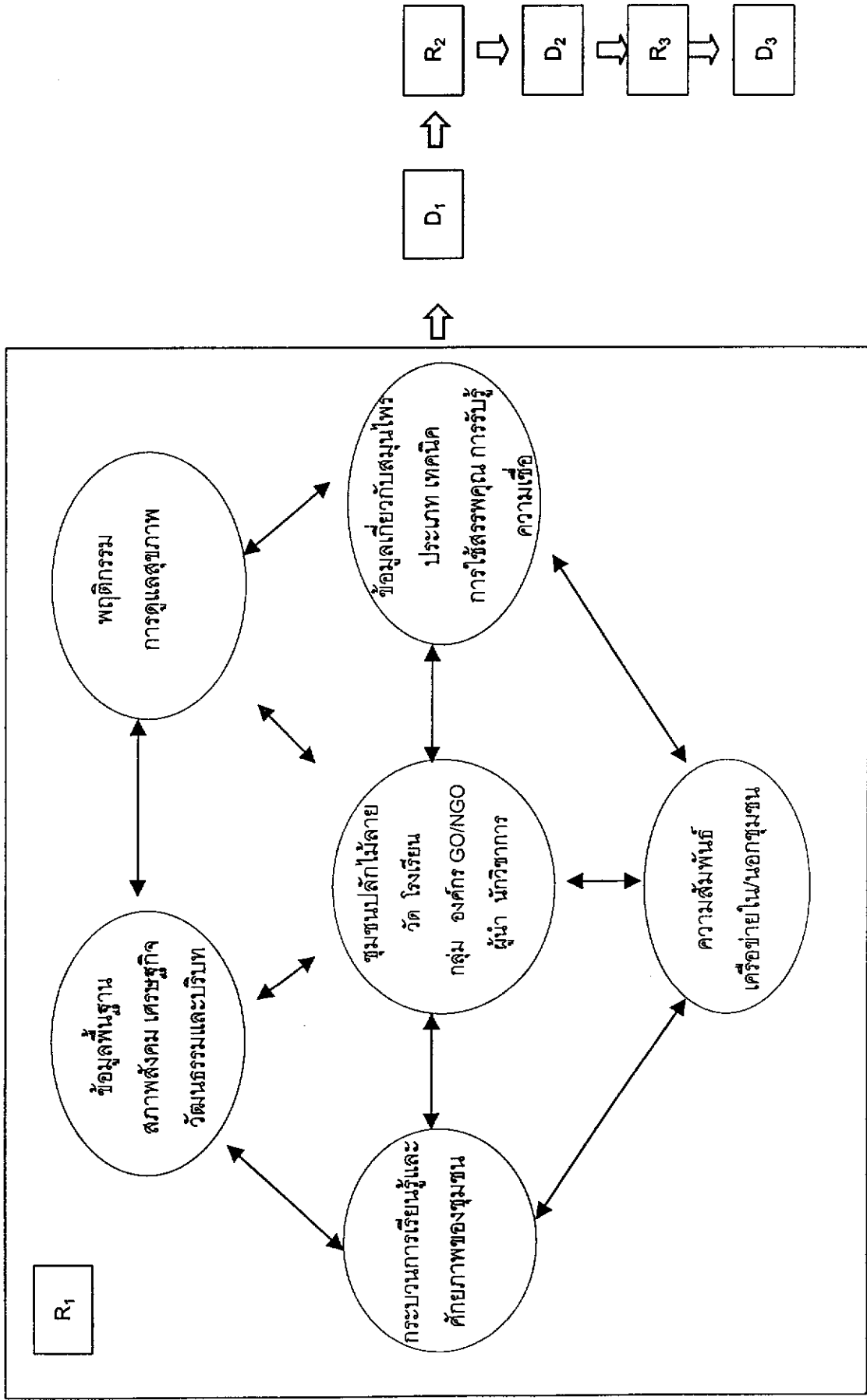
1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนปลักไม้ลาย
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมและการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน
3. เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลายในด้านประเภท เทคนิควิธีการใช้สรรพคุณ การแปรรูป การรับรู้และความเชื่อ การถ่ายทอด และผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของชุมชน
5. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเรื่องสมุนไพร

คำถามการวิจัย

1. สภาพพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ เป็นอย่างไร
2. ชุมชนมีพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพอย่างไร
3. ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในการใช้สมุนไพรมานาน้อยเพียงใด อย่างไร
4. ชาวบ้านมีการรับรู้และความเชื่ออย่างไรต่อสมุนไพร มีการยอมรับหรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
5. ในชุมชนมีกลุ่มใดบ้าง และมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างไร
6. ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และศักยภาพอย่างไร
7. ชุมชนมีความพร้อมมากน้อยเพียงใดในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย ได้กำหนดกรอบแนวคิดดังแผนภูมิที่ 2

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลูกไม้ลาย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) หมายถึง กระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีความเข้าใจเห็นคุณค่าและนำไปใช้ ซึ่งการถ่ายทอดเกิดจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกหัดของแต่ละบุคคล หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากบุคคลปรับตัวเองเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้า หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สมุนไพร (Medical Plant หรือ Herb) หมายถึง พืชที่ใช้เป็นยารักษาโรค รวมทั้งประโยชน์ทางด้านอื่น ๆ เช่น การนำมาบริโภคเป็นอาหาร อาหารเสริมสุขภาพ เครื่องดื่ม สีสันอาหาร ตลอดจนใช้ทำเครื่องสำอาง

รูปแบบการใช้สมุนไพร หมายถึง สมุนไพรที่จะนำมาใช้นั้นสามารถใช้ได้ในหลายรูปแบบ เช่น การใช้สมุนไพรสด ๆ สมุนไพรอบแห้ง ใช้ในรูปยาต้ม ยาขง ยาลูกกลอน ยาดองเหล้า ยาพอก แคปซูล น้ำมัน เป็นต้น

พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ หมายถึง การปฏิบัติหรือการแสดงออกในการดูแลสุขภาพตนเองในด้านการป้องกัน การรักษา การบำรุง ตลอดจนการฟื้นฟู

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร ประมวล และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง การมีและการรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชนทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรบุคคลให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงและมีความสุขในสถานการณ์ต่าง ๆ

ความสำคัญของการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ
2. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน
3. ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรชุมชนปลูกไม่ลายเกี่ยวกับ ประเภท สรรพคุณ

การแปรรูป การรับรู้ ความเชื่อ การถ่ายทอดและผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน

4. ความสัมพันธ์ภายในและภายนอกชุมชน ระหว่างโรงเรียน ชุมชน วัด ชาวบ้าน และกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ
5. ศักยภาพของชุมชนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเรื่องสมุนไพร
6. ข้อเสนอแนะที่มีการร่วมคิดจากชุมชนเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในชุมชนในเรื่องสมุนไพร

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เรื่อง สมุนไพรชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐมนี้ คณะผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอเป็น ประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการเรียนรู้
2. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน
3. สมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการเรียนรู้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การสร้างสรรคัลัษณภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนานแม้สังคมมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าหรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ยังคงมีศักยภาพอันยิ่งใหญ่ สามารถเรียนรู้ทั้งจากมนุษย์ด้วยกันและเรียนรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 45 - 49) สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้

1. ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก
2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง
3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิตและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition)
4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรมกบฏาในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนต่อย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชาติ

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหา ทั้งทางสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม

8. ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มามีมาแต่เดิม

ระบบและกระบวนการเรียนรู้มีอยู่หลากหลายดังแสดงในข้อ 1 ถึง 8 ข้างต้นนี้เป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในรูปโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน

วิกิร ตันทวุฒโฒ (2536 : 106-107) ได้จำแนกการเรียนรู้ (Learning) ออกเป็น 2 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

1. การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ เป็นกระบวนการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรม บุคคลสามารถพัฒนาทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ค่านิยม เจตคติ ประเพณีอันเหมาะสมในวัฒนธรรมหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการทางสังคม พฤติกรรมที่เป็นผลมาจากการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น เป็น การเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบโดยทั่วไป เป็นการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

2. การเรียนรู้ที่มีรูปแบบนั้น เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่มีลักษณะแน่นอนและมักจะเกิดขึ้นภายในสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่เรียกว่า สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย

คูลี เวอเนอร์ (อ้างถึงในโมฮัมหมัด อับดุลการ์เดอร์ 2520 : 30) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้นเกิดจากสภาพการณ์ 2 ประการ คือ

1. จากสภาพการณ์ของสังคม (Societal setting) เช่น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ของสังคมประจำวัน เป็นการเรียนรู้โดยบังเอิญมากกว่าตั้งใจ

2. จากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) จัดลำดับของการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมายและต่อเนื่อง

โมฮัมหมัด อับดุลการ์เดอร์ (2520 : 3) กล่าวว่า สภาพการณ์ที่ทำให้คนเกิดการเรียนรู้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. Natural Setting คือ สภาพการณ์ทางธรรมชาติ มนุษย์เราเรียนรู้จากสภาพของธรรมชาติ เช่น การอยู่ในร่มสบายกว่าอยู่กลางแจ้งแดดกลางฝน มนุษย์จึงคิดสร้างที่กำบังเพื่อหลบแดด หลบฝน
2. Societal Setting คือ สภาพทางสังคม การเรียนรู้เกิดขึ้นจากสภาพทางสังคม
3. Formal Instructional Setting คือ การจัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ไมฮัมหมัด อับดุลการ์เดอร์ (2520) ได้สรุปถึงกระบวนการทางการศึกษามีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ วิธีการ เนื้อหาและอุปกรณ์การศึกษาและส่วนหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ การรับรู้ การลืม

สุโท เจริญสุข (2519 :13-21) ได้สรุปความหมายของการเรียน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ การฝึกหัด การปฏิบัติการ การถือผิดเป็นครู การทำซ้ำ ๆ การเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข การเรียนรู้จากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อย การเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหาและการเรียนรู้โดยการคิด แบบเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง เป็นต้น โดยที่กระบวนการเรียนรู้ก็คือ เป็นกระบวนการแก้ปัญหาของเรานั้นเอง ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 7 ประการ คือ จุดหมาย ความพร้อม สถานการณ์ การแปลความหมาย (ของสถานการณ์) ผลที่ได้รับและองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้มี 3 ประการ คือ ตัวผู้เรียน ตัวผู้สอน และสภาพสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากหลายวิธี เช่น การเลียนแบบ (Imitation) การบรรลุมิติภาวะ (Maturation) การสร้างเงื่อนไข (Condition) การบอกกล่าว (Indoctrination) การบังคับ (Coercion) และการเรียนรู้ (Learning) สภาพการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ คือ การบอกกล่าว เป็นการบังคับให้ผู้เรียนรู้ต้องยอมรับในสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้บอก (สมคิด อิศระวัฒน์ 2538 :8)

ความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับชุมชน มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนและนำสังคมให้เกิดการพัฒนาต่อไป สำหรับความหมายของกระบวนการเรียนรู้นั้น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้มากมาย ซึ่งมีทั้งที่แตกต่างกันและคล้ายคลึงกันดังนี้

อีลิจีโอ บี.บาซากา(อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2511:87) ได้สรุปว่าการศึกษที่เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 21 คือ ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มีความหมายครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ในที่ทำงาน และมีความหมายรวมไปถึงการก่อสร้างบุคลิกภาพ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้เวลาใดก็ได้ตลอดชีวิต โดยการเรียนรู้ในการศึกษาตลอดชีวิต มีสาระสำคัญ 4 ประการคือ

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ เน้นการเรียนรู้ทั่วไปอย่างกว้าง ๆ ผนวกกับการเรียนวิชาจำนวนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการศึกษาตลอดชีวิตด้วย

2. การเรียนรู้เพื่อทำ คือการฝึกหัดอาชีพหรือการทำงานจำเป็นต้องมีการพัฒนาความสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ที่หลากหลาย ที่ไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นและความสามารถในการทำงานเป็นทีม

3. การเรียนรู้เพื่อเป็น ทุกคนจำเป็นต้องมีอิสระเพิ่มขึ้น มีการตัดสินใจที่ถูกต้องและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการทำงานของตน

4. การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน ต้องเข้าใจผู้อื่น เข้าใจธรรมเนียมประเพณีและจิตใจผู้อื่น

ในด้านการเรียนรู้ ในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้ศักยภาพของตนในการพัฒนา คณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาการศึกษาชุมชน (2531:49) ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นี้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการแก้ปัญหา และสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้ เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางการแก้ไข เมื่อได้แนวทางแล้ว สมาชิกนำกลับไปลงมือปฏิบัติ แล้วกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อสรุปบทเรียน เพื่อหาหนทางต่อไปอีก กระบวนการที่เกิดขึ้นนี้ แท้กับเป็นการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มและผลพวงจากการเรียนรู้ จากปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ดังกล่าว ยังช่วยแก้ไขปัญห และพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้

นอกจากนี้พรวิไล เลิศวิชา(2532:7) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ (2534:14-16) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการที่เป็นการให้การศึกษามุมชนเพื่อการพัฒนา สามารถสรุปได้ว่า การให้การศึกษามุมชนเพื่อการพัฒนา(Community Education for Development) มีความหมายแยกเป็น 2 ตอน กล่าวคือ

1. การให้การศึกษามุมชน (Community Education) คือ การกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด และความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนของตนเอง

2. การให้การศึกษเพื่อการพัฒนา (Development Education) คือการกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ เพื่อค้นหาแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญห ข้อจำกัดของชุมชน จนสามารถตัดสินใจร่วม

กันในการกำหนดแผนงานที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ตามขีดความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่

ดังนั้นการให้การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา คือวิธีการกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ และศึกษาร่วมกันในเรื่องที่จริงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และตระหนักถึงปัญหา ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนสามารถค้นหาและกำหนดวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยตนเอง

ในการเรียนรู้ดังกล่าว ผู้เรียนควรมีวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ ซึ่ง ประเวศ วะสี (2542:31) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ ว่าควรมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เรียนรู้เพื่อตนเอง
2. เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเอง ทั้งที่ใกล้และไกล
3. เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งนอกตัว และสามารถจัดความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน

ในด้านการนำความรู้มาปฏิบัติ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน มาลี พฤษพงษ์ศาสดา, 2541:69) ได้กล่าวว่า การศึกษาที่แท้จริงแล้วเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนและสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับที่ทฤษฎา บุญชัย และคณะ (2538:24) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นการสืบสายถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ตัวบุคคล

อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคม เพื่อให้คนดี รู้จักคิดดี ทำดี มีประโยชน์ต่อตนเอง และสังคม (สุมน อมรวิวัฒน์ อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2541 :72)

นอกจากนี้ จิตจำนงค์ กิติศิริ(2532:123-127) ได้กล่าวว่า การให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาขึ้นในพฤติกรรมมนุษย์ นั่นคือ จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ ด้านทักษะ ได้แก่ทักษะในการคิด และทักษะในการทำและด้านทัศนคติ หรือสิ่งที่เรามีความรู้สึกลึก

จากความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปสาระสำคัญได้ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ด้านการเรียนรู้ การเรียนรู้ควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยมีการ
 - 1.1 การเรียนรู้เพื่อทำ
 - 1.2 การเรียนรู้เพื่อเป็น
 - 1.3 การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน

จากการเรียนรู้ดังกล่าว ความหมายทางด้านการเรียนรู้ ผู้เรียนควรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

ก. เรียนรู้เพื่อตัวเอง

ข. เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเอง ทั้งใกล้และไกล

ค. เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนอกตัว

2. ด้านการปฏิบัติ เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้สืบทอด

ปฏิบัติ ผ่านช่องทางต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างกันออกไป

3. การนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องความรู้ ทักษะ และทักษะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาคนในชุมชนที่เป็นผู้ใหญ่ จึงจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามแนวคิดของโนลส์ (Malcolm S. Knowles, 1978) ได้สรุปเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความต้องการและความพอใจ (Need and Interests) ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เขาก็จะเกิดความพึงพอใจ เพราะฉะนั้นควรจะมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมทั้งหลายเพื่อให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้นั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วย

2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ (Life Situations) การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดีถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ดังนั้นการจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ควรจะยึดถือสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นหลักสำคัญมิใช่ตัวเนื้อหาวิชาที่เรียน

3. การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience) เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ วิธีการหลักสำหรับการศึกษผู้ใหญ่ คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียด ว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้าง แล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

4. ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self - Directing) ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ คือ การมีความรู้สึกต้องการที่จะสามารถต้องการนำตนเองได้ เพราะฉะนั้น บทบาทของผู้สอนจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหา หรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียนรู้ มากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่าน หรือ เป็นสื่อสำหรับความรู้แล้วทำหน้าที่ประเมินผลว่าเขาคล้อยตามหรือไม่เพียงเท่านั้น

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะมีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละบุคคลเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนนักศึกษาผู้ใหญ่จะต้องจัดเตรียมการในการเรียนการสอนให้เหมาะสม ให้เป็นไปตามความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน

ทฤษฎีการเรียนรู้ผู้ใหญ่ตามแนวคิดของกาเย่ (Robert M. Gagne) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ 8 ขั้นตอน คือ

1. การจูงใจ (Motivation Phase) ก่อนการเรียนรู้จะต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยากรู้ อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปด้วยดี
2. ความเข้าใจ (Apprehending Phase) ในการเรียนรู้จะต้องเข้าใจบทเรียนจึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ
3. การรับความรู้ (Acquisition Phase) เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียนจะก่อให้เกิดการได้รับความรู้เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป
4. การเก็บไว้ (Retention Phase) หลังจากที่ได้เรียนรู้ได้รับความรู้ก็จะเก็บความรู้เหล่านั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของบุคคล
5. การระลึกได้ (Recall Phase) เมื่อผู้เรียนเก็บความรู้ไว้ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาสต่าง ๆ เท่าที่จะระลึกได้
6. ความคล้ายคลึง (Generalization Phase) ผู้เรียนจะนำสิ่งที่ระลึกได้ไปใช้ และเมื่อพบกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกันจะนำความรู้ดังกล่าวไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึงกัน
7. ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase) หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้วผู้เรียนต้องนำความรู้ที่เรียนรู้ไปแล้วนั้นไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
8. การป้อนกลับ (Feedback Phase) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่าผู้เรียนเรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียนหรือไม่ จะได้นำข้อมูลไปปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามแนวคิดของบรูเนอร์ (Jerome Bruner : 1966) ได้กล่าวถึงกระบวนการการเรียนรู้ว่าประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การรับความรู้ (Acquisition) เป็นขั้นของการรับความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้จากการเรียนรู้
2. การแปลงรูปความรู้ (Transformation) เป็นขั้นตอนของการแปลงรูปความรู้ที่ได้รับมา ให้สัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมหรือเหตุการณ์ปัจจุบัน
3. การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนของการประเมินผลว่าสิ่งที่ได้รับมาเป็น

ความรู้ใหม่ เมื่อผ่านขั้นการแปลงรูปของความรู้แล้วว่าดีหรือไม่ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้นเพียงใด

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามแนวคิดของบลูม (Benjamin S. Bloom : 1956) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามี 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หลังจากที่บุคคลได้เรียนรู้ไปแล้วจะเกิดเป็นความรู้ติดตัวผู้เรียน โดยวัดได้จากการจำได้หรือท่องจำได้ เป็นต้น

2. ความเข้าใจ (Comprehension) ต่อจากขั้นที่ 1 บุคคลจะแปลความหมายหรืออธิบายสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ในขั้นที่ 1 เกิดเป็นความเข้าใจ

3. การนำไปใช้ (Application) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ มีความรู้ ความเข้าใจแล้วจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจไปใช้ได้ เช่น เมื่อเรียนรู้เรื่องการป้องกันการติดต่อกับโรคเอดส์แล้ว สามารถป้องกันตนเองไม่ให้ติดต่อกับโรคเอดส์ได้

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 3 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเกิดการติดเชื้อโรคเอดส์ได้ เป็นต้น

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 4 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการสังเคราะห์ หรือหาวิธีการป้องกันตนเองให้พ้นจากโรคเอดส์ต่อไป

6. การประเมินผล (Evaluation) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 5 แล้วบุคคลจะมีความสามารถในการตัดสินใจหรือตีค่าหรือประเมินค่าของสิ่งที่พบเห็นว่าถูกต้องและดีงามหรือไม่ เป็นต้น

ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวคิดของครอนบาค (Lee J. Cronbach 1963 : 66-70) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามีขั้นตอนดังนี้

1. ความมุ่งหมาย (Goal) หมายถึงสิ่งที่ผู้เรียนควรจะได้รับจากการเรียนรู้

2. ความพร้อม (Readiness) หมายถึงระดับวุฒิภาวะ อารมณ์และความสามารถในการเรียนรู้

3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึงตัวผู้สอน วิธีสอน สื่อ กิจกรรม บรรยากาศในการเรียนการสอน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย

4. การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึง การพิจารณาและตีความในสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่ได้รับรู้มา

5. การตอบสนอง (Response) หมายถึง การลงมือแสดงพฤติกรรมโดยมีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

6. ผลต่อเนื่อง (Consequence) หมายถึงผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้องถือว่ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มีการเรียนรู้เกิดขึ้น

7. ปฏิกริยาต่อการขัดขวาง (Reaction thwarting) หมายถึง การพบกับความผิดหวังจึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่

นอกจากทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่แล้ว แรงจูงใจยังเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่เป็นผลจากการเรียนรู้ของบุคคลนั้น ๆ และแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจที่สำคัญ ๆ ต่อพฤติกรรมของมนุษย์ พอสรุปได้ดังนี้

มาสโลว์ (Abraham H. Maslow : 1970) ได้เสนอทฤษฎีแรงจูงใจของมนุษย์ในลักษณะลำดับขั้นของความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ 5 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย หรือต้องการวัตถุที่จะมาทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ เป็นความต้องการอันดับแรกของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการทางด้านปัจจัยสี่ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพักผ่อนนอนหลับ ความต้องการทางเพศที่จำเป็นในการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์

ขั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย มนุษย์ทุกคนมีความต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่โดยปราศจากภัยอันตราย มีสุขภาพจิต สุขภาพกายดี มีความมั่นคงในอาชีพ หน้าที่ การงาน และฐานะทางเศรษฐกิจ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ขั้นที่ 3 ความต้องการความรักและการยอมรับจากผู้อื่น ทุกคนต้องการความรักจากผู้อื่น เช่น จากพ่อแม่ จากเพื่อน ต้องการที่จะให้และได้รับความรัก มีไมตรีจิตซึ่งกันและกัน ประารถนาที่จะเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ

ขั้นที่ 4 ความต้องการได้รับการยกย่องชมเชย มีเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความต้องการที่จะเห็นคุณค่าและความสามารถของตัวเอง เป็นการประเมินตนเอง ได้รู้ว่าตนเองมีค่า ทุกคนในสังคมยอมรับนับถือให้เกียรติยกย่อง เกิดความรู้สึกเชื่อมั่น ยอมรับนับถือตนเอง

ขั้นที่ 5 ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง สามารถกระทำตนได้ตามความสามารถที่เป็นจริง เป็นความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตของตนที่พัฒนาขั้นสูงสุดแล้ว เพื่อแสดงถึงความสามารถและศักยภาพที่จะกระทำได้ของตัวเอง มนุษย์ทุกคนปรารถนาที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดหรืออุดมคติที่กำหนดไว้ บุคคลที่ได้รับการความต้องการผ่านมาถึงขั้นนี้ จะรับรู้หรือเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง มีความเป็นอิสระสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนต้องการ และทำทุกอย่างถูกต้องมีเหตุผลอย่างคนคิดเป็น

ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์นี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเรื่องการเรียนรู้ได้ ทำให้เกิดแนวคิดดังเช่น

1. การเรียนรู้จะได้ผลดี เมื่อได้สนองตอบหรือตรงกับความต้องการของผู้เรียน
2. การเรียนรู้จะได้ผลดีทำให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้เมื่อผู้เรียนสามารถเรียนหรือปฏิบัติได้

อย่างราบรื่น ปลอดภัยในบรรยากาศที่ปราศจากการข่มขู่

3. ถ้าการเรียนรู้สิ่งใหม่ทำให้เกิดความพอใจ บุคคลจะต้องการเรียนรู้ต่อไปอีก
4. เกิดกระบวนการเรียนรู้

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่ากระบวนการของการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เรียน สิ่งกระตุ้น การตอบสนอง และแรงจูงใจอันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ คือ

1. มีสิ่งเร้ามาเร้าผู้เรียน
2. ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้า
3. ผู้เรียนแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้นมาเป็นการกระทำ หรือพฤติกรรม ซึ่งขั้นนี้เป็นขั้นที่จะมีการเรียนรู้เกิดขึ้น

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงจะเน้นการจัดการเรียนรู้ให้ตรงกับลักษณะของวัยผู้ใหญ่ กระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ จึงสอดคล้องกับความต้องการของผู้ใหญ่ ความพร้อม ความสะดวก และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตประจำวัน ฯลฯ

นอกจากทฤษฎีการเรียนรู้และทฤษฎีการศึกษาผู้ใหญ่แล้ว การวิจัยครั้งนี้ยังต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีพื้นฐาน ซึ่งต้องอาศัยศิลปและศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่

พฤติกรรมและการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ

องค์การอนามัยโลก(WHO) ได้ให้คำนิยามของสุขภาพ หมายถึง สภาวะแห่งความสุข ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางกาย ทางจิต และทางสังคม แต่ในปัจจุบันได้ขยายเพิ่มถึงมิติทางจิตวิญญาณ(spiritual well-being) (ประเวศ วะสี. 2541)

สุขภาพเป็นชุมพลแห่งชีวิต มิใช่เป้าหมายของการดำรงชีวิต(ปนิธาน หล่อเลิศวิทย์; 2541: 2-3) การมีสุขภาพดีจึงหมายถึง การมีร่างกายแข็งแรง ไม่ป่วยง่าย หากป่วยก็ได้รับการดูแลอย่างดี ไม่เสียชีวิตก่อนเวลาอันควร มีจิตใจที่สบาย สะอาด สงบ ไม่ทรมานทรมาย วุ่นวาย มีความเป็นอยู่ในสังคมอย่างพอดี ครอบคลุมทั่วทั้งบ่อ อุณหภูมิที่ชุ่มชื้น

การมีสุขภาพที่ดีเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์โดยทั่วไป เพราะสุขภาพเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต ในการทำกิจกรรมต่างๆในชีวิต ดังนั้นมนุษย์จึงพยายามศึกษาหาวิธีการต่างๆที่จะทำให้มีสุขภาพที่ดี

สุขภาพกับสังคม

สภาพปัจจุบันของสังคมไทยได้แปรเปลี่ยนไปจากสภาพเมื่อ 30 - 40 ปีก่อนมาก อันเป็นผลจากการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. 2503 ด้วยเป้าหมายการปรับเปลี่ยนจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมและเกิดค่านิยมความทันสมัยตามรูปแบบของประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปราวกับนิมิตในด้านที่อยู่อาศัย ถนนหนทาง และวัฒนธรรมการบริโภคสุขภาพ การพัฒนาทางวัตถุทำให้ความลำบากทางกายลดลง การคมนาคมที่ดีทำให้สามารถเดินทางใช้เวลาน้อยลง การมีไฟฟ้าทำให้มีอุปกรณ์เสริมความสะดวกสบายมาใช้ในบ้าน มีวิทยุ โทรทัศน์ ทำให้สามารถรับทราบ มองเห็นภาพของสังคมอื่นที่แตกต่าง การสื่อสารยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ประชาชนสามารถที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้มากมายและรวดเร็ว เกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และรูปแบบของการเจ็บป่วยซึ่งจากเดิมเป็นการเจ็บป่วยจากโรคติดต่อมาเป็นโรคที่ไม่ติดต่อนมากขึ้น เช่นโรคมีสาเหตุจากพฤติกรรมความเสี่ยงต่างๆ อาทิเช่น อุบัติเหตุ โรคเบาหวาน โรคเอดส์ โรคมะเร็งปอด ซึ่งเป็นภาวะการเจ็บป่วยที่รุนแรงและเรื้อรัง เป็นผลกระทบต่อเศรษฐกิจสังคมของผู้ป่วยและครอบครัว (เพียงเพ็ญ เศวตศรีสกุล: 2541, สถาบันส่งเสริมสุขภาพไทยและสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข: 2541)

ความเชื่อมโยงของสุขภาพกับองค์ประกอบต่างๆ

สุขภาพมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่างๆ มากมาย (สำนักงานนโยบายและแผนสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข: 2539 ,สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย: 2541) โดยสรุปได้เป็น 3 ส่วนคือ

1. องค์ประกอบด้านปัจเจกบุคคล

1.1. พฤติกรรมของประชาชนที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ เช่นพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสม พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมทางเพศ พฤติกรรมในการทำงานที่ไม่คำนึงถึงความปลอดภัย ขาดการออกกำลังกาย พฤติกรรมของผู้ประกอบวิชาชีพและผู้ประกอบธุรกิจที่มีแนวโน้มที่แสวงหากำไร โดยขาดการคำนึงถึงผลต่อสุขภาพที่มีแนวโน้มสูงขึ้น แต่พฤติกรรมการใช้บริการสถานพยาบาลมากขึ้น

1.2. พันธุกรรม โรคทางพันธุกรรมเป็นโรคที่ถ่ายทอดจากบิดาหรือมารดาสู่ทารก มีส่วนสำคัญอย่างหนึ่งต่อการมีสุขภาพหรือแนวโน้มการมีสุขภาพที่ดีหรือไม่ดีของประชาชนตั้งแต่แรกเกิด ได้แก่ ธาตุสซีเมีย เบาหวาน เป็นต้น

1.3. ความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับสุขภาพ ประชาชนมีความคิด ความเชื่อ ที่แตกต่างกันในเรื่องสุขภาพ ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการอบรมเลี้ยงดู และกระบวนการทางสังคมตลอดจนอิทธิพลจากสื่อโฆษณาต่างๆ ทำให้คนจะสนใจเรื่องของสุขภาพของตนเองเมื่อเจ็บป่วยเท่านั้น ^{ห้องกานต์}ขาดการให้ความสำคัญและตระหนักถึงความจำเป็นของการทำให้ตนเองมีสุขภาพที่ดีอยู่เสมอ

2. องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อม

2.1. การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีการขยายตัวทำให้ประชาชนมีความคาดหวังที่สูงขึ้นว่าจะได้รับการดูแลสุขภาพที่มีคุณภาพดีขึ้นและสะดวกมากยิ่งขึ้นตามลำดับ แต่การขยายตัวของภาคเศรษฐกิจก็ทำให้บริการสุขภาพมีราคาแพงขึ้นด้วย

2.2. การศึกษา อัตราการรู้หนังสือของประชาชนคนไทยสูงขึ้น และมีโอกาสเข้ารับการศึกษาคือสูงขึ้นโดยเฉพาะสตรีที่ได้รับการศึกษาจะทำให้ครอบครัวมีสุขภาพดีขึ้น เนื่องจากสามารถมีความรู้ ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัวมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หากเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจะสามารถป้องกันอันตรายอันเนื่องมาจากการทำงานได้มากขึ้น ได้แก่ อันตรายจากสารเคมีและเครื่องจักร เป็นต้น

2.3. การเมืองกับการปกครอง ภาวะการเมืองการปกครองที่เป็นวิถีประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยผ่านทางองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคระดับต่างๆ สื่อมวลชน สิ่งเหล่านี้หากเข้มแข็งดีจะทำให้สามารถไปควบคุมจำนวนและลดการขยายตัวของผลิตภัณฑ์และบริการสุขภาพที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนลงได้ นอกจากนี้กระแสการเมืองการปกครอง จะไปในทิศทางของการกระจายอำนาจสู่การปกครองส่วนท้องถิ่นและภูมิภาค ตลอดจนจะมีการจำกัดตัวการเติบโตของภาคราชการลง ซึ่งทำให้บริการสุขภาพของภาคราชการจะค่อยๆ ลดบทบาทลง ในขณะที่การจัดบริการสุขภาพจากภาคเอกชนจะทวีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ

2.4. โครงสร้างพื้นฐาน ด้านการคมนาคม การสื่อสาร การสาธารณสุขภาคจะมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว อันเป็นส่วนหนึ่งของวิวัฒนาการสู่ภาวะ "โลกาภิวัตน์" ทำให้พฤติกรรมการรับรู้ข่าวสารของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ประชาชนสามารถรับรู้ข่าวสารได้อย่างรวดเร็วขึ้นอย่างมาก เป็นประโยชน์ต่อการแสวงหาความรู้ในการดูแลสุขภาพด้วยตนเอง และประชาชนรู้จักที่จะเลือกใช้สุขภาพที่เหมาะสมในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลายมากขึ้นเช่น การปรึกษาแพทย์ผ่านรายการโทรทัศน์ วิทยุ หรือเครือข่ายคอมพิวเตอร์(Internet) (Tomorrow's doctoring; 1995) เป็นต้น

2.5. ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก มีวิธีการรักษาโรคแนวใหม่และใช้เครื่องมือแบบใหม่ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการลงทุนสูงมาก อยู่เสมอ ทำให้ผู้ลงทุนใช้เครื่องมือแพทย์ที่มีการลงทุนสูง จะต้องเพิ่มค่าบริการรักษาพยาบาลกับประชาชนผู้ที่ต้องใช้เครื่องมือทางการแพทย์เหล่านั้น อันจะส่งผลกระทบทำให้ราคารักษาพยาบาลมีราคาแพงขึ้น ส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ยากจนที่ไม่มีเงินจ่ายค่ารักษาพยาบาล

2.6. ปัจจัยทางด้านสังคมอื่นๆ เช่นวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ศีลธรรม ศาสนา และจริยธรรม ส่งผลต่อการมีสุขภาพที่ดีหรือไม่ดีของประชาชน กล่าวคือ การหันไปรับค่านิยมทางวัฒนธรรมตะวันตก มีความเสรีในทางเพศมากขึ้น มีการบริโภคบุหรี่ สุรา ยาบ้าและยาเสพติดต่างๆสูงขึ้น ตลอดจนมีพฤติ

กรรมการบริโภคสินค้าในระบบตลาด มีการโฆษณามากขึ้น บางครั้งเกินความจำเป็นของตน สิ่งเหล่านี้ บั่นทอนภาวะสุขภาพของประชาชนลงได้ ตลอดจนอาจจะทำให้ภาวะความเสี่ยงต่อการเกิดเชื้อเอชไอวี สูงขึ้นได้ หากไม่ได้รับการเฝ้าระวังที่ถูกต้อง

2.7. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร การมีอายุขัยเฉลี่ยที่ยืนยาวขึ้น อัตราการเพิ่มประชากร ลดลง จะทำให้ภาระการดูแลเด็กลดลง อย่างไรก็ตามจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดูแลผู้สูงอายุ และโรคของผู้สูงอายุ นอกจากนั้นการอพยพเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายของแรงงานต่างชาติ จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ตามแนวพรมแดนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.8. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่นป่าไม้ลดลง ดินคุณภาพต่ำ มี มลพิษทางอากาศ มีสารปนเปื้อนในดิน น้ำดิบที่ทำประปา มีขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การใช้สารเคมีและวัตถุอันตรายมากขึ้น นอกจากนี้ยังขาดการควบคุมดูแลวัตถุอันตรายอย่างเข้มงวดรัดกุมเพียงพอ ภาวะเหล่านี้ จะส่งผลกระทบต่อประชาชนที่อยู่ในบริเวณที่มีสิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่เหมาะสมเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี และเสี่ยงอันตรายจากสารพิษได้

2.9. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพ มีการเปลี่ยนแปลงของจุลชีพที่เกี่ยวกับสุขภาพ รวมทั้งแมลงและสัตว์นำโรคอยู่ตลอดเวลา จุลชีพบางประเภทจะดื้อยา ทำให้ต้องใช้ยาใหม่ที่มีราคาแพง หรือจุลชีพชนิดใหม่เช่นเอชไอวี ยังไม่มียาป้องกันหรือรักษาได้ ตลอดจนมีจุลชีพบางประเภทที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ลดความรุนแรงลงไปแล้วกลับมารุนแรงขึ้นอีก เช่น การที่วัณโรคกลับมามีการระบาดขึ้นอีก ในผู้ป่วยที่ติดโรคเอชไอวีเนื่องจากภาวะภูมิคุ้มกันของร่างกายลดลง ภาวะการเปลี่ยนแปลงของจุลชีพเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อวิธีการรักษาพยาบาลและผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน

3. องค์ประกอบด้านระบบสาธารณสุข

3.1. การกระจายโครงสร้างพื้นฐานของระบบบริการสาธารณสุขทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โครงสร้างพื้นฐานระบบบริการสาธารณสุขของสถานพยาบาลของภาครัฐ เช่นโรงพยาบาลศูนย์ โรงพยาบาลทั่วไป โรงพยาบาลชุมชน สถานีอนามัย มีการกระจายและมีความครอบคลุมมากขึ้น สำหรับภาคเอกชน การขยายตัวของโรงพยาบาลเอกชนและคลินิกเอกชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นการสร้างหลักประกันด้านสุขภาพ บริการด้านการวางแผนครอบครัว การจัดหาวัคซีนและส่วมก็สามารถครอบคลุมประชากรได้มากขึ้นเป็นอย่างมาก อันจะส่งผลให้ประชาชนมีสุขภาพดีขึ้นได้

3.2. โครงสร้างองค์การบริหารงานสาธารณสุข การมีโครงสร้างองค์กรแบบแนวดิ่ง (Vertical programme) เน้นรายโรคมีแนวโน้มลดลง โดยมีแนวโน้มในการปรับปรุงและสร้างระบบบริหารสาธารณสุข ที่เป็นแบบบูรณาการ (Integrate) โดยยึดคนเป็นจุดศูนย์กลางตามการพัฒนาการตามวัยมากยิ่งขึ้น ได้แก่ การดูแลเด็ก วัยรุ่น มารดา ประชาชนวัยทำงาน และผู้สูงอายุ ซึ่งจะไปทำให้เกิดการดูแลสุขภาพของ

คนวัยต่างๆอย่างผสมผสานแบบองค์รวม ในการบริหารการพัฒนางานสาธารณสุขจะต้องปรับองค์กรการทำงานให้เล็กลง ดังนั้นการกระจายอำนาจไปสู่หน่วยปฏิบัติ จะทำให้เกิดการปรับกระบวนการทำงานให้ตอบสนองต่อภาวะการมีสุขภาพดีของประชาชน

3.3. คุณภาพและประสิทธิภาพในการบริการ เนื่องจากมีแนวโน้มของการแข่งขันการให้บริการ ทำให้เกิดการแข่งขัน ทั้งในด้านราคาและคุณภาพของบริการ มีการพัฒนาคุณภาพของบริการไปพร้อมกับอำนาจการจ่ายที่เพิ่มขึ้นของประชาชน จึงทำให้มีแนวโน้มของการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานของสถานพยาบาลทุกประเภท ทุกระดับเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องประสิทธิภาพของบริการยังเป็นปัญหาที่สำคัญ เนื่องจากปัญหาการกระจายทรัพยากรสาธารณสุขในด้านการรักษาพยาบาลมากกว่าด้านการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคและการฟื้นฟูสภาพ นอกจากนี้การกระจายทรัพยากรในภูมิภาคต่างๆยังไม่มี ความทัดเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรหรืองบประมาณ ทำให้เกิดความขาดแคลนในชนบทที่รุนแรงขึ้น อันส่งผลให้สุขภาพอนามัยของประชาชนในบางพื้นที่ มีปัญหารุนแรง

3.4. ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ มีการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและไม่ประหยัด โดยเฉพาะในเรื่องเครื่องมือแพทย์ที่มีราคาแพง การใช้จ่ายบางประเภทที่ไม่จำเป็น ตลอดจนการมีระบบประกันสุขภาพบางประเภทที่ไม่มีระบบการควบคุมค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ผู้รักษาพยาบาลเรียกเก็บเงินค่ารักษาพยาบาลที่สูงเกินความจำเป็น ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลในภาพรวมของสังคมสูงขึ้น รัฐบาลของหลายประเทศ(Blenkinsopp A. and Bradley C; 1996, Reinstein JA; 1996) ได้พยายามที่จะเสนอนโยบายต่างเพื่อลดค่าใช้จ่ายการบริการสุขภาพลงด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนดูแลสุขภาพของตนเองมากขึ้น

3.5. การมีส่วนร่วมของประชาชน การพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมในการรักษาพยาบาลของประชาชนในการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว และชุมชน โดยเน้นการสาธารณสุขมูลฐานยังทำได้ผลดีอย่างแท้จริงในบางพื้นที่เท่านั้น ในบางพื้นที่และเขตเมืองยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก และขาดความยั่งยืนของการพัฒนา จำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญ และหันมาพัฒนาสุขภาพของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม ได้ด้วยตนเอง และเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานด้วยตนเอง ทั้งนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนในทุกรูปแบบจากภาครัฐให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง นอกจากนี้องค์การอนามัยโลก(Dean M; 1994) ได้สนับสนุนให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการรักษาตนเองมากขึ้น

สำหรับประเทศไทยสภาวิชาชีพด้านสุขภาพ ซึ่งได้แก่ แพทยสภา สภาการพยาบาล สภาเภสัชกรรม ทันตแพทยสภาและคณะกรรมการควบคุมการประกอบโรคศิลปะ ได้ร่วมประกาศสิทธิผู้ป่วยเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2541 ซึ่งได้รับรองสิทธิของผู้ป่วยในการมีส่วนร่วมตัดสินใจในการรักษาตนเอง(ทัศนีย์ เน้นอุดร: 2543)

ซึ่งองค์ประกอบที่มีผลต่อสุขภาพทั้ง 3 องค์ประกอบ และสภาวะสุขภาพเองต่างก็มีพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

การบริการด้านสาธารณสุข(Health Services) แบ่งอย่างกว้างๆมีดังนี้

1. การบริการด้านสุขภาพเฉพาะบุคคล(personal health services) เป็นการให้การดูแลสุขภาพของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1. การส่งเสริมสุขภาพ(Health Promotion) หมายถึงกระบวนการเพิ่มความสามารถของคนเราในการควบคุมดูแล และพัฒนาสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น(ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์, 2541: 3-4, 57)

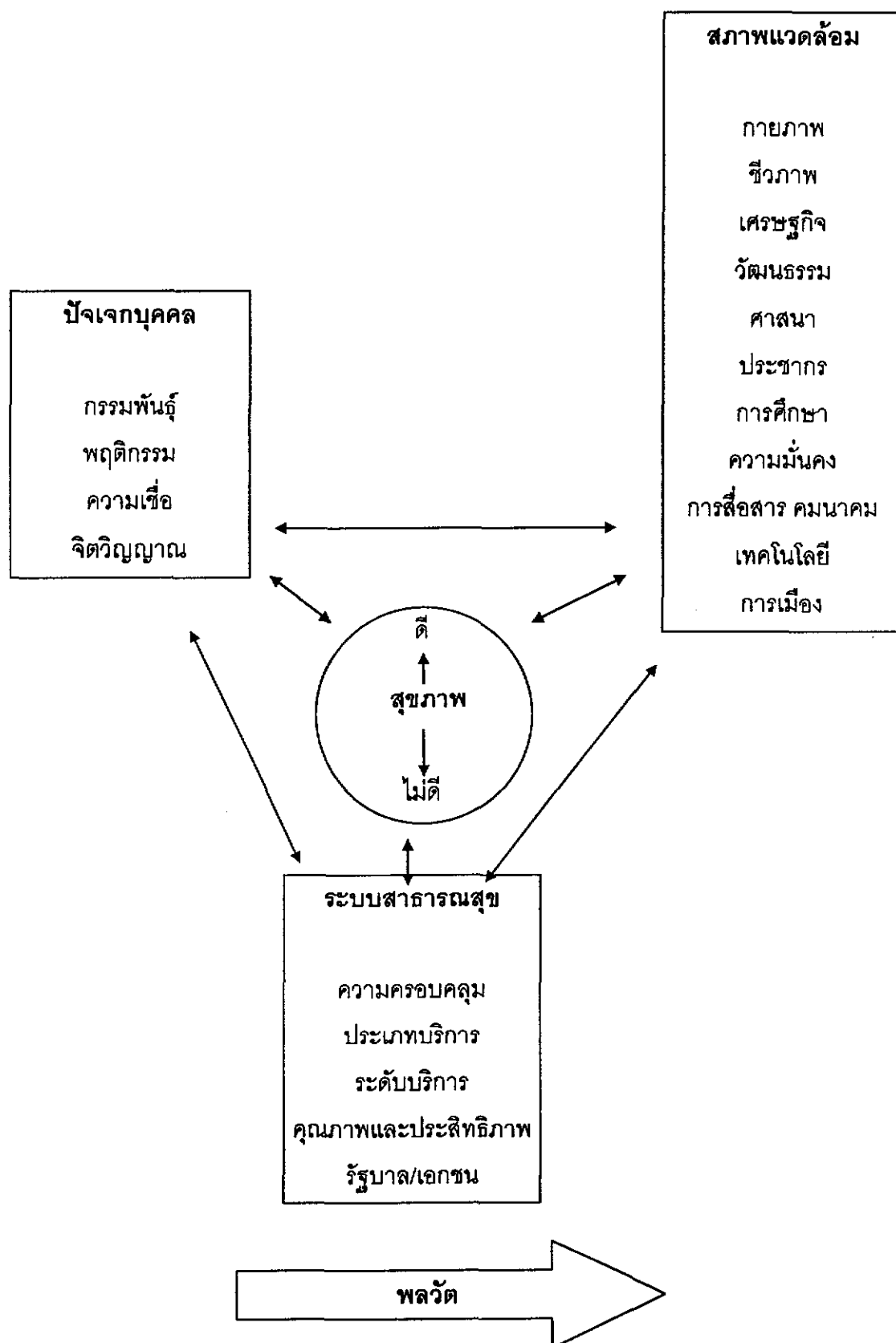
1.2. การป้องกันโรค(Health Prevention) เป็นมาตรการต่างๆซึ่งไม่ได้มีเพียงการป้องกันไม่ให้เกิดโรคเท่านั้น เช่นการลดปัจจัยเสี่ยง หากหมายรวมถึงการยับยั้งมิให้โรคลุกลาม และลดความรุนแรงของโรคที่เกิดขึ้น(ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์, 2541: 9-10)

1.3. การดูแลรักษาสุขภาพ(Health Care) เป็นกระบวนการทางการแพทย์ที่จะยุติการเกิดโรคเมื่อมีอาการไม่สบายเกิดขึ้นแล้ว

1.4. การฟื้นฟูสมรรถภาพ(Rehabilitation) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการเพิ่มพูนสมรรถภาพของอวัยวะที่ลดลงหรือสูญเสียจากการเป็นโรคต่างๆ เพื่อให้สามารถใช้อวัยวะนั้นได้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

ซึ่งประชาชนสามารถที่จะมีส่วนร่วมในดูแลสุขภาพของตนเองและคนในสังคมได้มากไปหาน้อยตามลำดับจากส่วนของการส่งเสริมสุขภาพถึง การฟื้นฟูสมรรถภาพ

2. การบริการด้านสุขภาพที่เป็นสาธารณะทำให้มีผลต่อคนทั่วไป (public or environmental health services) เป็นการให้ความใส่ใจเกี่ยวกับการติดตามโรค และการควบคุมปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีผลต่อสุขภาพของคนทั่วไป เช่นการดูแลเกี่ยวกับคุณภาพและการปนเปื้อนของเชื้อโรคในอากาศ น้ำ อาหาร การกำจัดของเสีย การควบคุมอันตรายที่เกิดจากการทำงานในโรงงาน การควบคุมภาวะมลพิษต่างๆ

แผนภูมิที่ 3 ความเชื่อมโยง และผลวัดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ

แนวคิดของพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ

พฤติกรรมสุขภาพ(ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์, 2541:18) คือกิจกรรมหรือปฏิบัติการใดๆของปัจเจกบุคคล ที่กระทำไปเพื่อจุดประสงค์ในการส่งเสริม ป้องกัน หรือบำรุงรักษาสุขภาพ โดยไม่คำนึงถึงสถานะสุขภาพที่ดำรงอยู่หรือรับรู้ได้ ไม่ว่าพฤติกรรมนั้นๆ จะสัมฤทธิ์ผลสมความมุ่งหมายหรือไม่ในที่สุด

คาร์ล และคอบ(Karl and Cobb: 1966) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมสุขภาพว่า หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลได้กระทำตามความเชื่อที่จะทำให้สามารถมีสุขภาพที่ดีโดยมุ่ง ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ หรือเพื่อการตรวจวัดอาการในขั้นตอนต่างๆ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรม สุขภาพ ได้เผยแพร่อย่างมากในช่วง 2 ศตวรรษที่ผ่านมา รวมถึงพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตของคนจำนวนมากก็เปลี่ยนแปลงไป ความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตเพื่อให้คนที่มีสุขภาพดีได้เผยแพร่อย่างกว้างขวางในประเทศต่างๆในโลก

Prof. Lowell S. Levin(อ้างใน Quentin M. Srnka : 1994) ได้ให้คำนิยามของคำว่าดูแลสุขภาพของตนเอง (self care) ว่า เป็นกระบวนการที่ประชาชนสามารถที่จะทำหน้าที่ด้วยตนเองเกี่ยวกับการเชื่อ การมีพฤติกรรม การตัดสินใจ ที่สัมพันธ์กับการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาโรคโดยใช้ทรัพยากรขั้นพื้นฐานของระบบสาธารณสุข

การดูแลสุขภาพ(self care)(Reinstein JA.; 1996) จะมีความหมายกว้างมากเพราะครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างที่มีผลต่อสุขภาพ เช่นพฤติกรรมการรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย รวมถึงการใช้ยารักษาตนเองเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ

สุขภาพทางเลือก(Alternative Health) หรือการแพทย์ทางเลือก(Alternative medicine)(กลุ่มนโยบายสาธารณสุขด้านสังคมวัฒนธรรม สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข : 2543) เป็นเทคนิควิธีการทางการแพทย์อื่นๆที่ไม่เป็นที่รู้จักหรือยอมรับอย่างเป็นทางการโดยบุคคลากรทางการแพทย์ในระบบการแพทย์กระแสหลักหรือการแพทย์แผนปัจจุบัน กล่าวคือไม่ได้สอนในโรงเรียนแพทย์ หรือไม่มีการจัดบริการในโรงพยาบาลหรือสถานบริการแพทย์แผนปัจจุบัน เทคนิคเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะ "ไม่กระทำต่อร่างกายอย่างรุนแรง"(non-invasive) หรือ "ไม่ใช้เภสัชภัณฑ์ที่เป็นสารเคมี"(non-pharmaceutical) การใช้สมุนไพร(traditional medicine) ของไทยก็จัดเป็นตัวอย่างหนึ่งของสุขภาพทางเลือก ซึ่งกระแสความสนใจด้านสมุนไพรเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างช้าๆและต่อเนื่องมาในราว 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งโดยการบุกเบิกของโครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง และโดยการหนุนเสริมของการส่งเสริมสมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน ฟ้าทะลายโจร ว่านหางจระเข้ หญ้าหนวดแมว ขมิ้นชัน ตลอดจนอาหารสมุนไพรอื่นๆเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น จนถึงกับมีการผลิตออกจำหน่าย แม้ในระยะแรกจะไม่มีระดับความนิยมที่กว้างขวางมากนัก แต่ตั้งแต่ พ.ศ.2538 เป็นต้นมามีผลิตภัณฑ์อันเกี่ยวเนื่องกับสมุนไพรออกจำหน่ายกว้างขวางมาก ไม่เฉพาะแต่ยาสมุนไพรเท่านั้น หากแต่รวมถึงสบู่ แชมพู ตลอดจนเครื่องสำอางจากสมุนไพรต่างๆ กระแส

ความสนใจสุขภาพ และการคืนสู่ธรรมชาติกลายเป็นทางเลือกของวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่ห่างไกลจากธรรมชาติแวดล้อม โดยมีผลิตภัณฑ์เหล่านี้เป็นสื่อ

สมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร

ความหมายของสมุนไพร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 775) ให้ความหมายว่า สมุนไพร หมายถึงพืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยา (ซึ่งหาได้ตามพื้นเมือง ไม่ใช่เครื่องเทศ)

ความหมายของสมุนไพรตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 หมายความว่า ยาที่ได้มาจากพืช สัตว์ แร่ธาตุจากธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างภายใน สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ และบำรุงร่างกายได้ เช่น พืชยังคงเป็นส่วนของราก ต้น ใบ ดอก ผล และส่วนอื่น ๆ (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, 2524 : 1)

สารานุกรมไทยให้ความหมายว่า สมุนไพร หมายถึง พืชที่ใช้เป็นเครื่องยา ซึ่งหาได้ตามพื้นเมือง ภาษาอังกฤษเรียกว่า herb แต่ herb ในทางพฤกษศาสตร์ หมายถึง พืชล้มลุก และ ไม้เนื้ออ่อน ซึ่งต่างกับสมุนไพรที่หมายถึงพืชที่ใช้ประโยชน์ทางยาได้ ไม่ว่าจะเป็นไม้เนื้อแข็งหรือเนื้ออ่อน มนุษย์รู้จักใช้พืชเป็นยารักษาโรคมานานแล้ว และมักเพิ่มความเชื่อถือเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ และอภินิหารลงไปด้วย เช่น พืชที่ใบคล้ายตับมักใช้รักษาโรคเกี่ยวกับตับ บางทีก็ตั้งชื่อให้บ่งถึงสรรพคุณ เช่น กำลังเสือโคร่ง ต้มรับประทานทำให้เส้นเอ็นแข็งแรง การใช้สมุนไพรผู้ใช้ควรมีความรู้ทางพฤกษศาสตร์ เช่น รู้จักชื่อทางวิทยาศาสตร์ของพืช ซึ่งประกอบด้วย ชื่อสกุล และชื่อชนิด การใช้ชื่อพื้นเมืองอาจสับสน ต้องรู้จักส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น เปลือก ราก ใบ เมล็ด ผล การเก็บสมุนไพรมาใช้ก็ต้องมีความรู้เรื่องลักษณะรูปพรรณของพืช ต้องมีความรู้ทางสรีรวิทยา และขบวนการชีวสังเคราะห์ในพืชด้วย เพื่อจะได้สารสำคัญในพืช (active constituents) มีคุณค่าในการบำบัดรักษาในปริมาณสูง พืชบางชนิด เช่น ต้นมินท์ ต้องเก็บในขณะดอกกำลังบาน เพื่อให้ได้ปริมาณน้ำมันหอมระเหยสูง การเก็บพืชนิยมเก็บในวันที่อากาศแห้ง ขณะเก็บไม่ควรมีน้ำค้างติดที่ต้น พืชที่ใช้ดอกเป็นยามักเก็บขณะดอกยังตูมแรกแย้ม แสงสว่างก็มีส่วนทำให้พืชเสื่อมคุณภาพได้ จึงควรเก็บในที่มืด (อุทัย สันธุสาร 2522:4335-4236)

การที่พืชสมุนไพรสามารถบำบัดพิษ และรักษาโรคได้นั้น เนื่องจากมีสารชนิดต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติเป็นตัวยายอยู่ สารเหล่านี้จะมีคุณสมบัติทางด้านการบำบัดรักษาโรคแตกต่างกันออกไป

ความสำคัญของพืชสมุนไพรในยุคปัจจุบัน

ความเจ็บป่วยเป็นสภาพธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิตในทุกสังคม ความพยายามในการแสวงหาหนทางบรรเทาความเจ็บป่วย และพัฒนาวิธีการดูแลรักษาเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพจึงมีมานาน โดยใช้การเรียนรู้และการลองผิดลองถูกตามความคิด ความเชื่อ คำบอกกล่าวและการปฏิบัติในสังคมนั้น ๆ เพื่อคัดเลือกวิธีการที่ได้ผลดี สังคมประสบการณ์ถ่ายทอดกันมาจนเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษาสุขภาพของไทย

ในอดีตประชาชนส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรนำมาดูแลตนเองและเพื่อนบ้านด้วยวิธีพึ่งธรรมชาติโดยใช้สมุนไพร จนกระทั่งการแพทย์แผนตะวันตกได้แพร่ขยายเข้ามาและได้รับความนิยม เนื่องจากประสิทธิภาพของวิธีการรักษาที่รวดเร็วและความสะดวกในการใช้ยา ปัจจุบันนี้การบริหารทางการแพทย์ได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งได้พัฒนาด้านประสิทธิภาพมากกว่าเดิมมาใช้อย่างหลากหลาย เพื่อใช้ลดปัญหาความเจ็บป่วยและเกิดผลดีต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการเพิ่มค่าใช้จ่ายทางการแพทย์อย่างไม่จำเป็นแก่ผู้รับบริการก็มีมากขึ้น ดังที่สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2530 : 13-17) ได้กล่าวถึงปัญหาที่มีผลกระทบต่ออย่างมากจากการแพทย์สมัยใหม่ว่า ทำให้ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ต้องพึ่งเวชภัณฑ์ เทคโนโลยีทางการแพทย์ที่มีราคาแพงจากต่างประเทศ และการให้บริการทางการแพทย์สมัยใหม่ที่ยังขาดความสนใจมนุษย์หรือผู้ป่วยในลักษณะองค์รวม นอกจากนี้การกระจายบุคลากรทางการแพทย์สมัยใหม่ในลักษณะกระจุกตัวอยู่ตามเมืองใหญ่ที่ไม่เหมาะสม ทำให้บริการทางการแพทย์ของรัฐจัดให้ไม่ทั่วถึง ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในชนบท รวมทั้งสัมพันธภาพระหว่างบุคลากรทางการแพทย์หรือผู้ให้บริการกับผู้ป่วยมีช่องว่าง และส่งผลกระทบต่อการกระทำที่ลดคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ป่วยได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าอาจมาจากการละเลยในสิทธิของผู้ป่วยหรือข้อเท็จจริงทางสังคมวัฒนธรรมไทยคิดว่าเป็นสิ่งไม่จำเป็น (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2535 : 4) เนื่องจากการแพทย์ตะวันตกเป็นการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ที่ใช้เทคนิคและวิธีการตรวจรักษาผู้ป่วยด้วยเครื่องมืออันทันสมัยหรือเครื่องมือทางการแพทย์แบบไฮเทค ซึ่งมีได้เน้นข้อคำนึงถึงการแพทย์แบบองค์รวม ทั้งยังอาจถูกมองว่าเป็นการหาประโยชน์เชิงธุรกิจได้อีกด้วย จึงเป็นเหตุให้หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนต้องหันกลับมาทบทวนและส่งเสริมการแพทย์แผนไทยอีกวาระหนึ่ง โดยเน้นการแพทย์แผนไทยหรือการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค พร้อมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีพื้นบ้านด้านเภสัชกรรมไทยและการนวดไทยให้เป็นไปตามหลักการ และมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ เพื่อผสมผสานกับการแพทย์สมัยใหม่ ดังจะเห็นได้จากกระทรวงสาธารณสุข (2535 : 50-52) ได้นำเรื่องการแพทย์แผนไทยใส่ไว้ในแผนพัฒนาการสาธารณสุขแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมา รวมทั้งกำหนดเป็นนโยบายและกลวิธีการพัฒนาไว้ในงานสาธารณสุขมูลฐาน ในแผนพัฒนาการสาธารณสุขตามแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) อีกด้วย

ในด้านการวางแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับที่ 7 กระทรวงสาธารณสุขโดยพัฒนาการ ผสมผสานและได้นำนโยบายมากำหนดไว้ในแผนงานที่เกี่ยวข้อง 3 แผนงานคือ แผนงานสาธารณสุขมูลฐาน แผนงานวิจัยระบบสาธารณสุข และแผนงานวิจัยวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์

สมุนไพร กำหนดมาจากธรรมชาติและมีความหมายต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะมิติทางสุขภาพ อันหมายถึงการส่งเสริมสุขภาพและการรักษาโรค ความหมายของยาสมุนไพรในพระราชบัญญัติยา พ.ศ.2510 ระบุไว้ว่า "ยาสมุนไพร หมายความว่ายาที่ได้จากพืชชาติ สัตว์หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ" ดังนั้นการรักษาด้วยยาต่างประเทศมีปัญหาในเรื่องงบประมาณที่จะต้องจ่ายออกไปเป็นจำนวนมหาศาล ในท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันสมัย ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขได้เดินตามรอยของตะวันตกตลอดมากกว่า 100 ปี ต้องประสบปัญหาภาระค่าใช้จ่ายที่พุ่งสูงขึ้นตามความเจริญและความซับซ้อนของเทคโนโลยีทางการแพทย์ ยาและเวชภัณฑ์เกือบทั้งสิ้นนำเข้ามาจากต่างประเทศ ทำให้เราขาดดุลการค้าจากต่างประเทศมาก ซึ่งไทยต้องนำเข้าเข้ามาประเทศ มีมูลค่าถึงนับหมื่นล้านบาทต่อปี เป็นเหตุให้ ค่าใช้จ่ายทางการแพทย์และสาธารณสุขโดยเฉลี่ยต่อหัวในแต่ละปีมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเป็นภาระหนักของประชาชนทั่วไป การแพทย์แผนปัจจุบันจึงอาจไม่ใช่รูปแบบที่เข้าถึงประชาชนได้อย่างเท่าเทียม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการแพทย์ตะวันตกที่รับมาใช้ยังนำมาเป็นปัญหาช่องว่างทางวัฒนธรรม ปัญหาของ ยาชุด ยาแก้ปวด ส่งผลไปอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในชนบท เหล่านี้ถือว่าเป็นภาพสะท้อนของการใช้เทคโนโลยีอย่างเท่าเทียม และความไม่สอดคล้องระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน (ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น : 109)

ความเป็นมาของการใช้สมุนไพร

มนุษย์รู้จักการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาโรคนานนับหลายพันปีมาแล้ว ในยุคดึกดำบรรพ์ วิชาเภสัชศาสตร์ และวิชาเวชศาสตร์นับว่ายังไม่เจริญ มนุษย์โบราณหรือพวกพรานชาวป่า ชาวเขา ส่วนมากอาศัยการสังเกตสัตว์บางจำพวกที่ใช้สัญชาตญาณของมันแสวงหาพืชที่เป็นอาหาร และเป็นยารักษาโรค เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาศัยประสบการณ์สามารถแยกแยะได้ว่าพืชชนิดใดใช้เป็นอาหาร และชนิดใดใช้เป็นยาได้ เกิดเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งขึ้น และมีการสั่งสอนถ่ายทอดกันต่อๆ มา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้เราทราบว่าชาวอียิปต์โบราณให้ทาสรับประทาน กระเทียมทุกวันเพื่อให้เกิดกำลังในการสร้างปิรามิด หลังจากสมุนไพรได้รุ่งเรืองในอียิปต์แล้วก็ได้มีการใช้สืบทอดกันมา เช่น กรีก โรมัน อาหรับ อิรัก เยอรมัน โปรตุเกส สวีเดน และ โปแลนด์ ในประเทศทางตะวันออกพบว่ามีการใช้สมุนไพรที่อินเดียและจีนก่อน ของอินเดียนั้นกล่าวกันว่าท่านชีวกโกมารภักจ (วิ.มหา. 5/129-136/135-149) มีความรอบรู้

สมุนไพรต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ปรุงยารักษาโรคได้แทบทุกชนิด ส่วนประเทศจีนถือว่าท่านฮูโต่ว เป็นผู้รอบรู้สมุนไพรชนิดต่าง ๆ ที่สามารถนำมาปรุงยารักษาโรคได้กว่าหนึ่งพันชนิด

ประเทศไทยมีการใช้สมุนไพรมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้ทราบว่าพระองค์ทรงสร้างสวนสมุนไพรที่เขาหลวง หรือเขาสรพยา เพื่อให้ราษฎรได้ใช้ในการบำบัดรักษาต่าง ๆ ความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรนี้ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมายังสมัยอยุธยา การปรุงยานั้นประกอบด้วยสมุนไพร 2-3 อย่าง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในระดับชาวบ้าน เช่น ความรู้ในการใช้พิมเสนแก้พิษไฟลวก, การใช้น้ำมะขามหยดตาแก้แสบตา เป็นต้น ในสมัยปลายอยุธยามีหลักฐานว่า มีสถานที่ขายยาซึ่งเป็นเครื่องสมุนไพรให้แก่ชาวบ้านทั่วไป ที่ถนนป่ายา และยังคงกล่าวถึงโรงทำยาหลวง ซึ่งเรียกว่าโรงพระโอสถอยู่ไม่น้อยกว่า 2 โรง นอกจากปรุงยาใช้ในพระราชวังแล้วยังเตรียมยาลำหรับใช้ในกองทัพเมื่อยามสงครามด้วย สมัยรัตนโกสินทร์พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการใช้สมุนไพรได้มากเท่าสมัยก่อน ๆ มีการรวบรวมตำรายาเพื่อเก็บรักษาและจารึกไว้เป็นหลักฐานอย่างถาวร ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกสรรพศิลปวิทยาการอันเป็นวิชาชีพชั้นสูงลงบนแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดเชตุพน เพื่อให้เป็นสำนึกศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนทั่วไป เรื่องที่จารึกไว้มีทั้งตำราแผนหมอนวด หมวดยบริหารร่างกาย จารึกคำโคลงถวายสัตย์ตนมีภาพปั้นประกอบ จารึกบอกสมุฏฐานของโรค วิธีรักษาโรคเด็กและผู้ใหญ่ ตำรายาต่าง ๆ และวิชาเภสัช เรื่องสมุนไพรอย่างพร้อมมูล ตลอดจนต้นไม้ที่เป็นยาสมุนไพรที่ใช้ปรุงยา และหาได้ยากไม่ค่อยมีผู้รู้จักก็นำมาปลูกไว้เป็นกันมาก ในรัชกาลนี้ยังมีการจารึกตำรายาลงบนแผ่นหินอ่อนติดไว้ตามพระวิหารและศาลาราย ที่วัดราชโอรสาราม กล่าวถึงสรรพคุณของสมุนไพรไว้หลายอย่าง เช่น บางตอนมีว่าเอาขมิ้น 108 แว่น บอระเพ็ด 108 แว่น ก้านสะเดา 108 แว่น ใบมะนาว 108 ใบ ผักกระเฉด 3 ผัก ต้ม 3 เอา 1 กินแก้ไข้เมื่อยขบทุกข้อกระดูก ฯลฯ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีตำนานเกี่ยวกับการนำพืชสมุนไพรบางชนิดจากต่างประเทศเข้ามาเมืองไทยเป็นครั้งแรก เช่น ต้นยูคาลิปตัส กล่าวคือ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาต้องตัดผ่านดงพญาไฟ คนงานเป็นไข้ป่าตายมาก แพทย์ฝรั่งกราบทูลแนะนำวิธีป้องกันให้แก่พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์ฯ ให้ปลูกต้นยูคาลิปตัส 2 ข้างทางรถไฟ ลีกลงไปในดงที่อับชื้น อาจจะจับเชื้อโรคมาเลเรียได้ แต่ปลูกไว้ก็ตายหมด แม้แต่ที่ปลูกบริเวณหัวลำโพงก็ตายหมด และอีกครั้งหนึ่งเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสวนดุสิต แต่เป็นบริเวณรกมากมียุ่งกันปอง ทำให้เกิดไข้มาเลเรีย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สั่งต้นยูคาลิปตัสมาปลูกและกิ่งออกงามคืออยู่ที่เขาติวนวนาจนทุกวันนี้ สมัยนั้นเรียกต้นยูคาลิปตัสว่าต้นกันไข้ หรือต้นน้ำมันเขียว (มณฑิรา ดันท์เกยูร 2525 : 25)

ต่อมา มีการตั้งกระทรวงสาธารณสุขขึ้นในปี 2488 นโยบายนอกจากจะมีการป้องกันและกำจัดโรคสำคัญส่งเสริมเด็กเกิดใหม่ให้มีอนามัยดี จัดสถานพยาบาลเพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีนโยบายที่เด่นชัดเกี่ยวกับสมุนไพร กล่าวคือ การค้นคว้าในเรื่องสรรพคุณยาสมุนไพรเพื่อนำมาดัดแปลงเป็นยาแผนปัจจุบัน และขยายการทำยาให้มากขึ้น และมีปริมาณมากขึ้น

ปัจจุบันมีการตื่นตัวทางด้านการใช้สมุนไพรกันอย่างเห็นได้ชัด โดยในช่วง 37 ปีที่แล้วมา มีรายงานการวิจัยสมุนไพรทั้งสิ้นประมาณ 700 เรื่อง ในช่วง 7 ปีที่แล้ว (ศศิธร วสุวัต และคณะ : 3) นอกจากนี้ยังมีตำรา และคู่มือการใช้สมุนไพรพิมพ์ออกเผยแพร่อย่างมากมายทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน หน่วยงานของรัฐที่ดำเนินงานด้านสมุนไพรส่วนใหญ่ทำงานด้านการศึกษาวิจัยสมุนไพร มีทั้งหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุข ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย หน่วยงานค้นคว้าวิจัยเหล่านี้มีหน้าที่ค้นคว้าวิจัยสมุนไพรโดยตรง การวิจัยสมุนไพรส่วนใหญ่มีความมุ่งหมายคล้ายๆ กัน กล่าวคือ ความต้องการทราบว่าสมุนไพรแต่ละชนิดมีสารสำคัญชนิดใดเป็นสารที่ออกฤทธิ์ จากนั้นก็พยายามแยกให้ได้สารบริสุทธิ์ แต่ถ้าสารนั้นมีอยู่ในสมุนไพรเป็นจำนวนน้อยก็ต้องพยายามศึกษาสูตรโครงสร้าง และเตรียมเลียนแบบขึ้นมาให้ได้จำนวนมาก ๆ เพื่อจะได้นำไปศึกษาในด้านอื่น ๆ เช่น ศึกษาพิษเฉียบพลัน พิษเรื้อรัง ฤทธิ์ข้างเคียง การดูดซึม ยาเข้าร่างกาย เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาให้เป็นกระบวนการจนครบทุกขั้นตอน จึงจะนำไปใช้เป็นยาได้อย่างปลอดภัย และมีประสิทธิภาพ นอกจากหน่วยงานด้านการศึกษาค้นคว้าแล้ว ยังมีหน่วยงานภาครัฐที่เป็นหน่วยงานปฏิบัติดำเนินการศึกษาข้อมูลทางการวิจัยที่มีอยู่ และนำไปส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการใช้จริงในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ และในหมู่บ้านอีกด้วย หน่วยงานภาคเอกชนมีนโยบายส่งเสริมให้เกิดการใช้สมุนไพรอย่างกว้างขวาง เช่น โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย สมาคมแผนโบราณวัดมหาธาตุ สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพน โรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย กลุ่มศึกษาปัญหายาสมุนไพรหมอยาชาวบ้าน เป็นต้น

การส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง

ประชาชนชาวไทยมีการใช้สมุนไพรกันอย่างกว้างขวางทุกครัวเรือน ตั้งแต่โบราณกาลก่อนที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันถูกนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย แม้ในขณะนี้การใช้สมุนไพรในการบำบัดรักษาโรคก็ยังคงมีการใช้อยู่ทั้งในเขตเมือง และในเขตชนบทหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทที่ห่างไกล รัฐบาลได้ตระหนักถึงความนิยมในการรักษาพยาบาลโดยใช้พืชสมุนไพรของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง และได้แถลงนโยบายด้านสาธารณสุขต่อรัฐสภา เมื่อเดือนพฤษภาคม 2526 ข้อ 4.6 ว่า "จะฉันทวิธีในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านกับระบบการรักษาพยาบาลในโครงการสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในยามปกติและยามฉุกเฉิน และยังได้กล่าวในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529) ว่า “จะดำเนินการส่งเสริมและแนะนำให้มีการใช้ยาสมุนไพรที่มีประสิทธิภาพ โดยผ่านอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในกรณีเจ็บป่วยด้วยโรคที่รุนแรง” (กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวง, 2528 : 1-2) ทางด้านกระทรวงสาธารณสุขได้ตระหนักถึงความนิยมการรักษาพยาบาลโดยใช้ยาแผนโบราณและพืชสมุนไพรของประชาชนในชนบท คุณภาพของยาแผนโบราณ และพืชสมุนไพรของประชาชนในชนบท คุณภาพของยาแผนโบราณและพืชสมุนไพรในด้านการรักษาพยาบาลและการป้องกันโรค และตระหนักถึงผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ และความประหยัดในการสั่งซื้อยาจากต่างประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายในการส่งเสริมและฟื้นฟูการพัฒนาสมุนไพร และพืชสมุนไพรให้มีประสิทธิภาพโดยใช้กลวิธีสาธารณสุขมูลฐาน ซึ่งมีหลักการว่า “สมุนไพรกับงานสาธารณสุขมูลฐาน หมายถึง กิจกรรมหรือกลวิธีในการพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดการปลูกและใช้สมุนไพรโดยยึดหลักการของสาธารณสุขมูลฐาน คือ มุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การปฏิบัติการ และการประเมินผล โดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น และการสนับสนุนจากรัฐในด้านวิชาการ ข้อมูลข่าวสารพันธุ์สมุนไพรที่จำเป็นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยกำหนดขอบเขตไว้เพียงสมุนไพรที่ส่งเสริมสุขภาพ และสมุนไพรที่เป็นยารักษาโรค หรืออาการเบื้องต้นในงานสาธารณสุขมูลฐานเท่านั้น

การพึ่งตนเองเป็นหัวใจสำคัญของการสาธารณสุขมูลฐาน สมุนไพรเป็นสิ่งที่ประชาชนในชนบทคุ้นเคยและหาได้ในท้องถิ่น จึงมีความสำคัญในฐานะที่จะเป็นปัจจัยที่ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้จริง ดังคำกล่าวของประเวศ วะสี (2522 : 7) ว่า “ประโยชน์สำคัญของสมุนไพร คือ การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจหากมีความสนใจที่จะใช้และศึกษาค้นคว้า ตลอดจนพัฒนาขึ้นมาเป็นยาสำเร็จรูปก็จะไปสร้างอาชีพให้คนไทยได้เป็นแสน ๆ คน ทั้งในฐานะเกษตรกรผู้ปลูกพืชสมุนไพร นักวิชาการอุตสาหกรรมและการตลาด” (ประเวศ วะสี:2522 คำนำ) ซึ่งคำกล่าวนี้นี้จะเป็นไปได้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน หน่วยงานหนึ่งซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญ ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนชนบทก็คือ วัด ซึ่งจะส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองในชนบทได้เป็นอย่างดี พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ กล่าวไว้ว่า “อีกแหล่งหนึ่งที่จะมองข้ามไปเสียมิได้คือ “วัด” ซึ่งเป็นที่อยู่ของสงฆ์และเป็นจุดรวมของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์จะเป็นที่พึ่ง และเป็นที่เลื่อมใสของชาวบ้าน พระสงฆ์จำนวนมากสนใจในการใช้สมุนไพรรักษาคนไข้ บางรูปจะมีความชำนาญมาก สามารถเก็บหาสมุนไพรได้เอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเหลือทางรัฐบาลในการดูแลรักษาใช้เบื้องต้นให้แก่ประชาชนที่อยู่ใกล้วัด เป็นการลดจำนวนคนไข้ที่ต้องเดินทางไปหาแพทย์ในโรงพยาบาลให้น้อยลง” (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, 2524 : 1) การที่พระสงฆ์ได้มุ่งอาบิส หรือผลประโยชน์ใด ๆ จึงสามารถส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ในเรื่องสมุนไพรให้แก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี เป็นการสนับสนุนการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชนบทส่วนหนึ่งด้วย พระสงฆ์โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบทยังคงเป็นที่เคารพเชื่อถือของชาวบ้าน การสนับสนุนให้ท่านมีบทบาทใน

เรื่องสุขภาพอนามัย และการระงับป้องกันโรคต่างๆ นอกจากจะเป็นวิธีการที่ได้ผลดี และประหยัดค่าใช้จ่ายแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำของชุมชนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

สมุนไพรที่รัฐสนับสนุนส่งเสริม

ปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนมีความตื่นตัวในการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเป็นอย่างมาก หน่วยงานของรัฐที่ดำเนินงานด้านสมุนไพร แบ่งได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา 2528 : 3)

(ก) ด้านการศึกษาวิจัย การวิจัยสมุนไพรมักใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาค้นคว้าเพื่อพัฒนาสมุนไพรให้เป็นรูปแบบยาที่ทันสมัย เช่นเดียวกับยาแผนปัจจุบัน มีการวิจัยทางพฤกษศาสตร์ พฤกษเคมี เภสัชวิทยา พิษวิทยา การทดลองด้านคลินิก ด้านเภสัช อุตสาหกรรมและการตลาด หน่วยงานด้านนี้มีจำนวนมาก เช่น

- ด้านพฤกษศาสตร์ มีกรมวิชาการเกษตร คณะเภสัชศาสตร์ของมหาวิทยาลัย
- ด้านพฤกษเคมี เภสัชวิทยา พิษวิทยา มีคณะเภสัชศาสตร์ของมหาวิทยาลัย กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ คณะวิทยาศาสตร์ของมหาวิทยาลัย
- ด้านการทดลองทางคลินิก ส่วนใหญ่เป็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน หน่วยงานที่ทำการทดลอง มีคณะแพทยศาสตร์ของมหาวิทยาลัย สถาบันโรคผิวหนัง
- ด้านเภสัชอุตสาหกรรม มีสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย องค์การเภสัชกรรม

(ข) ด้านบริการข้อมูลข่าวสาร เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์กับหน่วยงานและบุคคลที่สนใจ หน่วยงานคือศูนย์ข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์

(ค) ด้านการรวบรวมและวัดระบบข้อมูลสมุนไพร จากในและนอกประเทศเพื่อนำไปใช้ต่อไปในหน่วยงานของรัฐทุกแห่ง

(ง) ด้านส่งเสริมการใช้สมุนไพร เป็นการนำความรู้จากการศึกษาวิจัยไปเชื่อมโยงกับประชาชนในวงกว้าง หน่วยงานที่มีการดำเนินงาน คือ หน่วยงานบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ สำนักงานสาธารณสุขมูลฐาน กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ รวมทั้งหน่วยงานของมหาวิทยาลัย

(จ) ด้านการพัฒนาการปลูก ได้มีโครงการต่าง ๆ เช่น

- โครงการตามพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร เขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
- โครงการสวนสมุนไพรของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ที่จังหวัดจันทบุรี

- โครงการชิงโค่นำ ของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และองค์การเภสัชกรรม
- โครงการปลูกสวนสมุนไพรที่ทุ่งจ้อ แม่ฮ่องสอน
- โครงการเกษตรที่สูง ซึ่งเป็นโครงการทดลองปลูกพืชสมุนไพรเมืองหนาว เพื่อทดแทนการนำเข้าผลไม้ของชาวเขา ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สวนสมุนไพร มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา

นอกจากโครงการพัฒนาการปลูกแล้ว รัฐบาลยังส่งเสริมให้มีการปลูกพืชสมุนไพรตัวเดียว เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสมุนไพรให้สามารถขยายการผลิตได้ในเชิงการค้า อันจะส่งผลขยายการส่งออกหรือทดแทนการนำเข้า รวมทั้งจะช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรผู้เพาะปลูก ปัจจุบันพืชสมุนไพรที่ได้รับการส่งเสริมให้ปลูก ได้แก่

พริกไทย	- จันทบุรี กระบี่ พังงา ภูเก็ต เชียงใหม่
แร่	- อุบลราชธานี
กระวาน	- ตาก กระบี่ เพชรบูรณ์
ใบพลู	- ราชบุรี
จันทน์เทศ	- กระบี่
กานพลู	- ชลบุรี กระบี่ จันทบุรี
มะขามแขก	- เชียงใหม่ เพชรบูรณ์
ขมิ้น	- ราชบุรี กระบี่ ตาก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรื่องการพัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ชุมชนปลูกไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม มีดังต่อไปนี้

พิสุทธิ พรสัมฤทธิ์โชค(2536) ได้รายงานว่าชาวบ้านใน 4 หมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่มีการดูแลสุขภาพในเวลาที่เกิดความเจ็บป่วยเล็กน้อยที่ไม่รุนแรง โดยการปล่อยให้หายเอง หาซื้อยากินเอง หรือรักษาด้วยสมุนไพร แต่ก็มีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่รักษากับหมออนามัยหรือที่โรงพยาบาล เพราะสามารถติดต่อกับโรงพยาบาลและสถานอนามัยได้สะดวก แต่ถ้าเป็นการเจ็บป่วยอย่างรุนแรงแล้วจะนิยมรักษาที่สถานอนามัยและโดยเฉพาะโรงพยาบาล ยาสมุนไพรซึ่งเคยเป็นสิ่งที่ชาวบ้านผูกพันมาในอดีต ปัจจุบันชาวบ้านมองเห็นว่าการใช้สมุนไพรไม่มีประสิทธิภาพ ไม่สะดวก ไม่สะอาด ไม่ปลอดภัยฯ จึงหันมาพึ่งยาแผนปัจจุบันที่หาง่ายและสะดวกรวดเร็ว โรคที่ชาวบ้านยังใช้สมุนไพรในการรักษาได้แก่ โรคกระเพาะ ท้องอืด อาการท้องเสีย อาการไฟไหม้-น้ำร้อนลวกฯลฯ สำหรับการพิจารณาคัดเลือกสมุนไพร

มาใช้จะใช้สมุนไพรจากรายการที่ได้รับการแนะนำให้ใช้ในสาธารณสุขมูลฐานจำนวน 33 ชนิด เช่น กระเทียม กระเจี๊ยบ กระเพรา กระชาย ฯลฯ ซึ่งเป็นสมุนไพรที่สามารถหาได้ทั่วไปในท้องถิ่น

ทิวา อำนวยโชค (2530 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนาและการรักษาพยาบาล: ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลชาวบ้าน เขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง” โดยศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลชาวบ้าน เขตกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ด้านความเชื่อพื้นฐานของพระสงฆ์เกี่ยวกับสมุฏฐานของโรค การวินิจฉัยโรคและวิธีการรักษาโรค การวิจัยภาคสนาม ประกอบกับการศึกษาพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการรักษาโรคที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถาต่าง ๆ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสภาพและทัศนคติของผู้ป่วยที่มาขอรับการรักษาในเขตกรุงเทพฯ โดยศึกษาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเวฬุราชินี และเขตจังหวัดใกล้เคียง คือ วัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี และวัดกลางเกาะแก้ว จังหวัดสมุทรสาคร ตัวอย่างในการศึกษามีจำนวนเขตพื้นที่ละ 150 คน รวมทั้งสิ้น 300 คน

ผู้วิจัยค้นพบว่า ผู้ทำการรักษาพยาบาลผู้ป่วยจากวัดที่ทำการวิจัยทั้งในเขตกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงมีความเชื่อเกี่ยวกับสมุฏฐานของโรค การตรวจและวิธีการรักษาโรคคล้ายคลึงกัน เนื่องจากพระสงฆ์ในแต่ละวัดที่มีความผูกพันอยู่กับความเชื่อพื้นฐานตามวัฒนธรรมทางการแพทย์แผนโบราณของไทย ซึ่งมีลักษณะความเชื่อและการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ผสมผสานกันอยู่ด้วย การรักษาโรคของพระสงฆ์ มีทั้งการรักษาบำบัดทางกายและทางจิต พระสงฆ์บางรูปยังนำเอาวิธีการแพทย์แผนปัจจุบันมาประกอบการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยร่วมกับการใช้ยาสมุนไพร ผู้ป่วยทั้งสองเขตต่างก็มีแนวโน้ม ทัศนคติแรงจูงใจ และเหตุผลการมารับรักษาลักษณะคล้ายกัน ผู้ที่มาได้รับการรักษา ส่วนใหญ่มีการศึกษาค่อนข้างต่ำ และไม่รู้หนังสือคิดเป็นร้อยละ 28 ในเขตกรุงเทพฯ และในเขตจังหวัดใกล้เคียงร้อยละ 29.33 ผู้ป่วยมีปัญหาทางด้านสุขภาพจนเกิดความท้อแท้และเกือบจะสิ้นหวัง คิดเป็นร้อยละ 23.3 ในเขตกรุงเทพฯ ในเขตจังหวัดใกล้เคียง ร้อยละ 31.33 ผู้ป่วยส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ มีรายได้ประมาณ 300-500 บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 43.3 ในเขตกรุงเทพฯ ในจังหวัดใกล้เคียง ร้อยละ 38

วิไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม (2521 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาโรคแก่ชุมชน” จากงานวิจัยพบว่า พระสงฆ์ไทยมีบทบาทในด้านการบำบัดรักษาโรคและเป็นที่ปรึกษาปัญหาทางด้านโรคและสุขภาพให้แก่พุทธศาสนิกชนและเป็นที่ยอมรับในฐานะเดียวกับหมอแผนโบราณในสังคมไทยทุกระดับฐานะทางสังคมมาเป็นเวลาช้านาน จนกระทั่งวัฒนธรรมทางการแพทย์และสาธารณสุขของไทยได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่ระบบแผนใหม่ตามแบบตะวันตก ตลอดจนมีการควบคุมการประกอบโรคศิลปะในสาขาวิชาชีพเวชกรรมทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบัน พระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระจึงกลายเป็นหมอเถื่อนตามพระราชบัญญัติการควบคุมการประกอบโรคศิลปะของกระทรวงสาธารณสุข และการกระทำดังกล่าวยังถือว่า ผิดพระวินัยตามประกาศ

คณะสงฆ์ปี พ.ศ.2499 ที่ห้ามมิให้นักบวชในพระพุทธศาสนากระทำการเป็นหมอพระรักษาประชาชนทั่วไปอีกอย่างเด็ดขาด จากกฎหมายนี้หมอพระน่าจะหมดไปจากสังคมไทยแล้ว แต่จากการวิจัยนี้ยังพบว่า หมอพระซึ่งเป็นทายาทด้านวิชารักษาโรคแบบไทยโบราณยังคงมีการรักษาบริการแก่ประชาชนอยู่ และมีบทบาทช่วยเหลือประชาชนผู้ทุกข์ยากในปัญหาสุขภาพอยู่ไม่น้อย หมอพระยังมีบทบาทสำคัญอยู่ในหมู่ประชาชนที่ยากจน ขาดการศึกษา ผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวัง ในชีวิตด้วยปัญหาสุขภาพของตนที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยาช่วยเหลือ แม้ว่า การรักษาของหมอพระจะไม่ได้ผลแน่ชัดทางด้านสุขภาพร่างกาย แต่ก็ให้ผลดีต่อสุขภาพทางจิตของ ผู้ป่วยที่ช่วยฟื้นฟูจิตใจของผู้ป่วยให้มีความหวังที่จะต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บที่ตนเป็นอยู่ และเป็นที่พอใจของผู้ป่วยส่วนใหญ่

นักศึกษาโครงการศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ 15 (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สาเหตุและแรงจูงใจของการมารักษากับหมอพระ: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดยุคลราชวรวิหารสามัคคี” โดยพระครูวรเวชวิศาล เป็นการรักษาผู้ป่วยที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้เวทย์มนต์คาถาในการรักษา ผู้เข้ามารักษาส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับค่อนข้างต่ำ คือเป็นผู้ที่มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 1,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 12 และมีการศึกษาน้อย ส่วนใหญ่ผู้ป่วยจะเป็นชาวบ้านธรรมดาที่อยู่ใกล้เคียง ผู้ป่วยเห็นว่า การรักษากับหมอพระนอกจากไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงแล้วยังได้รับกำลังใจจาก คำแนะนำที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ผู้ป่วยยังเข้าหาหมอพระได้โดยง่ายไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก และได้รับการปฏิบัติจากหมอพระอย่างเสมอภาคกัน

อรรถัย รวยอาจिन, กาญจนา แก้วเทพ (2523) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของแพทย์แผนโบราณในการพัฒนาสาธารณสุขไทย” เพื่อศึกษาพฤติกรรมการรักษาทางการแพทย์แผนไทย เช่น จรรยาแพทย์ ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับ คนไข้ ความพึงพอใจในการบริการ รวมถึงความคิดเห็นในการพัฒนาระบบการแพทย์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์แพทย์แผนไทยทั้งที่มีใบประกอบโรคศิลปะและไม่มีในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 50 ราย และคนไข้ จำนวน 198 ราย ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่เป็นสาเหตุให้ผู้ป่วยมารับการรักษากับหมอแผนโบราณ เพราะมีความเชื่อว่าจะต้องรักษาให้หายได้ ค่าใช้จ่ายไม่แพง บรรยากาศทั่วไปเป็นที่น่าพอใจ หลังจากรับการรักษาแล้วรู้สึกสบายใจหายกังวล หมอแผนโบราณมีคุณธรรมประจำใจส่วนใหญ่ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และการไม่โลภ ทั้งยังเปิดโอกาสให้เวลาคนไข้ซักถามอย่างเต็มที่ไม่ว่าปัญหาที่จะตอบ และมีได้ รังเกียจที่จะผสมผสานความรู้เทคนิคในการตรวจวินิจฉัยจากแพทย์แผนปัจจุบัน รวมถึงมีความคิดและต้องการปรับปรุงวิธีรักษาให้ทันสมัยแบบวิทยาศาสตร์อีกด้วย

สมจินตนา ทองทิว (2532) ได้วิจัยเรื่อง “แนวคิดสำคัญของการแพทย์แผนไทย (The Principle and Concepts of Thai Classical Medicine)” ศึกษาหลักการและแนวคิดของแพทย์แผนไทยแบบดั้งเดิม ใช้ศึกษาจากเอกสารย้อนหลังเกี่ยวกับประวัติและการพัฒนาการแพทย์แผนไทยจนเข้าสู่การ

แพทย์แบบพหุลักษณะในประเทศไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดและหลักการทั่วไปซึ่งเป็นพื้นฐานของแพทย์แผนไทย ประกอบด้วย ทฤษฎีธาตุ 4 กายวิภาคศาสตร์ และสรีรศาสตร์ อันจะช่วยให้เข้าใจถึงสาเหตุของโรค นอกจากนี้ยังใช้หลักเกี่ยวกับอายุรเวชศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการรักษาอาการและสมุฏฐานของโรคเภสัชกรรมแผนโบราณ รวมทั้งแบบแผนและขั้นตอนในการรักษาโรคผสมผสานกัน โดยไม่สามารถแยกอย่างชัดเจนอย่างใดอย่างหนึ่งได้

บุษยามาส สินธุประมา, จรัสพรรณ สงวนเสริมศรี (2534) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การแพทย์แผนโบราณในทัศนะของนักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ" เพื่อศึกษาความสนใจและการยอมรับของบุคลากรสาธารณสุขแผนปัจจุบันที่มีต่อตัวแพทย์แผนไทย รูปแบบการรักษา และความคิดเห็นในการพัฒนาการแพทย์แผนไทยกับการแพทย์แผนปัจจุบัน โดยใช้แบบสอบถามถามแพทย์และเภสัชกรในภาคเหนือ จำนวน 409 ราย ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรสาธารณสุขแผนปัจจุบันมีความสนใจและยอมรับหมอยาสมุนไพรมากที่สุด รองลงมาคือ หมอนวดจับเส้นและหมอดำยา ส่วนด้านทัศนคติ มีแนวโน้มทางบวกในส่วนที่เกี่ยวกับตัวหมอแผนโบราณและเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ แต่มีแนวโน้มไปทางลบเกี่ยวกับประสิทธิภาพการรักษา และยังเห็นว่าควรฟื้นฟูพัฒนาโดยผสมผสานให้การแพทย์แผนปัจจุบันเป็นหลักและเป็นการแพทย์นำ

สุจินดา ดุจารวีณิข (2535) ได้ทำวิจัยเรื่อง "การปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนไทยลาว จังหวัดนครพนม" โดยศึกษาปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อสถานภาพและ บทบาทของหมอพื้นบ้าน โดยวิธีสังเกต การสัมภาษณ์ และร่วมสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน จำนวน 72 หมู่บ้านในอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ผลการศึกษาพบว่า การเข้ามาของการแพทย์แผนปัจจุบันทำให้ความเชื่อเรื่องประสิทธิภาพการรักษาของหมอพื้นบ้านลดลง การปรับบทบาทไม่ใช่เพื่อสืบทอดใหม่ แต่ เป็นการลดบทบาทด้านการรักษาและป้องกันโรคที่เหลืออาการโรคบางกลุ่มที่การแพทย์แผน ปัจจุบันยังไม่สามารถอธิบายได้ โดยเฉพาะกลุ่มของหมอไสยศาสตร์และกลับเพิ่มบทบาทการฟื้นฟูสุขภาพหรือกำลังใจ ทำให้ผู้ป่วยสบายใจขึ้น โครงสร้างทางครอบครัวที่เปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดปัญหาและช่องว่างในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมและระบบการแพทย์พื้นบ้าน การปล่อยให้หมอพื้นบ้านมีการปรับตัวกันเองตามระบบเศรษฐกิจสังคม อาจทำให้เกิดข้อดี ได้แก่ ความซื่อสัตย์เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้ไม่ใช้สถานภาพบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลและดูแลรักษาโรคของชุมชน แต่เป็นเพียงทางเลือกหนึ่งของการรักษาโรคเท่านั้น

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ และคณะ (2538) ได้ศึกษาเรื่อง "การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยในการรักษาโรค" เพื่อประยุกต์ใช้ในสถานบริการสาธารณสุข ชุมชน และในโรงเรียน โดยศึกษาจากรายงานกิจกรรมของคลินิกบริการด้านการแพทย์แผนไทย ในจังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 8 แห่ง และผู้มารับบริการ จำนวน 3,957 ราย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรคลมปลายปัตตมาตของระบบกล้ามเนื้อและกระดูก รอง

ลงมาคือ มารับบริการส่งเสริมสุขภาพโดยการอบไอน้ำสมุนไพร สรุปผลการรักษาพบว่า ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยมีศักยภาพในการรักษาโรคที่ร้ายแรงได้ แต่เนื่องจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเหลืออยู่น้อยมาก บุคลากรการแพทย์ในปัจจุบันเป็นคนรุ่นใหม่ที่ยังขาดประสบการณ์และความชำนาญ ประกอบกับการพัฒนาทางการแพทย์ก้าวหน้าไปมาก การนำการแพทย์แผนไทยกลับมาใช้ใหม่จำเป็นต้องมีการศึกษา คัดเลือก และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับข้อจำกัด ควบคู่ไปกับการพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อให้มีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับของบุคลากรการ แพทย์ตลอดจนผู้ให้บริการ

วิกโก้ และทรอนด์ (Viggo and Trond 1987) ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้สมุนไพรพื้นบ้านในภาคเหนือของประเทศไทย” (Traditional Herbal Medicine in Northern Thailand) เพื่อศึกษาระบบการรักษาพื้นบ้านทางภาคเหนือ รวมทั้งด้านประสิทธิผลของตัวยาในเชิงวิชาการ โดยศึกษาจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึกหมอสมุนไพรในหมู่บ้าน ของจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำปาง ผลการศึกษพบว่าหมอพื้นบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อและความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตใกล้เคียงกับผู้ป่วย จึงมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นกันเองกับผู้ป่วย ส่วนด้านองค์ความรู้มีลักษณะอย่างกระจัดกระจาย การวิเคราะห์โรคได้มาด้วยวิธีการสังเกต และการประเมินผลด้านประสิทธิภาพของตัวยายังขาดความน่าเชื่อถือ เนื่องจากผู้ป่วยไม่มารักษาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งไม่มีการจดบันทึกเป็นหลักฐานที่ชัดเจน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย เกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของชุมชนและบริบทต่าง ๆ ของชุมชนปลักไม้ลาย 2) ศึกษาพฤติกรรม การดูแลรักษาสุขภาพ 3) ศึกษาสมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลายในด้านประเภท เทคนิควิธีการใช้สรรพคุณ การแปรรูป ความเชื่อและเจตคติ การถ่ายทอด ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน 4) ศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ โรงเรียน วัด ชุมชน และ 5) ประเมินศักยภาพของชุมชน การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ชุมชนที่ศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม คณะผู้วิจัยได้ใช้ขอบเขตบริบททางวัฒนธรรมในการกำหนดชุมชนที่ศึกษาหรือเป็นสนาม (Field) โดยมีชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง เป็นชุมชน เป้าหมายของการวิจัย และมีชาวบ้านส่วนหนึ่งอยู่ในตำบลหนองงูเห่า อำเภอเมืองด้วย

การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

การศึกษาข้อมูลก่อนคณะผู้วิจัยลงศึกษาในภาคสนาม ขั้นตอนนี้คณะผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาประมาณ 2 เดือน คือ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึง มีนาคม 2542 โดยมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยคณะผู้วิจัยศึกษาเอกสารในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้คือ

- แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาชุมชน
- แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร
- แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพ
- แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ
- แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน สมุนไพร การดูแลรักษาสุขภาพ และงานวิจัย

เชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

- ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนปลักไม้ลายที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ

2. การเลือกสนาม (Field) การเลือกสนาม คณะผู้วิจัยเลือกชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เป็นสนามในการวิจัยโดยมีเหตุผลดังนี้คือ เป็นสนามที่มีลักษณะของสภาพตามที่คณะผู้วิจัยต้องการศึกษา คือ ชุมชนมีวัดปลักไม้ลายซึ่งมีป่าสมุนไพรมีเป็นศูนย์กลางและเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย คือ พระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) เป็นผู้ที่มีความสนใจและมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมี คณะผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนในช่วงเดือนมีนาคม 2542 โดยได้ประสานงานกับเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง

นอกจากนี้มีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนปลักไม้ลายจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ประกอบด้วย

1) รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลาง

2) เอกสารเกี่ยวกับคนดีศรีสังคมซึ่งกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นคนดีศรีสังคม จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

3) เอกสารเกี่ยวกับครุภูมิปัญญาไทย ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งกล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรมีของพระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นครุภูมิปัญญาไทย

4) เอกสารแผนพับของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคกลาง ซึ่งกล่าวถึงแนวทางการเที่ยวป่าสมุนไพรมีของวัดปลักไม้ลาย

5) ข้อมูล (กชช. 2ค.) แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2541 ของท้องถิ่น ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเก็บข้อมูลของหมู่บ้านปลักไม้ลาย หมู่ที่ 6 เกี่ยวกับ 1) สภาพทั่วไปของราษฎร แหล่งน้ำ บริการสาธารณะในหมู่บ้าน ไฟฟ้า การคมนาคม ร้านค้า 2) สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับอาชีพ รายได้ 3) ความรู้และการศึกษา 4) สุขภาพอนามัย 5) สภาพแรงงาน

6) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แบบประมวลผลและเทียบเป้าหมาย ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของครัวเรือน รายหมู่บ้าน ประจำปี 2542 บ้านปลักไม้ลาย ซึ่งเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประชากร ความจำเป็นพื้นฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับสุขภาพ บ้านอาศัย การศึกษา ครอบครัว รายได้ การพัฒนาสิ่งแวดล้อม

3. การประสานงานกับบุคลากรหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนปลักไม้ลาย ประกอบด้วย 1) นายอำเภอกำแพงแสน 2) เกษตรอำเภอและเกษตรตำบล 3) พัฒนาการอำเภอและพัฒนากรตำบล 4) สาธารณสุขอำเภอและเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลทุ่งขวาง 5) ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งขวาง (กำนันตำบลทุ่งขวาง) 6) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย 7) เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย 8) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านหนองไข่กา

การศึกษาในภาคสนาม หรือชุมชน

การศึกษาในชุมชน คณะผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

การประสานความร่วมมือ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ ของชุมชน สมุนไพรในชุมชน พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ สภาพ ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งศักยภาพของชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ วิเคราะห์สังเคราะห์ พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ อย่างละเอียด ในแง่มุมและมิติต่าง ๆ อย่างสัมพันธ์และต่อเนื่องกัน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้เข้าไปศึกษาในชุมชน โดยการประสานงานทางโทรศัพท์กับญาติของเจ้าอาวาสเพื่อนัดหมาย แนะนำคณะผู้วิจัยอย่างเป็นทางการกับ พระครูสุธรรมนาถ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน และของผู้นำท้องถิ่นทั้งผู้นำท้องถิ่นที่เป็นทางการและผู้นำท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการในระดับต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านทุกกลุ่ม โดยแนะนำคณะผู้วิจัยว่าเป็นอาจารย์และข้าราชการมหาวิทยาลัยศิลปากร และจากนั้นคณะผู้วิจัยได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้ประสานงานกับอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลายเพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย

คณะผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาตศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนปลักไม้ลาย โดยทำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล ประสานงานเพื่อขอความร่วมมือกับ นายอำเภอกำแพงแสน และคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยและประสานขอความร่วมมือกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีการประชุมร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย นายอำเภอกำแพงแสน เกษตรอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ พัฒนาการอำเภอ และหัวหน้าสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง ในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2542 เวลา 14.00 - 15.45 น. ณ ห้องทำงานของนายอำเภอกำแพงแสน ที่ว่าการอำเภอกำแพงแสน ซึ่งหัวหน้าคณะผู้วิจัยได้แนะนำคณะผู้วิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย และประสานขอความร่วมมือในเรื่องของเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งข้าราชการของอำเภอกำแพงแสนดังกล่าวได้ให้ข้อมูลของชุมชนปลักไม้ลาย เกี่ยวกับสภาพของชุมชนในมิติทางด้านการพัฒนา

การปกครอง การเกษตร การสาธารณสุข การศึกษา ข้อมูลเรื่องสมุนไพร สภาพทางสังคม วัฒนธรรม และ
บริบทต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้เห็นภาพรวม (Holistic view) ของชุมชนในเบื้องต้น

สำหรับการศึกษาชุมชน คณะผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1. สร้างความสัมพันธ์และการยอมรับกับชุมชน (Rapport)

หลังจากคณะผู้วิจัยได้แนะนำตนเองกับผู้นำของชุมชน คือ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย อาจารย์
ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย กำนันตำบลทุ่งขวาง หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่
10 หนองไผ่กา และผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และผู้ที่เป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการ รวมถึงแกนนำของชุมชน
พร้อมกับเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนด้านสภาพความเป็นอยู่ สภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ
วัฒนธรรม สุขภาพ การประกอบอาชีพ และบริบทต่าง ๆ ของชุมชน โดยในการแนะนำตนเองของคณะผู้
วิจัยดำเนินการในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังนี้คือ

การแนะนำแบบเป็นทางการกับพัฒนาการอำเภอกำแพงแสน ในวันที่ 20 ธันวาคม 2542 เวลา
9.00 น. ณ สำนักงานพัฒนาการอำเภอกำแพงแสน โดยคณะผู้วิจัยได้นัดหมายทางโทรศัพท์เพื่อนัด
หมายเวลา และประเด็นที่จะพูดคุยเกี่ยวกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนปลักไม้ลาย โครงการและกิจกรรมที่
พัฒนาการดำเนินการในชุมชน และประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

การแนะนำแบบเป็นทางการกับเกษตรอำเภอกำแพงแสน ในวันที่ 20 ธันวาคม 2542 เวลา
11.00 น. ณ สำนักงานเกษตรอำเภอกำแพงแสน โดยคณะผู้วิจัยได้นัดหมายทางโทรศัพท์เพื่อนัดหมาย
เวลา และประเด็นที่จะพูดคุยเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเกษตร การส่งเสริมการปลูกสมุนไพร การแปรรูป
สมุนไพร โครงการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร การพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการ
เกษตร

การแนะนำแบบเป็นทางการกับกำนันตำบลทุ่งขวาง ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลโดย
ตำแหน่ง โดยคณะผู้วิจัยได้นัดหมายทางโทรศัพท์ นัดหมายเวลา และประเด็นที่จะพูดคุยด้วย และชี้แจง
วัตถุประสงค์การวิจัย และแนวทางการดำเนินการวิจัยกับกำนันตำบลทุ่งขวาง ในวันที่ 20 ธันวาคม 2542
เวลา 13.30 น. ซึ่งกำนันได้อนุญาตให้เก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน และให้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนด้วย

สำหรับการแนะนำแบบไม่เป็นทางการ คณะผู้วิจัยมีทั้งการนัดหมายและไม่นัดหมายล่วงหน้า
ได้เข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมกับผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งมีการแนะนำ
ตนเอง พูดคุยกับชาวบ้านตามสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชน เช่น วัด ร้านกาแฟประจำหมู่บ้าน สถานี
อนามัย โรงงานผลิตสมุนไพรของชุมชน ร้านจำหน่ายสมุนไพรในบริเวณวัดซึ่งมีชาวบ้านมาขายอาหาร
และขนมหวาน

การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชนเป็นการทำให้ผู้นำ แกนนำ และชาวบ้านมีความรู้สึกว่าคณะผู้วิจัยไม่ใช่คนแปลกหน้า และมีความไว้วางใจคณะผู้วิจัย และให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล เสนอความคิดเห็น รวมทั้งร่วมกันในการดำเนินการวิจัยกับคณะผู้วิจัย นอกจากนี้ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะเจ้าอาวาสได้แนะนำคณะผู้วิจัยต่อแกนนำของชุมชนทำให้แกนนำและชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

หลังจากคณะผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์ ความคุ้นเคย และความไว้วางใจกับชุมชนในระดับหนึ่งแล้ว คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ตามวัตถุประสงค์การวิจัยโดยมีประเด็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย 4 ประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลายเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของชุมชนและบริบทต่าง ๆ
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลรักษาสุขภาพ
3. เพื่อศึกษาสมุนไพรในชุมชนเกี่ยวกับประเภท เทคนิควิธี การใช้สรรพคุณ การแปรรูป ความเชื่อและเจตคติ การถ่ายทอด และผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน
5. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชน

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยดังกล่าวข้างต้น คณะ ผู้วิจัย ทั้ง 5 คน ได้ร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีนักศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ ภาค วิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งกำลังศึกษารายวิชาระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2542 และนักศึกษาที่กำลังทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จำนวน 5 คน เป็นผู้ช่วยวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน และเป็นผู้ช่วยเหลือในการจัดกลุ่มสนทนา

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีการ เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วน ถูกต้อง ชัดเจนเพียงพอสำหรับตอบคำถามการวิจัยหลักที่คณะผู้วิจัยกำหนดไว้ 6 ประเด็น คือ

1. สภาพพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทต่าง ๆ เป็นอย่างไร
2. ชุมชนมีพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพอย่างไร
3. ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในการใช้สมุนไพรมานาน้อยเพียงใด อย่างไร

4. ชาวบ้านมีเจตคติอย่างไรต่อการใช้สมุนไพร มีการยอมรับหรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
5. ชุมชน โรงเรียน วัด ชาวบ้าน มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ อย่างไร
6. ชุมชน โรงเรียน วัด มีศักยภาพและความพร้อมมากน้อยเพียงใดในการพัฒนาระบบการเรียนรู้

ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยทุกคน ถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพราะเป็นผู้ที่เข้าใจและทราบว่าจะเก็บข้อมูลอย่างไรด้วยวิธีใดจึงจะตอบคำถามการวิจัยดังกล่าวข้างต้นได้ โดยมีเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับนักวิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) สมุดบันทึกข้อมูล (Fieldnotes) 2) กล้องถ่ายรูป 3) เทปบันทึกเสียง ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. การสังเกต (Observation) เป็นวิธีการหาข้อมูลที่ทำให้ทราบพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นธรรมชาติ เป็นข้อมูลโดยตรงตามสภาพความเป็นจริง โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) หรือที่เรียกว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) โดยคณะ ผู้วิจัยเข้าไปมีกิจกรรม หรือมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน ร่วมกระทำกิจกรรมต่าง ๆ กับคนในชุมชนเพื่อให้ทราบสภาพของชุมชนและพฤติกรรมต่าง ๆ ตามสภาพที่เป็นจริงในชุมชน ทราบความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความคิดเห็น สังเกตสภาพทางกายภาพของชุมชนเพื่อทำแผนที่ชุมชน สภาพทางกายภาพของวัด ชุมชน โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย บ้านเรือน ฯลฯ สังเกตความสัมพันธ์โครงสร้างของสังคม เครือญาติ หลังจากที่ได้สังเกตแล้วจะนำข้อมูลที่ได้อาจจดบันทึกย่อ และทำบันทึกรายละเอียดสิ่งที่สังเกตได้โดยละเอียดทุกครั้ง

2. การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่มีประเด็นคำถามกำหนดไว้ล่วงหน้า เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจากผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข พัฒนาการ เกษตรอำเภอ อาจารย์ใหญ่ และอาจารย์ในโรงเรียนวัด ปลัดไผ่ล่าย รวมทั้งผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้รับข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการ

สำหรับการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ คณะผู้วิจัยมีขั้นตอนการสัมภาษณ์ดังนี้

ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ ดำเนินการดังนี้

1. เตรียมประเด็นคำถามที่จะสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า
2. นัดหมายกำหนดวัน เวลา สถานที่ ประเด็นที่จะไปสัมภาษณ์กับผู้ให้สัมภาษณ์
3. เตรียมอุปกรณ์สำหรับการสัมภาษณ์

ขั้นเริ่มการสัมภาษณ์ ดำเนินการดังนี้

1. แนะนำคณะผู้วิจัยต่อผู้ให้สัมภาษณ์ ให้ความสำคัญและยกย่องผู้ให้สัมภาษณ์
2. สร้างบรรยากาศความไว้วางใจ (Rapport) ให้มีความรู้สึกเป็นกันเอง
3. ระบุวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์
4. ขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง ถ่ายภาพ

ขั้นสัมภาษณ์ ดำเนินการดังนี้

1. สัมภาษณ์ตามประเด็นที่เตรียมไว้ล่วงหน้า
2. ฟังและติดตามหรือป้อนคำถามเพื่อให้ได้คำตอบตามประเด็น
3. บันทึกประเด็นใจความสำคัญ

ขั้นปิดการสัมภาษณ์ ดำเนินการดังนี้

1. สรุปประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์
2. กล่าวคำขอบคุณ คำลา และมอบของที่ระลึก

หลังจากการสัมภาษณ์แล้ว คณะผู้วิจัยบันทึกผลการสัมภาษณ์ทันที และรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่ได้จากแบบการสัมภาษณ์ไว้กับบันทึกการสัมภาษณ์ด้วย

3. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เป็นการพูดคุยกับผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน รวมทั้งคนในชุมชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูล โดยคณะผู้วิจัย มีการเตรียมแนวคำถามกว้าง ๆ มาล่วงหน้า แล้วพูดคุยกับคนในชุมชนในเรื่องทั่ว ๆ ไป เมื่อมีโอกาสก็จะพูดคุยในประเด็นที่ต้องการ นอกจากนี้มีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่มีความรู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน หรือเหตุการณ์ การดูแลสุขภาพ หรือเรื่องสมุนไพร หรือประเด็นคำถามอื่น ๆ ตามที่ต้องการ

สำหรับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการนี้ คณะผู้วิจัยพยายามสัมภาษณ์ในระหว่างร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ร่วมพูดคุยกับชาวบ้านที่ร้านค้าแพของหมู่บ้าน สถานที่จำหน่ายสมุนไพร สถานือนามัย (อาคารเก่า) ซึ่งใช้เป็นสถานที่แปรรูปสมุนไพรของวัด การชมป่าสมุนไพรหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน หลังจากเสร็จสิ้นการร่วมกิจกรรมคณะผู้วิจัยได้บันทึกข้อมูลไว้

4. การสอบถามข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับทั่วไปของชาวบ้าน พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ สมุนไพร กิจกรรมกลุ่มในชุมชน ศักยภาพของชุมชน และมีแบบสำรวจต้นไม้ในชุมชนปลูกไม้ลาย โดยคณะผู้วิจัยและนักศึกษานำแบบสอบถามไปสอบถามชาวบ้านในชุมชน

5. การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group) คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดประเด็นการสนทนาและชักชวนความเข้าใจในการจัดสนทนา มีคณะผู้วิจัยเป็นผู้นำในการสนทนา (Moderator) เป็นผู้คอยกระตุ้นหรือจุดประเด็นการสนทนาเพื่อเป็นการชักจูงให้ผู้เข้าร่วมสนทนา (Discussant) แต่ละคนแสดงความคิดเห็นตามประเด็นการสนทนา (Discussion Guideline) ที่คณะผู้วิจัยเตรียมไว้ ผู้เข้าร่วมสนทนา จำนวน 14 คน ดังรายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มในภาคผนวก ค

โดยจัดให้มีการทำกลุ่มสนทนาในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 ระหว่างเวลา 18.30 - 21.30 น. ณ ภูภิเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ในการนี้คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) และเป็นผู้บันทึกการสนทนา (Notetaker) โดยจดประเด็นการสนทนา และบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างการสนทนา เช่น พฤติกรรม การกระทำ สีหน้า ของผู้เข้าร่วมสนทนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับนักศึกษาปริญญาโทสาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ จำนวน 5 คน เป็นผู้ช่วย (Assistant) โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือทั่ว ๆ ไป คือเตรียมสถานที่ บันทึกเสียง ร่วมบันทึกประเด็นการสนทนา บริการอาหารว่าง ถ่ายภาพ จัดเตรียมของที่ระลึก เป็นต้น

ในการจัดกลุ่มสนทนา มีการดำเนินการดังนี้

ขั้นเตรียมการ

1. คณะผู้วิจัยเตรียมประเด็นการสนทนา (กำหนดหน้าที่คณะผู้วิจัย) และพิจารณา กำหนดผู้เข้าร่วมสนทนา
2. คณะผู้วิจัยนัดหมายกำหนดวัน เวลา สถานที่ กับผู้เข้าร่วมสนทนา และแจ้ง ประเด็นการสนทนาให้ทราบล่วงหน้า
3. เตรียมอุปกรณ์เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป ของที่ระลึก และอาหารว่าง และ

ขั้นดำเนินการสนทนา ดำเนินการดังนี้

1. คณะผู้วิจัยแนะนำคณะผู้วิจัยและแนะนำวัตถุประสงค์ของการจัดกลุ่มสนทนา
2. สร้างบรรยากาศความไว้วางใจ ให้ผู้เข้าร่วมสนทนารู้สึกสบายและไว้วางใจที่จะแสดงความคิดเห็น และกระตุ้นให้เกิดพลวัตกลุ่ม (Group Dynamic)
3. ดำเนินการสนทนาตามประเด็น
4. กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็น และระมัดระวังไม่ให้มีการครอบงำ หรือคล้อยตามความคิด

ขั้นปิดการสนทนา

1. ผู้ดำเนินการสนทนาสรุปประเด็นที่ได้จากการแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมสนทนา

2. กล่าวขอบคุณ และมอบของที่ระลึก

หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยดำเนินการถอดเทปบันทึกเสียงการสนทนา และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการ

ประเด็นที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม

คณะผู้วิจัยกำหนดประเด็นที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม ดังนี้

1. ในชุมชนปลักไม้ลายมีการใช้ การปลูกสมุนไพร มากน้อยเพียงใด
2. คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะต่อเรื่องสมุนไพรอย่างไร และมีการเรียนรู้โดยวิธีใด
3. พฤติกรรมสุขภาพของคนชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นโรคอะไร มีวิธีการในการรักษาอย่างไร
4. หากต้องการจะส่งเสริมเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนนี้ จะมีวิธีการอย่างไร
5. มีกลุ่ม องค์กร อะไรบ้างในชุมชน และกลุ่มใดที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง ชัมแข็ง
6. ศักยภาพของชุมชนปลักไม้ลายมีอะไรบ้าง

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยมิได้ใช้วิธีใดวิธีหนึ่งในขณะการเก็บรวบรวมข้อมูล แต่ดำเนินการโดยใช้วิธีการผสมผสานกันเพื่อให้ได้ข้อมูลตามประเด็น คำถามที่ต้องการ

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประเด็นคำถามที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. ประเด็นคำถามเกี่ยวกับ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลายเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนและบริบทต่าง ๆ ประกอบด้วยคำถามดังต่อไปนี้

1.1 ชุมชนปลักไม้ลาย เป็นชุมชนที่ได้ชื่อทางวัฒนธรรม หรือชุมชนตามกรอบแนวคิดแบบใด

1.2 มีพื้นที่ ประชากร เท่าไร ครอบคลุมพื้นที่ อาณาเขตใดบ้าง ติดต่อกับหมู่บ้านใดบ้าง มีการคมนาคมติดต่อกับแหล่งอื่นอย่างไรได้บ้าง

1.3 ความเป็นมาของชุมชน การก่อตั้งชุมชน วัด โรงเรียน มีความเป็นมาอย่างไร พัฒนาการเป็นชุมชน

1.4 ผู้นำของชุมชน ผู้นำทางการ มีใครบ้าง สำคัญต่อชุมชนอย่างไร

1.5 อาชีพ รายได้ ฐานะทางเศรษฐกิจ ของชุมชนเป็นอย่างไร

1.6 ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน เป็นอย่างไร

1.7 หน่วยงาน ในพื้นที่หรือบุคคลใดบ้างที่เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนา หรือดำเนินกิจกรรม

ในชุมชน

2. ประเด็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลสมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลาย ในด้านประเภท เทคนิค วิธีการ ใช้ สรรพคุณ การแปรรูป ความเชื่อและเจตคติ การถ่ายทอด และผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน ประกอบด้วยคำถามดังต่อไปนี้

2.1 สมุนไพรที่รู้จักในชุมชนมีกี่ชนิด อะไรบ้าง แต่ละชนิดมีสรรพคุณอย่างไร

2.2 การนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์

2.2.1 ส่วนประกอบใดบ้างที่นำมาใช้ (ราก ลำต้น เปลือก ใบ ผล ฯลฯ)

2.2.2 วิธีการนำสมุนไพรมาใช้ (อบ ตากแห้ง ต้ม ฯลฯ) เวลามาใช้ประโยชน์

สามารถใช้แบบเดี่ยว ๆ หรือผสมกับอย่างอื่น

2.2.3 มีสมุนไพรชนิดใดบ้างที่นำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป

2.3 ทราบได้อย่างไรว่า สมุนไพรนั้น ๆ มีสรรพคุณด้านใดบ้าง (ทราบจากไหน อย่างไร)

2.4 สมุนไพรที่ได้มานั้นได้มาอย่างไร (เก็บในป่า ปลูกเอง)

2.5 ทราบถึงอันตรายของสมุนไพรนั้น ๆ หรือไม่

2.6 ปัจจัยการเลือกสมุนไพรมาแปรรูป มาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ

2.7 ความเชื่อและเจตคติ การถ่ายทอดความรู้ เป็นอย่างไร มีวิธีการอย่างไร

2.8 ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนมีใครบ้าง (รายละเอียดอื่น ๆ เช่น อายุ อาชีพหลัก

สาเหตุที่สนใจ หรือทำให้รู้เกี่ยวกับสมุนไพร

3. ประเด็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลพฤติกรรมดูแลสุขภาพ ประกอบด้วยคำถามดังต่อไปนี้

3.1 สถานที่ให้บริการทางด้านสาธารณสุขในชุมชนมีอะไรบ้าง (ร้านยาแผนปัจจุบัน)

คลินิก แผนโบราณหรือแผนปัจจุบัน สถานีอนามัย กองทุนยา ร้านชำ

3.2 เมื่อมีอาการไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วยจะเริ่มดูแลอย่างไร เมื่อมีอาการเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เป็นหวัด ปวดศีรษะ หรือเมื่อมีอาการมาก

3.3 มีการป้องกันโรคอย่างไร เช่นการฉีดวัคซีนสำหรับเด็ก มีการออกกำลังกาย/กิจกรรมของ

ชุมชนในการออกกำลังกาย การรับรู้ข่าวสารด้านสมุนไพร

4. ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ประกอบด้วยคำถามดังต่อไปนี้

4.1 มีกลุ่มอะไรบ้างในชุมชน (จำนวนกลุ่ม, ชื่อกลุ่ม, เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ)

4.2 ใครเป็นผู้นำ, กรรมการ, สมาชิก, มีจำนวนสมาชิกเท่าไร

4.3 กิจกรรมของกลุ่มทำอะไรบ้าง, เพื่ออะไร, บ่อยแค่ไหน

4.4 ความร่วมมือ หรือความเข้าใจของชุมชนที่มีต่อกลุ่มเป็นอย่างไร มากน้อยเพียงใด

4.5 ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ

- กิจกรรม (ร่วมกันทำหรือไม่)
- สมาชิก (เข้าช้อนกันหรือไม่ เพียงใด)
- ส่วนได้ส่วนเสีย (ส่งเสริม หรือ ขัดขวางซึ่งกันหรือกันหรือไม่ อย่างไร)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ เครื่องมือที่สำคัญที่สุดคือ ผู้วิจัย ซึ่งประกอบด้วยคณะผู้วิจัยทั้ง 5 คน เพราะเป็นผู้ที่ทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัยดีที่สุดว่าเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่ออะไร นอกจากนั้นยังมีเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1. ประเด็นคำถามสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล
2. สมุดบันทึกการสัมภาษณ์ การสังเกต
3. เทปบันทึกเสียง
4. กล้องถ่ายภาพ
5. แบบสำรวจสมุนไพรรวมชุมชน
6. แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐาน

ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นสนามในการศึกษา ตั้งอยู่ไม่ไกลจากสถานที่ทำงานของคณะผู้วิจัย คือมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ระยะห่างประมาณ 25 กิโลเมตร ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน คณะผู้วิจัยจึงใช้เวลาส่วนใหญ่ในวันหยุดราชการ (เสาร์-อาทิตย์) และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ใช้บางช่วงเวลาในวันปฏิบัติงานปกติ ซึ่งบางกรณีอาจเป็นช่วงเช้า ช่วงบ่าย หรือช่วงเย็น-ค่ำ หรือการพักค้างคืนในการเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมของชุมชนและประเด็นคำถามของผู้วิจัย โดยแบ่งระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. ระยะแรก เป็นการดำเนินการก่อนลงสนาม เพื่อศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การเลือกสนามที่ใช้ในการวิจัย
2. ระยะที่ 2 เป็นการสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
3. ระยะที่ 3 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นคำถามการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาที่รวบรวมข้อมูลในสนาม คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน คือ หลังจากรวบรวมข้อมูลเสร็จในแต่ละครั้ง คณะผู้วิจัยจะจดบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดพร้อมจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา และทำการวิเคราะห์เบื้องต้นเพื่อใช้

เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามครั้งต่อ ๆ ไปด้วย รวมทั้งใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม

คณะผู้วิจัยตรวจสอบความครบถ้วนข้อมูล โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่รวบรวมมา ได้ข้อมูลเพียงพอตามประเด็นคำถามการวิจัยหรือไม่ ถ้าได้ข้อมูลไม่ตรงกันจะทำการตรวจสอบอีกครั้งว่าข้อมูลที่เป็นจริงเป็นอย่างไร สำหรับการตรวจสอบข้อมูล คณะผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมนั้นถูกต้องหรือไม่ คือการตรวจสอบแหล่งข้อมูลในเรื่อง แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล โดยการตรวจสอบว่าถ้าเวลาต่างกัน เช่น ข้อมูลที่เก็บได้ในช่วงเช้าหรือเย็น สถานที่ต่างกัน เช่น ข้อมูลที่เก็บได้จากร้านค้าแพหรือภูภิเจ้าอาวาส บุคคลผู้ให้ข้อมูลต่างกัน เช่น ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ จะได้ข้อมูลที่เหมือนเดิมหรือไม่ ถ้าได้ข้อมูลตรงกันหลังจากการตรวจสอบสามเส้าแล้วข้อมูลนั้นสามารถนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไปได้

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยตรวจสอบว่าข้อมูลที่คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมมานั้น ถ้าใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างกัน จะได้ ข้อมูลที่เหมือนเดิมหรือไม่ เช่น ถ้าเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารตรงกัน ก็สามารถนำข้อมูลนั้นวิเคราะห์ต่อไปได้

สำหรับข้อมูลหลังจากตรวจสอบแล้ว คณะผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยคณะผู้วิจัยมีการวิเคราะห์ข้อมูลพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวม ข้อมูลและดำเนินการต่อเนื่องถึงหลังเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง และการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นคณะผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากมุมมองของคนในชุมชน รวมทั้งคำนึงถึงบริบท (Context) ของชุมชนประกอบด้วย นอกจากนี้แล้วคณะผู้วิจัยมีการปรับเปลี่ยนสมมติฐานตลอดเวลา มีการตั้งสมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis) จำนวนมาก และเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อพัฒนาและพิสูจน์ว่าเป็นไปตามสมมติฐานหรือไม่ และที่สำคัญที่สุดคือ คณะผู้วิจัยเป็นผู้วิเคราะห์เองโดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลตอบคำถามการวิจัย และบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้

นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้เสนอสภาพการศึกษาของชุมชนแก่ผู้นำ แกนนำ ของชุมชน เพื่อแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะสำหรับเป็นข้อมูลแก่คณะผู้วิจัย ในการปรับรายละเอียดต่าง ๆ การดำเนินการในขั้นตอนนี้ถือเป็นการสนทนา (Dialogue) แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ซึ่งช่วยในการตรวจสอบข้อมูลของชุมชน ให้ถูกต้องตามความเป็นจริง

บทที่ 4

ผลการศึกษา : ข้อมูลพื้นฐานชุมชนปลักไม้ลาย

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชนปลักไม้ลายนั้น คณะผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมาของชุมชน
2. สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน
3. พื้นที่
4. ประชากร
5. การตั้งบ้านเรือน
6. การศึกษา
7. การคมนาคม
8. อาชีพ
9. วัฒนธรรมประเพณี
10. ผู้นำชุมชน
11. ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน

ความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนปลักไม้ลาย เป็นชุมชนตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เป็นชุมชนหนึ่งในเขตภาคกลางซึ่งมีความเข้มแข็งและชาวบ้านมีการรวมตัวกันในการทำกิจกรรม ปลักไม้ลาย เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกชื่อชุมชนกันมานานเกือบร้อยปีที่ผ่านมาจนถึงทุกวันนี้ คำว่า ปลักไม้ลาย มีที่มาจากคำว่า ปลัก ที่หมายถึงแอ่งที่เป็นโคลนเลน เช่น ปลักควาย ซึ่งเป็นแอ่งน้ำที่มีโคลนเลนสำหรับควายแช่น้ำ ส่วนคำว่า ไม้ลาย เป็นชื่อของต้นไม้ประเภทหนึ่ง ปัจจุบันต้นไม้ลายยังมีอยู่ในป่าสมุนไพรของวัดด้านติดกับโรงเรียน ปลักไม้ลายจึงหมายถึง บริเวณแอ่งน้ำที่มีโคลนเลนสำหรับควายแช่น้ำและในบริเวณปลักนั้นมีต้นไม้ลายขึ้นอยู่ ในอดีตเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมาหมู่บ้านปลักไม้ลายเป็นแหล่งที่ชาวบ้านใช้เป็นสถานที่พักระหว่างการเดินทาง จากการสัมภาษณ์ พระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายรูปปัจจุบัน เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านใช้บ้านปลักไม้ลายเป็นสถานที่พักเหนื่อยและหยุดชวบนเกวียนเพื่อให้วัวควายได้พักระหว่างทาง เพราะหมู่บ้านตั้งอยู่ระหว่างตัวจังหวัดนครปฐมกับบ้านยาง หรือกำแพงแสนในปัจจุบัน ชาวบ้านที่เดินทางจากนครปฐมจะไปบ้านยาง เพื่อไปนมัสการ พระแท่นดงรัง มักแวะพักกลางวันระหว่างทางที่ปลักไม้ลาย ส่วนกลางคืนพักที่ศาลาตึก เช่นเดียวกับชาวบ้าน จากบ้านยาง

จะไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ก็จะแวะพักที่ปลูกไม้ลายเช่นกัน (สัมภาษณ์ พระครู สุธรรมนาถ, 10 ธ.ค. 2542) จึงกล่าวได้ว่าชื่อ ปลูกไม้ลายนี้เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกมาแต่ดั้งเดิมสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

ชาวบ้านซึ่งเรียกตนเองว่าเป็นชาวปลูกไม้ลายนั้นไม่ได้หมายถึงเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ในหมู่ที่ 6 บ้านปลูกไม้ลายเท่านั้น แต่ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่ที่ 9 บ้านดอนขุนวิเศษ หมู่ที่ 10 บ้านหนองไขก่ หมู่ที่ 1 บ้านหลักเมตรใหม่ รวมทั้งชาวบ้านส่วนหนึ่งของตำบลหนองงูเห่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ก็เรียกตนเองว่าเป็นชาวปลูกไม้ลายเช่นกัน จากการสัมภาษณ์นายทินวัฒน์ ธิวัฒน์สกุล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านหนองไขก่ (สัมภาษณ์ , 20 ธ.ค. 2542) เนื่องจากเดิมชาวบ้านเหล่านั้นถือว่าตัวเขาเหล่านั้นเป็นชาวปลูกไม้ลายด้วย แต่เนื่องจากการแบ่งเขตการปกครองตามกระทรวงมหาดไทยในปัจจุบันทำให้ต้องแบ่งพื้นที่ใหม่ แต่ชาวบ้านมิได้แบ่งแยกวัฒนธรรมตามการแบ่งพื้นที่ตามแบบราชการ ซึ่งสอดคล้องกับการที่ได้พูดคุยกับชาวบ้านที่ร้านกาแฟของหมู่บ้านว่าเขาเป็นชาวปลูกไม้ลาย แต่บ้านอยู่หนองงูเห่ล้อม และอีกคนหนึ่งเป็นชาวปลูกไม้ลายแต่อยู่สี่แยกดอนขุนวิเศษ

ชุมชนปลูกไม้ลาย ก่อตั้งมาเกือบร้อยปีที่ผ่านมา คนในชุมชนปลูกไม้ลายส่วนใหญ่เป็นชาวจีน (สัมภาษณ์, นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน, 10 ธ.ค. 2542) นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน เป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน อายุ 83 ปี เป็นผู้ที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ กล่าวถึงความเป็นมาของหมู่บ้านว่า ชาวบ้านรุ่นแรกของหมู่บ้านเป็นชาวจีนอพยพมาจากตัวจังหวัดนครปฐมเพื่อจับจองที่ดินทำกิน ปลูกพืชผักต่าง ๆ แต่เดิมหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นป่าที่ชาวจีนมาหักล้างถางป่าเพื่อปลูกผัก ชาวบ้านมากกว่าครึ่งหนึ่งของชุมชนจึงมีเชื้อสายจีน และมีกลุ่มหนึ่งที่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลอพยพมาจากมณฑลซัวเถา ประเทศจีน จากการบอกเล่าของชาวบ้านที่ร้านกาแฟของนางบุญเลี้ยง ซึ่งเป็นแหล่งนัดพบของชาวบ้าน กล่าวว่าขณะนี้ในหมู่บ้านมีชาวจีนที่เป็นคนกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ปลูกไม้ลาย เช่น เป๊ะสุน และเป๊ะอึ้ง ขณะนี้อายุเกือบ 80 ปีแล้ว เข้ามาที่ปลูกไม้ลายช่วงแรก ๆ ประมาณเกือบ 60 ปีที่ผ่านมา ซึ่งขณะนั้นในหมู่บ้านมีหมาป่า หมีป่า เม่น ชุกชุม พื้นที่ทำกินราคาไร่ละประมาณ 50 บาท ถ้าหากเขาทำกินก็เสียค่าเช่าปีละประมาณ 10 บาทต่อไร่ ชาวจีนที่มาทำมาหากินที่ปลูกไม้ลาย จะนิยมปลูกผัก พริก มะเขือ ซึ่งแล้วเก็บผลผลิตใส่ตะกร้าซ้อนท้ายจักรยานไปขายที่ตัวจังหวัดนครปฐม เป๊ะสุนเล่าให้ฟังว่า ต้องขี่จักรยานออกจากหมู่บ้านไปตามถนนมาลัยแมนตั้งแต่วเวลา 1 นาฬิกา เพื่อไปขายผักที่ตลาดนครปฐม พอขายผักเสร็จในตอนสาย ๆ ก็ขี่จักรยานกลับบ้าน

ต่อมาในช่วงหลัง ๆ จะมีรถจากผู้รับซื้อผักมาซื้อจากชาวบ้านเพื่อเอาไปขายที่นครปฐม ที่เรียกว่าเป็นพ่อค้า/แม่ค้าคนกลาง ทำให้ไม่ต้องขี่จักรยานไปขายของตัวเอง แต่ของที่ขายกับพ่อค้าคนกลางจะได้ราคาถูกกว่าการไปขายเองที่นครปฐม

ปัจจุบันชาวบ้านปลักไม้ลายส่วนหนึ่งปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อส่งขายให้แก่บริษัทไฟว์สตาร์ เฟรช จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทรับซื้อของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยทางบริษัทจะแจ้งจำนวนและชนิดของผักที่สั่งซื้อ (order) ผ่านนายสุธรรม จันทร์อ่อน หัวหน้ากลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ โดยบริษัทดังกล่าวจะส่งเจ้าหน้าที่ของบริษัทมารับซื้อและบรรจุหีบห่อในหมู่บ้าน เพื่อส่งไปขายยังห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ ส่วนราคาของสินค้าบริษัทรับซื้อจะเป็นผู้กำหนด ซึ่งชาวบ้านมีความพึงพอใจ

วัดปลักไม้ลาย ก่อตั้งในระยะเดียวกับที่เริ่มมีการก่อตั้งชุมชน คือหลังจากที่ชาวบ้านกลุ่มแรก ๆ มาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านประมาณ 2 - 3 ปี ถ้าหากนับอายุแล้วก็เกือบร้อยปี (สัมภาษณ์นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน 10 ธ.ค. 2543) เริ่มจากนางจ้อ (แม่ของนางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน) เป็นผู้ชักชวนชาวบ้านช่วยกันสร้างวัด โดยนางจ้อบริจาคที่ดินจำนวน 30 ไร่ และผู้ใหญ่จี่ เนตรจรัสแสง บริจาคที่ดินจำนวน 15 ไร่ เพื่อสร้างวัด ภายหลังจากการสร้างวัดเสร็จแล้วชาวบ้านนิมนต์พระจากตัวเมืองนครปฐมมาเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งเจ้าอาวาสองค์แรกคือ พระเฒ่า (ลูกชายของนางจ้อ และเป็นน้องชายของนางบุญเลี้ยง) ท่านเป็นเจ้าอาวาสที่วัดปลักไม้ลายนาน 11 ปี ได้สร้างศาลา โบสถ์ กุฏิ และได้ร่วมกับชาวบ้านซื้อที่ดินถวายให้วัดเพิ่มเติม ปัจจุบันมีเนื้อที่รวม 92 ไร่ โดยพื้นที่วัด ส่วนหนึ่งประมาณ 70 ไร่ เป็นสวนป่าสมุนไพรร

หลังจากนั้นก็มีเจ้าอาวาสต่อ ๆ มาอีก 3 รูป จนถึงปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 5 คือ พระครูสุธรรมนาถ ซึ่งผนวชเมื่อปี พ.ศ. 2520 และเป็นเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 - ปัจจุบัน และจากผลการวิจัยของรัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : 140 - 143) กล่าวถึงความเป็นมาของวัดปลักไม้ลายกับสมุนไพรร

ในปีแรกที่เข้ามาอยู่ ท่านกับพระลูกวัดช่วยกันจัดบริเวณวัดให้น่าอยู่เหมาะสมสำหรับเป็น สถานที่ปฏิบัติธรรมของพระด้วยการแผ้วถางป่าหนามทิ้ง แต่สำหรับต้นตอไม้ยืนต้นไม่ว่าจะเป็นประเภทและขนาดใดก็ตามท่านคงรักษาสภาพไว้ เมื่อแผ้วถางป่าหนามออกแล้วก็จัดสร้างกุฏิซึ่งมีลักษณะเป็นเพิงเล็ก ๆ แทรกอยู่ท่ามกลางป่าละเมาะเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและฝึกวิปัสสนาของพระ

หลังจากนั้นท่านก็เริ่มมีความคิดมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูสร้างและรักษาป่าไม้ให้เกิดขึ้นในเขตวัดอย่างจริงจัง ทั้งนี้เป็นเพราะความรักป่าไม้ที่มีมาเป็นทุนเดิมก่อนบวชส่วนหนึ่ง (ก่อนบวชพระครู สุธรรมนาถ เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ปึกว่า ๆ) ประกอบกับความคิดที่ว่า “ป่าไม้คืออาราม เป็นอารามที่ให้ความสงบร่มรื่นมากกว่า อารามที่เป็นกุฏิสร้างด้วยอิฐ ปูน” นอกจากนั้นท่านยังเป็นพระที่แสวงหาความรู้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากสิ่งพิมพ์ สื่อมวลชนอยู่เสมอ และก็ตระหนักว่าบริเวณหมู่บ้านหนองน้ำค่านันได้สูญเสียสภาพป่าไม้สิ่งแวดล้อมไปโดยสิ้นเชิงจึงปรารถนาจะสร้างป่าไม้เพื่อให้เกิดความสงบและความร่มรื่นแก่ชาวบ้านที่เข้ามาประกอบพิธีทางศาสนาในวัดอีกส่วนหนึ่ง มูลเหตุทั้งหมดเหล่านี้เป็นพื้นฐานความคิดซึ่งก่อให้เกิดการสร้างป่าในวัด

การสร้างป่าไม้ขึ้น ท่านมีหลักการสองประการคือ รักษาให้ไม้ยืนต้นที่เกิดขึ้นเองคงอยู่ไว้และเสาะหาไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ ไม่จำกัดพันธุ์จากแหล่งต่าง ๆ ที่ท่านได้รับกิจนิมนต์ไป หรือจากหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานป่าไม้จังหวัด นำกล้าไม้เหล่านี้มาเพาะปลูกแทรกลงบริเวณป่าละเมาะ ป่าหนาม ซึ่งท่านและพระลูกวัดช่วยกันแผ้วถาง โดยที่ท่านตั้งเป้าหมายจะค่อย ๆ นำไม้ยืนต้นปลูกทดแทนไม้หนามและป่าละเมาะไปที่ละน้อย

ปีแรกของการปลูกรักษาป่าไม้ก็เผชิญกับอุปสรรคที่สำคัญสองประการ คือสภาพความแห้งแล้งของพื้นที่ดินฟ้าอากาศ และการรุกรานโค่นล้มต้นไม้ในเขตวัดจากชาวบ้านเพื่อนำไม้ไปใช้

อุปสรรคประการแรกทำให้กล้าไม้ยืนต้น และต้นไม้ที่นำลงปลูกจำนวนไม่ต่ำกว่าเรือนพัน เหี่ยวแห้งตายไปเรื่อย ๆ จนเกือบหมด สาเหตุเพราะบริเวณเขตวัดเป็นพื้นที่ดินทรายดอนสูงที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดและในวัดเองก็ไม่มีแหล่งน้ำอย่างเพียงพอที่จะนำมารดให้ความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ ประกอบกับปีดังกล่าวนั้นเป็นปีที่สภาพภูมิอากาศของเขตอำเภอกำแพงแสนแห้งแล้งผิดปกติ การแก้ไขปัญหาชั่วคราวเพื่อรักษาชีวิตต้นไม้เท่าที่จะกระทำได้ในขณะนั้นก็คือ พระครูสุธรรมนาถไปติดต่อขอยืมเครื่องสูบน้ำจากชาวบ้านนำมาสูบน้ำจากคลองชลประทานแล้วปล่อยน้ำให้ไหลเจ็มนองไปทั่วบริเวณป่าที่ปลูก

การกระทำเช่นนี้ ก่อให้เกิดความแปลกใจระคนขบขันต่อชาวบ้านที่พบเห็นและชาวบ้านที่คิดว่าเจ้าอาวาสทำอะไรแปลก ๆ อุดริ ดังที่ชาวบ้านพูดในทำนองที่ว่า “มีแต่คนเขาสูบน้ำใส่ไร่อ้อย สวนผัก แต่หลวงพ่อบสูบน้ำทิ้งเล่นไม่คุ้มค่าน้ำมัน”

บทเรียนความแห้งแล้งของดินฟ้าอากาศกับเสียงสะท้อนตอบจากชาวบ้านทำให้เกิดความคิดใหม่สำหรับเจ้าอาวาสที่จะแก้ไขปัญหาอย่างถาวรเพื่อรักษาป่าไม้ไว้

การต่อสู้กับความแห้งแล้งก็เริ่มขึ้นด้วยการหาพันธุ์ไม้ที่ทนทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดีมาปลูกก่อนเป็นอันดับแรกเพื่อหวังให้ไม้ดังกล่าวเกิดร่มเงาบดบังให้กับต้นไม้ยืนต้นอื่น ๆ เช่น ไม้เลื้อย ไทรย้อย และสะเดา เป็นพันธุ์ไม้ซึ่งท่านนำมาปลูกในขณะเดียวกันท่านและพระลูกวัดบางองค์ก็ช่วยกันขุดดินเป็นร่องเล็ก ๆ กระจายทั่วบริเวณที่ปลูกต้นไม้แล้วจึงสูบน้ำจากบ่อบาดาลของวัดปล่อยให้ไหลหล่อเลี้ยงอย่างสม่ำเสมอ ผลปรากฏครั้งนี้อะไรก็สำเร็จไปด้วยดี ต้นไม้ต่าง ๆ ที่นำมาปลูกรวมทั้งต้นไม้ที่ขึ้นเองก็เจริญเติบโตเป็นตามลำดับ

สำหรับอุปสรรคประการที่สอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาตลอดคือ การตัดต้นไม้ในป่าไปเผาถ่าน เพราะชาวบ้านเคยชินกับการใช้ประโยชน์จากป่าของวัดซึ่งหลงเหลืออยู่แห่งเดียวมาโดยตลอด ท่านจึงคิดอุบายเพื่อไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาตัดไม้ไปเผาถ่านอีกต่อไป อุบายที่คิดขึ้นไม่ใช่การบอกห้ามชาวบ้านโดยตรงด้วยคำพูด หากแต่ใช้วิธีบอกโดยอ้อมถึงประโยชน์ของต้นไม้แต่ละชนิดที่มีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรใช้รักษาโรคต่าง ๆ เนื่องจากตัวท่านเองก็มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร เคยศึกษาค้นคว้ามาก่อนบวชและภายหลังบวชแล้วก็ยังได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้รู้ในเรื่องสมุนไพร หมั่นศึกษาจากตำราสมุนไพร อื่น ๆ

ประกอบมิได้ขาด อุบายโดยอ้อมที่คิดและทำขึ้น ได้แก่ การให้พระช่วยกันเขียนป้ายชื่อ ต้นไม้และสรรพคุณสำหรับการรักษาโรคแต่ละชนิด แล้วนำป้ายเหล่านั้นไปแขวนห้อยตามต้นไม้จนทั่วทั้งหมด

ชาวบ้านที่เคยเข้ามาตัดต้นไม้เมื่อมองเห็นป้ายชื่อที่พระนำมาแขวนไว้ก็ไม่กล้าจะปลดป้ายออกเพื่อตัดต้นไม้เหล่านั้น แรก ๆ ชาวบ้านก็มีได้เลื่อมใสศรัทธา แต่เจ้าอาวาสจะใช้สมุนไพรรักษาโรคได้ดังที่ท่านเล่าให้ฟังว่า "พวกชาวบ้านเขาเกรงใจและรู้ว่าพระหลวงและรักษาดันไม้เท่านั้น" ต่อมานานเข้าชาวบ้านสังเกตเห็นท่านนำต้นไม้ใหม่ ๆ เข้ามาปลูกในวัดอยู่เสมอมิได้ขาด ชาวบ้านก็ไม่ตัดต้นไม้ในวัดไปเผาถ่านอีกเลยจนปัจจุบันนี้ ดังนั้นต้นไม้ทั้งเก่าและใหม่จึงมีโอกาสเจริญเติบโตได้อย่างสืบเนื่องตลอดมา

อย่างไรก็ตามปัญหาความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำเพื่อนำมาใช้หล่อเลี้ยงป่าไม้และป่าสมุนไพรก็ยังเกิดขึ้นอยู่เป็นบางช่วง ดังนั้นเพื่อบำบัดน้ำให้เพิ่มเติมท่านจึงลงทุนติดตั้งกังหันลมขนาดใหญ่สูบน้ำจากคลองชลประทานต่อท่อและชุดร่องกระจายน้ำไปตามพื้นที่ป่าทั่วไป การติดตั้งกังหันลมนี้นี้ทำเมื่อปี พ.ศ. 2532 หมดเงินไปทั้งสิ้นเก้าหมื่นบาท นอกจากจะติดตั้งกังหันลมแล้ว ท่านและพระลูกวัดยังช่วยกันขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลขึ้นใช้เพิ่มอีกหนึ่งบ่อ ปัญหาการขาดน้ำหล่อเลี้ยงต้นไม้จึงคลี่คลายลงไป

สำหรับบทบาทการเป็นหมอชาสมุนไพรของท่านนั้นในระยะแรก ๆ ชาวบ้านบางคนก็เข้ามาเล่าอาการเป็นโรคให้ฟังพร้อมกับขอยาสมุนไพรไปใช้ การให้ยาสมุนไพรกับชาวบ้านที่มาขอบางครั้งท่านก็ให้ยาที่นำมาตากแห้งซึ่งบดเก็บไว้ หรือบางครั้งก็ให้ชาวบ้านไปเก็บเอาในป่าตามป้ายชื่อที่เขียนไว้พร้อมทั้งบอกวิธีการใช้ให้เขาไปปฏิบัติที่บ้าน ต่อมาก็มีชาวบ้านมาขอยาเพิ่มขึ้น ซึ่งชาวบ้านที่มาขอมาจากวัดนี้ส่วนมากจะผ่านการไปรักษาตามโรงพยาบาลหรือสถานอนามัยตำบลมาแล้ว แต่รักษาไม่หายเป็นโรคเรื้อรังหรือเป็นโรคประจำตัวต่าง ๆ นานา สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงนิยมซื้อยาแผนปัจจุบันและไปรักษาที่สถานอนามัยตำบลมากกว่าเพราะว่าการใช้สมุนไพรนั้นชาวบ้านมีความคิดว่ายุ่งยากในการปรุงและรักษาไม่หายได้เร็วทันใจตน การขอสมุนไพรจากวัดจึงเป็นทางเลือกสุดท้ายเท่านั้น ซึ่งเจ้าอาวาสวัดเองก็ไม่ได้มุ่งหวังให้ชาวบ้านหันมาใช้สมุนไพรทั้งหมด หากเพียงแต่ท่านหวังว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ขัดสนยาแบบกระทันหันหรือเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้า ชาวบ้านยังมียาที่วัดใช้ทดแทนได้ นอกจากนั้นยังช่วยให้ชาวบ้านเล็งเห็นคุณค่าต้นไม้มากขึ้น

ปัจจุบันนี้จากพื้นที่วัดซึ่งเป็นดินดอนแห้งแล้งจำนวน 92 ไร่ ได้กลับกลายเป็นป่าไม้และป่าสมุนไพรขึ้นเขียวชอุ่มร่มรื่นคลุมพื้นที่ทั้งหมด 70 กว่าไร่ สัตว์ป่าประเภทนก กระรอก และงู เข้ามาอยู่อาศัยก่อให้เกิดสภาพเป็นป่าเพียงแห่งเดียวของจังหวัด สำหรับพื้นที่วัดที่เหลือ ซึ่งชาวบ้านขออาศัยเช่าเป็นที่ทำกินปลูกอ้อยนั้น เจ้าอาวาสได้ขอคืนและขยายพื้นที่ปลูกป่าออกไปอีก มีการปลูกไม้ชนิดต่าง ๆ เพื่อให้ใบไม้เป็นปุ๋ยและมีการทำระบบการให้น้ำในสวนป่าสมุนไพร โดยองค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการจำนวนสองแสนบาท นอกจากนี้ทางวัดได้ทำทางเดินโดยกันเชือกเพื่อกำหนดเส้นทางเดินป่าสมุนไพร มีการจัดทำแผนที่เส้นทางการเดินป่ารวมทั้งได้รับการสนับสนุนจาก

สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคกลาง เขต 1 กาญจนบุรี ในการดำเนินงานโครงการเที่ยวป่าสมุนไพร โดยจัดเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2542 ปัจจุบันวัดเป็นแหล่งศึกษาเรื่องสมุนไพร มีหน่วยงาน สถาบันและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้เข้ามาศึกษาดูงานป่าสมุนไพรอยู่เสมอ

สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน

ชุมชนปลักไม้ลาย ชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยตั้งแต่เข้าถึงเย็นจะทำงานในไร่อ้อย หรือทำสวนหน่อไม้ฝรั่ง ชาวบ้านสนใจแต่เรื่องทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวอย่างไม่มีเวลาว่างตลอดทั้งปี (สัมภาษณ์, นายทินวัฒน์ ธิวัฒน์กุล, 18 ม.ค. 2543) ไม่มีเวลาจะทำอย่างอื่นนอกจากช่วยงานบุญ วันสำคัญก็จะไปทำบุญที่วัด ในอดีตจะมีประเพณีลงแขกช่วยเหลือกันออกไร่ ต่อมาเมื่อชาวอีสานมาจับจ้างตัดอ้อย การลงแขกก็ค่อย ๆ หายไปเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงานแทน สังคมหมู่บ้านเปลี่ยนไปมากจากการที่เคยช่วยเหลือโดยไม่หวังค่าตอบแทน เป็นการจ้างงานกัน

ในหมู่บ้านนอกจากกำนัน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งเป็นผู้นำของหมู่บ้าน การปกครองเป็นระบบทางราชการมากขึ้น แต่ผู้อาวุโสของหมู่บ้านเช่นนางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน หรืออีกหลายคนก็ยังเป็นผู้อาวุโสที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ รวมทั้งเป็นเจ้าหนี้เงินกู้ด้วยทำให้คนในหมู่บ้านเกรงใจยิ่งขึ้น

ปัจจุบันชุมชนปลักไม้ลายมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมมากขึ้น การพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีถนนลาดยาง มีรถเมลวิ่งผ่านทางเข้าหมู่บ้านที่ทางเข้าวัดหนองงูเหลือม และบ้านกระดินแดง ตลอดเวลา ถ้าเป็นรถเมลล์สายนครปฐม - กำแพงแสน จะมีรถเมลล์ทุก 30 นาที แต่ถ้าเป็นรถเมลล์ระหว่างจังหวัดคือ กรุงเทพฯ นครปฐม สุพรรณบุรี อุทอง จะผ่านตลอดเวลา มีคลองชลประทาน มีสถานที่ก่อสร้างสำคัญ ๆ เช่น อบต. สถานีอนามัย หน่วยงานราชการ ตั้งในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ซึ่งสถานีอนามัยได้รับเงินบริจาคจากเจ้าอาวาส ในการสมทบเงินสร้างสถานีอนามัยและสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด โรงอบสมุนไพร ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านศรัทธาเจ้าอาวาสมากขึ้น คือชาวบ้านมองว่าเจ้าอาวาสไม่นำเงินไปสร้างถาวรวัตถุในวัดยังคงให้วัดเสียสละเป็นป่าสมุนไพร แต่เงินที่ได้จากการทำบุญ การบริจาคต่าง ๆ จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยรวม

พื้นที่

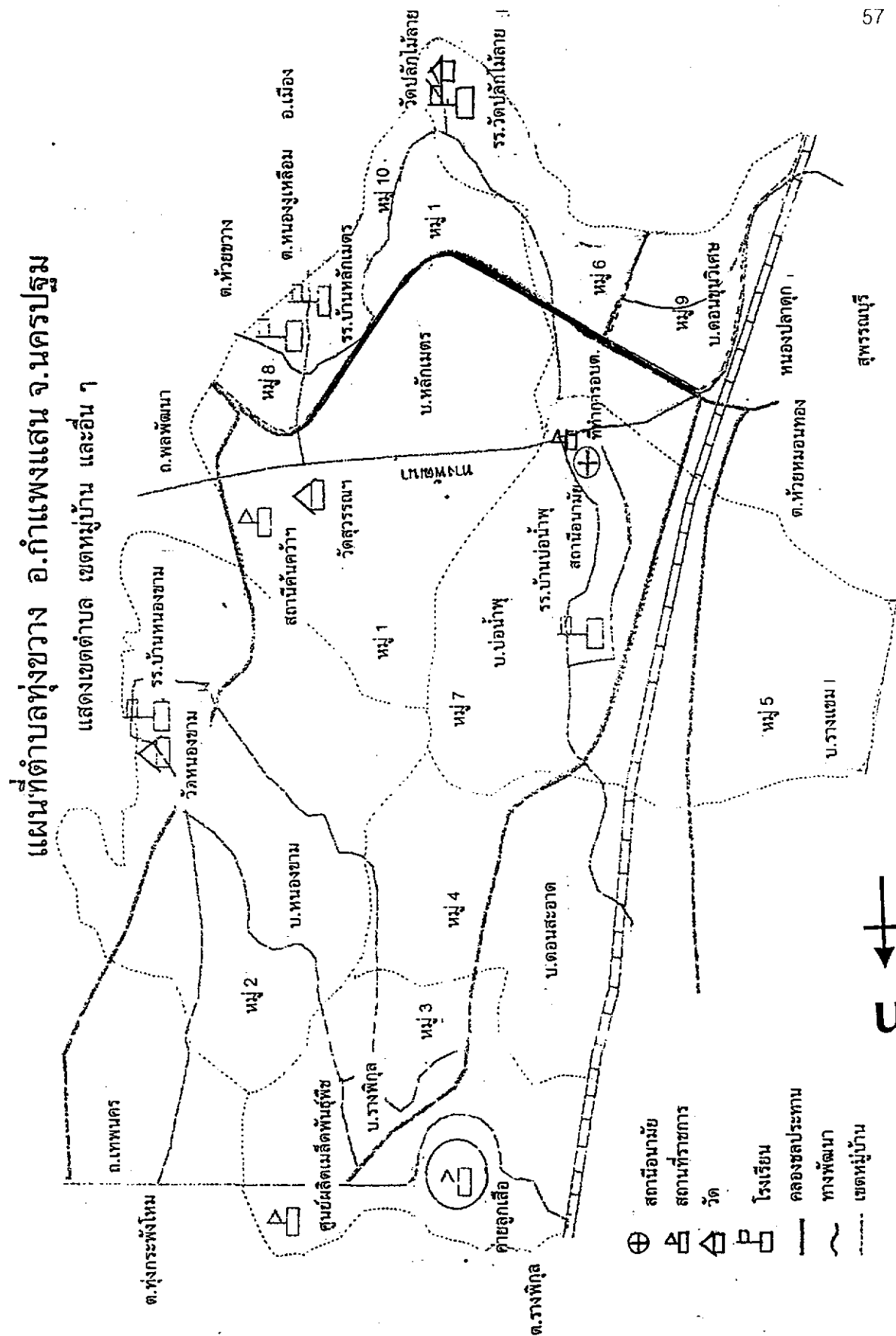
หมู่บ้านปลักไม้ลายในปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 1,004 ไร่ (ข้อมูล กชช.2ค, ปี พ.ศ. 2541) พื้นที่นี้เป็นข้อมูลเฉพาะพื้นที่หมู่ที่ 6 บ้านปลักไม้ลาย แต่ถ้าพิจารณาการแบ่งเขตตามมิติของสังคม วัฒนธรรมตามที่ชาวบ้าน ตระหนักว่าตนเองเป็นชาวบ้านปลักไม้ลาย จะทำให้พื้นที่ชุมชนปลักไม้ลายมีอาณาเขตกว้างขึ้น พื้นที่ในปัจจุบันมีจำนวนน้อยลงจากเดิม เนื่องจากการแบ่งเขตของกระทรวงมหาดไทยมีการแบ่งพื้นที่ เดิมของหมู่ที่ 6 เป็นหมู่อื่น ๆ โดยในปลายปี พ.ศ.2538 - ต้นปี พ.ศ.2539 มีการแบ่งพื้นที่จัดตั้งเป็น

หมู่บ้านคือหมู่ที่ 9 บ้านสีแยกดอนขุนวิเศษ ปลายปี พ.ศ. 2539 มีการตั้งหมู่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านหนองไขกา
ขึ้น

อาณาเขตของหมู่ที่ 6 บ้านปลักไม้ลายในปัจจุบันติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนี้
ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่ที่ 7 บ้านบ่อน้ำพุ และหมู่ที่ 1 บ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง
ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลหนองงูเห่า
ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่ที่ 1 บ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง
ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลห้วยหมอนทองและหมู่ที่ 9 บ้านสีแยกดอนขุนวิเศษ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่เกษตร 870 ไร่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ดอนดินร่วนปน
ทราย ใช้ในการปลูกอ้อย ประมาณ 600 ไร่ และส่วนหนึ่งประมาณ 100 ไร่ ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง นอกจากนั้น
เป็นพื้นที่ใช้สำหรับการอยู่อาศัย ปลูกผลไม้ และปลูกผักสวนครัว และอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญคือ พื้นที่ของ
วัดปลักไม้ลายประมาณ 92 ไร่ เป็นป่าสมุนไพรดั้งเดิม และมีบางส่วนเป็นป่าสมุนไพรรที่ปลูกเพิ่มขึ้นมา
ใหม่ ดังแผนภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขต ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

สำหรับสัตว์เลี้ยงชาวบ้านส่วนหนึ่งเลี้ยงหมู มีการเลี้ยงหมู 320 ตัว เลี้ยงไก่ 32 ตัว เลี้ยงวัว 1
ตัว (ข้อมูลจาก อบต. ทุ่งขวาง ปี 2542)

แผนภาพที่ 1 แผนที่แสดงอาณาเขต ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ประชากร

ประชากรหมู่ที่ 6 ปลักไม้ลาย มีจำนวน 100 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 582 คน เป็นชายจำนวน 275 คน หญิง 307 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ มีอาชีพเกษตรกรรมทำไร่ ปลูกอ้อย หน่อไม้ฝรั่ง ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ มีโทรศัพท์จำนวนประมาณ 20 ครัวเรือน แต่ภายในหมู่บ้านไม่มีโทรศัพท์สาธารณะใช้ รายได้เฉลี่ยของคนในหมู่บ้านเฉลี่ยปีละ 25,000 บาท ประชากรส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 18 - 50 ปี ประมาณ 320 คน น้อยกว่า 18 ปี ประมาณ 170 คน และมากกว่า 50 ปี ประมาณ 100 คน ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษา มีเพียง 20 คน ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า (ข้อมูล กชช. 2ค. ปี 2541) เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวบ้านส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา อาจมาจากสาเหตุที่ชาวจีนส่วนใหญ่จะนิยมให้ลูกหลานช่วยทำงานในไร่ ดังนั้นเมื่อจบการศึกษามัธยมศึกษาบังคับระดับประถมศึกษา ก็ให้ออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อแม่ทำงาน

การตั้งบ้านเรือน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณรอบ ๆ วัดปลักไม้ลาย ระหว่างถนนทางเข้าหมู่บ้านที่เชื่อมระหว่างบ้านกระดินแดงและบ้านปลักไม้ลาย ชาวบ้านจะปลูกบ้านอยู่ในบริเวณไร่อ้อยหรือไร่หน่อไม้ฝรั่งของตนเอง เมื่อนั่งรถจากทางเข้าหมู่บ้าน คือจากถนนมาลัยแมนผ่านบ้านกระดินแดง เข้าหมู่บ้านปลักไม้ลาย เมื่อเริ่มเข้าเขตบ้านปลักไม้ลายจะพบไร่หน่อไม้ฝรั่งและบ้านของชาวบ้านอยู่ริมถนนสองฝั่ง อาจกล่าวได้ว่า การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านปลักไม้ลายไม่ได้อยู่กระจุกเป็นกลุ่ม ๆ เป็นหย่อมบ้าน แต่จะตั้งกระจายตามไร่ของตนที่ปลูกผลผลิตทางการเกษตร

สำหรับการตั้งบ้านเรือนบางแห่งจะรวมตัวกระจุกเป็นหย่อมบ้าน 3-4 หลัง ตั้งอยู่ด้วยกันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน หรือบ้านของลูกหลาน ที่ปลูกบ้านเรือนอาศัยในบริเวณเดียวกับบ้านพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ ตามรายละเอียดในแผนที่แสดงการตั้งบ้านเรือนในชุมชนปลักไม้ลายตาม แผนภาพที่ 2 แผนที่แสดงการตั้งบ้านเรือนในชุมชนปลักไม้ลาย

ประชากรส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง มีเพียง 1 ครัวเรือนที่ต้องเช่าที่ทำกิน นอกจากนี้พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำไร่อ้อย ปลูกหน่อไม้ฝรั่งในหมู่บ้าน มีเพียง 5 ครัวเรือน ประมาณ 12 คน ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน (ข้อมูลจาก กชช. 2 ค. ปี 2541) ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีน จึงพยายามรักษาทรัพย์สินสมบัติให้ลูกหลาน โดยให้ลูกหลาน ทำกินอยู่ในที่ดินของตนเอง

จากข้อมูล กชช.2ค. ปี 2541 ของหมู่ที่ 6 บ้านปลักไม้ลาย พบว่าหมู่บ้านนี้ทุกครัวเรือนมี น้ำสะอาดสำหรับดื่ม มีบริการสาธารณสุขในหมู่บ้าน คือมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุข มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หอกระจายข่าว

การศึกษา

โรงเรียนวัดปลักไม้ลายสร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับการสร้างวัด เกิดจากกลุ่มชาวบ้านบริจาคเงินเพื่อการก่อสร้างอยู่ในพื้นที่ของวัด โดยอาคารเรียนหลังแรกสร้างเมื่อปี พ.ศ.2482 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2514 ทางราชการจัดสรรงบประมาณในการสร้างจำนวนหนึ่ง ร่วมกับเงินบริจาคของชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่ง หลังจากนั้นต่อมาสร้างอาคารเรียนหลังที่สอง โรงฝึกงาน อาคารเอนกประสงค์ และหอประชุม ตามลำดับ อาคารเรียนหลังที่ 2 ของโรงเรียน รัฐบาลได้สนับสนุนงบประมาณในการสร้างเฉพาะชั้นบน ส่วนชั้นล่างเป็นเงินที่ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคเงินร่วมกับเงินที่เจ้าอาวาสบริจาคมานอกจากนี้ เจ้าอาวาสยังได้สร้างห้องน้ำให้โรงเรียนอีก 4 ห้อง ซึ่งใช้งบประมาณ ประมาณ 100,000 บาท โดยเฉพาะอาคารหอประชุมเนตรจรัสแสงนั้น อดีตประธานคณะกรรมการศึกษาโรงเรียน ร่วมกับกลุ่มตระกูลแซ่ลี หรือเนตรจรัสแสง ร่วมกันบริจาคเงินสร้างให้โรงเรียน ในปัจจุบัน ใช้เป็นสถานที่ประชุม และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

โรงเรียนวัดปลักไม้ลายเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง มีอาคารเรียนสองหลัง อาคารหลังเก่ามีชั้นเดียว อาคารหลังใหม่ มี 2 ชั้น มีหอประชุม 1 หลัง และมีอาคารสำหรับทำกิจกรรมซึ่งเป็นอาคารชั้นเดียว 1 หลัง โรงเรียนปลักไม้ลายเป็นโรงเรียนประถมศึกษาแห่งเดียวของชุมชน การจัดการเรียนการสอนเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงระดับประถมศึกษา (อนุบาล-ป.6) มีครู 12 คน นักเรียน 318 คน อาจารย์ใหญ่คือนายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล ซึ่งย้ายมาสอนที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ปี 2510 ภายหลังได้แต่งงานกับ ลูกสาวของผู้อาวโสในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นตระกูลแรก ๆ ที่อพยพมาอยู่ที่ชุมชนนี้ เดิมโรงเรียนมีการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ปัจจุบันโรงเรียนไม่มีการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น แต่เมื่อปี พ.ศ.2534 - 2535 มีการสอนหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับผู้อาวโสของหมู่บ้านและสมุนไพรในหมู่บ้าน โดยมีนักศึกษาระดับปริญญาเอกได้มาพัฒนาหลักสูตรขึ้นสำหรับสอนนักเรียน แต่ปัจจุบันหลักสูตรท้องถิ่นนี้ไม่ได้มีการสอนแล้ว อาจารย์วัฒนชัย สุภาวรรณ ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้สอนวิชาเกษตรได้มีการส่งเสริมให้เด็กรู้จักและใช้สมุนไพรมาตลอด โดยให้นักเรียนตัดภาพข่าว เกี่ยวกับประเภท สรรพคุณ และวิธีใช้สมุนไพรจากหนังสือพิมพ์ นอกจากนี้ยังมีการนำข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งของสมุนไพรและวิธีการปลูก ดูแลรักษาสมุนไพรนำมาจัดทำเป็นหมวดหมู่ สิ่งเหล่านี้สามารถนำไปใช้เป็นการสอนสำหรับสอนนักเรียนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ด้วย

สำหรับการปลูกสมุนไพรในโรงเรียน อาจารย์วัฒนชัย สุภาวรรณ ได้จัดแปลงเกษตรไว้ด้านหลังโรงเรียน สำหรับให้นักเรียนปลูกสมุนไพร และมีการแบ่งเป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อให้นักเรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันรับผิดชอบ

นอกจากนี้ผลจากการจัดกลุ่มสนทนาเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 พบว่าทางประธานคณะกรรมการโรงเรียน คือ กำนัน รวมทั้งอาจารย์ใหญ่ (นายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล) อาจารย์สอนวิชาเกษตร เจ้าอาวาส และผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่นๆ เสนอให้โรงเรียนจัดให้มีการเรียนการสอนเรื่องสมุนไพรในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนสามารถนำสมุนไพรไปใช้ในชีวิตประจำวัน และยังเป็นวิธีที่สามารถถ่ายทอดความรู้จากนักเรียนไปถึงพ่อแม่ และผู้ปกครองของนักเรียนด้วย ซึ่งจะเป็นการขยายแนวคิดและเครือข่ายการใช้สมุนไพรอย่างเป็นรูปธรรม และได้ผลดี ดังที่กำนันกล่าวว่า อบต. ยินดีสนับสนุนถ้าหากโรงเรียนจะจัดให้มีการเรียนเรื่องสมุนไพรในโรงเรียน นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังได้เสนอว่า โครงการต่าง ๆ ที่ทำโดยเฉพาะโครงการสมุนไพร หากทำแล้วจะได้ผลจริงจึงควรขยายผลไปในโรงเรียน จะทำให้มั่นคงกว่าเพราะมีชีมีอยู่ในตำรา นักเรียนจะได้ไปถ่ายทอดให้พ่อแม่ด้วย และจากการสัมภาษณ์ อาจารย์ใหญ่ และอาจารย์วัฒนชัย สุภาวรรณ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า โรงเรียนควรจัดให้มีหลักสูตร หรือจัดให้มีการเรียนการสอนเรื่องสมุนไพรสำหรับนักเรียน ซึ่งอาจแทรกในวิชาการงานพื้นฐานอาชีพ โดยที่นักเรียนสามารถมาศึกษาเรียนรู้สมุนไพรของจริงคือ ป่าสมุนไพรของวัดปลักไม้ลาย นอกจากนี้แล้ว พระครูสุธรรมนาถ และผู้รู้ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่อีกหลายคนในหมู่บ้านก็เป็นผู้ที่มีความรู้ สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ ประกอบกับในปัจจุบันนี้สถานีนามัยตำบลทุ่งขวางโดยนายชนะ ห้วยกรดพัฒนา หัวหน้าสถานีนามัยตำบลทุ่งขวางร่วมกับทางเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย ได้จัดให้มีการผลิตสมุนไพรแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบต่างๆ และพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกสมุนไพรในหมู่บ้าน นอกจากนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคกลาง ยังส่งเสริมให้มีการเที่ยวป่าสมุนไพรที่วัด ปลักไม้ลายด้วย

อาจารย์ใหญ่มีบ้านพักอยู่ในชุมชน เป็นลูกเขยของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้า อาจารย์ใหญ่เป็นผู้ที่มีบทบาทในการทำงานร่วมกับวัดเป็นอย่างดี สำหรับอาจารย์ท่านอื่น ๆ ในโรงเรียนส่วนใหญ่พักอาศัยในตัวจังหวัดที่ไปเข้า เย็นกลับ จึงไม่ค่อยได้ร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านมากนัก มีเพียงอาจารย์ส่วนหนึ่งที่พักในชุมชนจึงได้เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน

นักเรียนของโรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของคนในชุมชน แต่จะมีส่วนหนึ่งเป็นลูกหลานของชาวหมู่ที่ 10 บ้านหนองไข่กา หมู่ที่ 9 บ้านสี่แยกดอนขุนวิเศษ นักเรียนจะเดินหรือขี่จักรยานมาโรงเรียน และส่วนหนึ่งพ่อแม่จะขับรถจักรยานยนต์ หรือรถยนต์มาส่ง และมารับ (สัมภาษณ์ ธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล, 8 ม.ค. 2542) โรงเรียนมีคณะกรรมการโรงเรียน จำนวน 15 คน ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ครู ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้ปกครองนักเรียน

ชาวบ้านส่วนใหญ่มาให้สนามกีฬาของโรงเรียนในการจัดงานของหมู่บ้าน เช่น งานเลี้ยง หรือแข่งขันกีฬา ช่วงเย็นจะมีวัยรุ่น เยาวชน มาเล่นฟุตบอล โดยโรงเรียนติดตั้งไฟสนาม (Spotlight) ทำให้มีแสงไฟสว่างในเวลากลางคืน โดยชาวบ้านที่มาเล่นฟุตบอลต้องคอยเปิด ปิดไฟและช่วยกันบริจาคค่าไฟฟ้าทุก ๆ ปี โรงเรียนมีกิจกรรมที่สำคัญ คือ กิจกรรมวันเด็ก โดยชาวบ้านจะนำอาหารคาว หวาน ขนม ผลไม้

สิ่งของต่าง ๆ มาจัดงานวันเด็กร่วมกับทางโรงเรียน โรงเรียนมีหน้าที่เพียงแต่จัดสถานที่ ส่วนชาวบ้านจะเป็นผู้บริจาคอาหาร และของรางวัล คนในชุมชน ครูอาจารย์ พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนจะร่วม กิจกรรมกันอย่างสนุกสนาน

กิจกรรมอีกประการหนึ่งคือ กิจกรรมวันแม่ ซึ่งจัดในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี โรงเรียนได้จัดกิจกรรมโดยเชิญแม่ของนักเรียนมาร่วมกิจกรรมที่โรงเรียน โดยให้นักเรียนที่เป็นลูก ได้แสดงความรัก เคารพต่อแม่ ทั้งนี้แม่ส่วนใหญ่จะนำข้าวปลาอาหาร ผักผลไม้ รวมทั้งรางวัลต่าง ๆ มามอบให้โรงเรียนเพื่อเป็นของรางวัลสำหรับลูกหลานเมื่อแสดงกิจกรรม อาจารย์ใหญ่ได้เล่าให้ฟังว่า “วันแม่เป็นวันที่นักเรียน สนุกสนานและแม่ของเด็กมีความสุขมาก แม่บางคนร้องไห้ดีใจที่ลูกมีความสามารถในการแสดงกิจกรรม ต่าง ๆ และได้แสดงความรักต่อแม่” งานวันแม่จึงถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญอีกกิจกรรมของโรงเรียน และชุมชน

โรงเรียนมีโครงการอาหารกลางวันสำหรับนักเรียน ให้นักเรียนได้รับประทานอาหารกลางวันฟรี โดยทางสำนักงานประถมศึกษาอำเภอสนับสนุนงบประมาณให้นักเรียนคนละ 6 บาทต่อวัน นอกจากนี้ ชาวบ้านร่วมบริจาคเงินสนับสนุนโครงการอาหารกลางวัน

การคมนาคม

ชุมชนปลักไม้ลายอยู่ห่างจากจังหวัดนครปฐมมาทางทิศเหนือตามเส้นทางถนนมาลัยแมน (นครปฐม - สุพรรณบุรี) ระยะทาง 20 กิโลเมตร และจากถนนมาลัยแมนบริเวณบ้านกระดินแดงมีทาง แยกเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง นอกจากนี้ยังมีถนนทางเข้าหมู่บ้านอีก 2 เส้นทาง คือจากจังหวัดนครปฐมมาทางทิศเหนือตามเส้นทางถนน มาลัยแมน (นครปฐม - สุพรรณบุรี) เดินทางระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร และมีทางแยกเข้าหมู่บ้านหนองงูเห่า-ปลักไม้ลาย เป็น เพราะระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร

ชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลาย มีพาหนะสำหรับบรรทุกสินค้า เช่น บรรทุกอ้อย จำนวน 9 คัน รถ กะบะ จำนวน 31 คัน รถจักรยานยนต์ 107 คัน และส่วนใหญ่ใช้จักรยานยนต์ในการเดินทางไปมาหาสู่ กัน

อาชีพ

อาชีพของชาวปลักไม้ลายในช่วงแรก ๆ (ปี พ.ศ.2490) มักนิยมปลูกผัก เนื่องจากชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษสืบเชื้อสายจากชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ มณฑลซัวเถา จึงนำแบบแผนการประกอบอาชีพดั้งเดิมจากจีนคือการปลูกผัก ซึ่งได้แก่ ผักบุ้ง ผักกาดขาว ผักคะน้า คื่นช่าย ต้นหอม ผักชี กระหล่ำปลี เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไร้แหล่ง น้ำจากหนองปลักไม้ลายในการปลูกผัก ก่อนที่ชาวจีนเหล่านี้จะปลูกผักได้ต้องตากถางพื้นที่ เนื่องจากพื้น

ที่ส่วนใหญ่เป็นปามีต้นไม้ปลูกคลุม ชาวบ้านมีการตัดต้นไม้และนำไม้มาเผาถ่านขาย ชาวบ้านมักนำพืชผักที่ปลูกได้ไปขายที่นครปฐม หรือขายที่ตลาดบ้านยางหรือตลาดกำแพงแสนในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าอาชีพของชาวปลักไม้ลายในช่วงแรก คือ ปลูกผักและเผาถ่าน

ต่อมาประมาณปี 2494 ชาวบ้านมีการปลูกยาสูบ มันสำปะหลัง แต่ชาวบ้านเพาะปลูกยาสูบและมันสำปะหลัง ได้ไม่นานก็ต้องเลิก เนื่องจากประสบกับปัญหาดินจืด

ปี พ.ศ. 2501 เกษตรอำเภอส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกฝ้าย ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่หันมาปลูกฝ้าย ต่อมาพอปี 2504 เกิดหนองระบาดกินฝ้าย ทำให้ชาวบ้านขาดทุน ชาวบ้านจึงหันไปปลูกอ้อยแล้วคั้นน้ำอ้อยขาย ต่อมาประมาณปี 2507 โรงงานน้ำตาลที่ราชบุรีได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกอ้อยและทางโรงงานน้ำตาลจะมารับซื้อ ทำให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านหันมาปลูกอ้อย ประกอบกับทางเข้าหมู่บ้านมีถนนตัดเข้าหมู่บ้านและมีคลองชลประทาน ทำให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ และช่วงนี้ทำให้ฐานะของชาวปลักไม้ลายดีขึ้น เพราะได้กำไรจากการปลูกอ้อย ชาวบ้านหลายคนมีฐานะร่ำรวย มีหัวหน้าโควตาอ้อยที่รับซื้ออ้อยจากชาวบ้านไปส่งโรงงานน้ำตาล ที่จังหวัดราชบุรี และกาญจนบุรี หัวหน้าโควตาอ้อยจะซื้อรถไถเพื่อรับจ้างไถปรับพื้นที่สำหรับการปลูกอ้อย และมีรถบรรทุกหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า รถสิบล้อ เพื่อใช้บรรทุกอ้อยและมีแรงงานรับจ้างตัดอ้อยจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมารับจ้างตัดอ้อยในช่วงที่มีการตัดอ้อย ในชุมชนจะมีเจ้าแก่อ้อยที่รับโควตาจากโรงงาน เพื่อจัดสรรปริมาณอ้อย และมีหน้าที่ต้องจัดหาปริมาณอ้อยให้ได้ตาม โควตาที่รับมาจากโรงงาน ส่วนชาวบ้านที่ปลูกอ้อยรายย่อยจะเรียกว่า ลูกไร่ เพื่อนำผลผลิตอ้อยที่ได้ส่งให้เจ้าแก่อ้อย อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงนี้ชาวบ้านปลักไม้ลายมีอาชีพปลูกอ้อย

ต่อมาปี พ.ศ.2531 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหน่อไม้ฝรั่ง โดยมีบริษัทตัวแทนจากญี่ปุ่นเป็นตัวแทนรับซื้อ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประสบกับภาวะขาดทุนจากอาชีพปลูกอ้อย จึงหันมาปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงปลูกหน่อไม้ฝรั่ง หากเดินทางเข้าหมู่บ้านทางบ้านกระดินแดง เพื่อเข้าวัดปลักไม้ลายตลอดสองข้างทางจะเป็นไร่หน่อไม้ฝรั่ง การปลูกหน่อไม้ฝรั่งทำให้คนในปลักไม้ลายมีฐานะดีขึ้น เพราะขายได้ราคาดี และมีบริษัทมารับซื้อถึงในหมู่บ้าน แต่หน่อไม้ฝรั่งราคาจะแตกต่างกันตามคุณภาพ คือ มีเกรด A เกรด B และเกรด C ทำให้ชาวบ้านต้องให้ความสำคัญและใช้เวลามากในการดูแลเพื่อให้หน่อไม้ฝรั่งมีคุณภาพเกรด A หลังจากตอนเช้าตัดหน่อไม้ฝรั่งแล้ว จะต้องครอบหมวกให้หน่อไม้ฝรั่งเพื่อไม่ให้ดอกหน่อไม้ฝรั่งบาน เพราะหากดอกบานจะทำให้ราคาลดลง และจากเหตุผลดังกล่าวทำให้ชาวบ้านปลักไม้ลายส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในไร่ ส่งผลให้ในชุมชนไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องยาเสพติด หรือปัญหาอาชญากรรม หรือปัญหาทะเลาะวิวาทกัน เพราะทุกคนต้องทำมาหากิน ดังที่นายทินวัฒน์ ธีรวัฒน์สกุล (สัมภาษณ์, 25 เม.ย.2543) กล่าวว่า ชาวปลักไม้ลายต่างทำมาหากิน ดูแลหน่อไม้ฝรั่งเหมือนดูแล

ลูก เพราะต้องดูแลใกล้ชิดเพื่อให้ได้หน่อไม้ฝรั่งคุณภาพดี และมีราคาสูงขึ้น ทำให้ชาวปลักไม้ลายมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่มีเวลาว่าง ปัญหาวัยรุ่นและปัญหายาเสพติดของชุมชนจึงไม่เกิดขึ้น

สำหรับอาชีพอื่น ๆ นอกจากชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกหน่อไม้ฝรั่งแล้ว ยังมีชาวบ้านประมาณ 4-5 ครัวเรือน มีอาชีพค้าขาย เปิดเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ในหมู่บ้าน ขายกาแฟ ผัก กับข้าวต่าง ๆ และของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ส่วนชาวบ้านอีกประมาณ 2-3 ครัวเรือน มีอาชีพรับจ้างนอกหมู่บ้าน

วัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนปลักไม้ลาย มีวัฒนธรรมร่วม 2 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทย ซึ่งทั้งสองวัฒนธรรมมีการผสมผสานซึ่งกันและกัน และระหว่างชาวบ้าน 2 วัฒนธรรม สามารถผสมผสานกลมกลืนกันอยู่ได้อย่างมีความสุข แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะสืบเชื้อสายมาจากชาวจีน แต่ด้วยเหตุผลที่มาอาศัยอยู่เมืองไทยนานแล้ว ประกอบกับมีการแต่งงานกับคนไทยทำให้ชาวบ้านมีวัฒนธรรมร่วมกัน มีเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีน หากเมื่อพิจารณาดูเชื้อสายจากนามสกุล จะพบว่ามีตระกูลใหญ่ในชุมชนที่เป็นชาวจีนอยู่ 3 ตระกูลใหญ่ ซึ่งมีลูกหลานสืบเชื้อสายมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีต่าง ๆ ของชาวจีนซึ่งเป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้านก็ยังคงสืบสานประเพณีเหล่านั้นอยู่จนทุกวันนี้ จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีแท่นบูชาบรรพบุรุษและหิ้งพระ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความสอดคล้องที่ลงตัวของทั้งสองวัฒนธรรม

ชาวจีนจะมีเทศกาลสำคัญ ๆ ซึ่งชาวบ้านยังยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การไหว้เจ้า มีการประกอบพิธีในวันสำคัญ เช่น วันตรุษจีน สารทจีน วันเซ็งเม้ง ชาวบ้านจะมีการประกอบอาหารเพื่อเซ่นไหว้บรรพบุรุษ มีการรับประทานอาหารร่วมกันระหว่างญาติพี่น้อง มีการแจกธูปเป่าให้ลูกหลาน ซึ่งไม่ว่าชาวไทยที่ไม่มีเชื้อสายจีนในหมู่บ้านก็จะมีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษด้วยเช่นกัน และชาวจีนก็จะหยุดพักผ่อน 2-3 วัน เพื่อให้ลูกหลาน สมาชิกในครัวเรือนได้พักผ่อนหรือไปเที่ยว ในส่วนของประเพณีงานศพ ถ้าเป็นชาวจีนที่มีฐานะดีก็จะจัดงานศพแบบจีน มีพิธีรดน้ำศพ และมีการนิมนต์พระไปสวดด้วย และมีการทำสงฆ์เพื่อเก็บศพของบรรพบุรุษไว้ในที่ของตนเอง เช่น ที่บ้านแป๊ะสุน ผู้อาวุโสรุ่นแรก ๆ ของชุมชนบริเวณทางเข้าบ้านด้านขวามือจะมีสงฆ์ของเตี้ยแป๊ะสุนตั้งไว้ แม้ว่าแป๊ะสุนจะแต่งงานกับหญิงชาวไทยและลูก ๆ หลาน ส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตค่อนข้างเป็นไทยมากกว่าจีน แต่ในเทศกาลหรือประเพณีต่าง ๆ ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมจีน

เทศกาลวันสำคัญต่างๆ ส่วนมากการเลี้ยงอาหารของคนในชุมชนจะเป็นการเลี้ยงด้วยโต๊ะจีน เพราะสะดวกแก่เจ้าของงานไม่ต้องลงทุนซื้อของมาทำเอง และราคาโต๊ะจีนก็ไม่แพงมาก ซึ่งหากจะพิจารณาว่างานของใครในหมู่บ้านว่ามีฐานะอย่างไร ยิ่งใหญ่ ร่ำรวย หรือไม่เพียงใดก็พิจารณาจากราคาโต๊ะจีน และปริมาณจำนวนโต๊ะจีนในงาน และจำนวนคนที่มาร่วมงาน

ประเพณีในหมู่บ้าน ประเพณีต่าง ๆ จะสืบเนื่องเกี่ยวข้องกับวัดปลักไม้ลาย โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ซึ่งมีเฉพาะชาวไทยเท่านั้น แต่วัดปลักไม้ลายยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจทั้งของชาวไทยและชาวจีนในชุมชน ในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ชาวบ้านทั้งชาวไทยและลูกหลานชาวจีนจะมาทำบุญตักบาตรที่วัด หรือในช่วงวันพระ 15 ค่ำ จะมีชาวบ้านนำอาหารมาถวายพระที่วัด ซึ่งจากการสังเกตพบว่าผู้ที่นำอาหารมาถวายพระ โดยเฉพาะถวายเจ้าอาวาสจะมีทั้งชาวไทยและลูกหลานชาวจีน

นอกจากนี้วัดปลักไม้ลาย จะมีงานใหญ่ คืองานปรีวาสในช่วงต้นเดือนธันวาคมของทุกปี (ปลายเดือน 12 แรม 7 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ) จะมีพระสงฆ์จำนวนมาก มาทำพิธีปรีวาส คือ พระสงฆ์จะมาละกิลส ที่ได้ปฏิบัติไปในช่วง 1 ปี ที่ผ่านมา พระสงฆ์ที่มาทำพิธี มาจากภาคต่าง ๆ ทั้งภาคใต้ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคเหนือ โดยทางวัดและชาวบ้านจะร่วมกันดูแลพระสงฆ์ที่มาทำพิธีปรีวาสที่วัด ชาวบ้านจะนำอาหารมาถวายพระสงฆ์ ส่วนทางวัดจะเตรียมสถานที่ น้ำดื่มสมุนไพรสำหรับพระ เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดปลักไม้ลายจะไม่มีการประจำปี และงานมหรสพภายในวัด เนื่องจากพระครูสุธรรมนาถ เห็นว่า การมีมหรสพในงานประจำปีจะทำให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีจากมหรสพต่าง ๆ และจะทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนตามมา

วันสงกรานต์ จะเป็นวันที่ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหาร อาหารหวานคาวไปทำบุญที่วัด และจะมีพิธีสงฆ์น้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ซึ่งในปี 2543 เจ้าอาวาสได้เตรียมผ้าห่มผ้าไหมและพลอยเม็ดแจกผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อตอบแทนชาวบ้าน และแสดงถึงความเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างวัดกับชาวบ้านด้วย

การอบรมเลี้ยงดูลูกหลานของคนในชุมชน จะมีวัฒนธรรมสองลักษณะ คือ ไทยและจีนร่วมกัน เนื่องจากมีการแต่งงานระหว่างชาวไทยและชาวจีน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นประเพณีจีนหรือประเพณีไทยก็จะเห็นว่าคนปลักไม้ลายได้มีการปฏิบัติถือเป็นวิถีชีวิตของชาวปลักไม้ลาย ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีวัฒนธรรมสองลักษณะร่วมกันอย่างเป็นสุข

ถึงแม้ในปัจจุบันชุมชนปลักไม้ลายจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกระแสสังคมภายนอก แต่ก็ได้ส่งผลมาหนักต่อชุมชน เพราะชุมชนมีรากของวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็ง ถ้ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน แก่นของวัฒนธรรมประเพณียังคงมีอยู่ แม้จะเปลี่ยนแปลงไปบ้างในเรื่องรูปแบบการปฏิบัติ แต่โดยรวมแล้วเรายังเห็นการตั้งแต่นบูชา เช่นไหว้บรรพบุรุษควบคู่กับหิ้งพระแบบไทย มีการเซ่นไหว้ในวันตรุษจีน สารทจีน หรือการเซ่นไหว้บรรพบุรุษในเทศกาลสำคัญ มีการจัดเลี้ยงโต๊ะจีนในงานเลี้ยงต่าง ๆ ชาวบ้านทั้งชาวไทยและชาวจีนยังนิยมไปทำบุญที่วัดในวันสำคัญทางศาสนา อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมประเพณีไทยจีนนี้ยังเป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน

ผู้นำชุมชน

ในชุมชนปลักไม้ลายมีผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ดังนี้

ผู้นำทางการ

ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำทางการได้แก่ นายสมคิด เปี่ยมคล้า กำนันตำบลทุ่งขวาง เดิมเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านปลักไม้ลาย ต่อมาได้รับเลือกตั้งจากชาวบ้านให้เป็นกำนันตำบลทุ่งขวาง และภรรยาของกำนัน คือนางสุดใจ เปี่ยมคล้า ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่ที่ 6 บ้านปลักไม้ลาย บ้านของกำนันและ อบต.สุดใจอยู่ใกล้กับสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง และที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งขวาง ทั้งสองคนเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับ และเป็นพี่ปรึกษาของชาวบ้าน ในกรณีที่ชาวบ้านมีปัญหาจะไปปรึกษาและขอความช่วยเหลือจากกำนัน ประกอบกับบ้านของกำนันเป็นร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ด ขายอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยว และกาแฟ จึงทำให้ชาวบ้านมักมานั่งคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และบริเวณใกล้ๆ บ้านกำนันจะมีศาลาพักร้อนริมถนนและเป็นสถานที่ที่บริษัทรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งมาตั้งโต๊ะรับซื้อหน่อไม้ฝรั่งจากชาวบ้าน ร้านค้าของกำนันจึงเป็นแหล่งที่ชาวบ้านนั่งพักรอส่งหน่อไม้ฝรั่งให้กับบริษัทที่มารับซื้อ จึงกล่าวได้ว่าบ้านของกำนันเป็นแหล่งศูนย์กลางของชุมชน

หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา หรือผู้ที่ชาวบ้านมักจะเรียกว่า “หมอชนะ” นายชนะเป็นชาวอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ได้ย้ายมาทำงานที่สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวางมานานหลายปีแล้ว เป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับชาวบ้าน และสามารถประสานกับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากชาวบ้านให้เป็นผู้ริเริ่มโครงการต่าง ๆ ของชุมชน เป็นแกนนำของชุมชนในการขับเคลื่อนผลักดันเรื่องสมุนไพรในชุมชน แม้จะเป็นหัวหน้าสถานีอนามัยตำบล ดังกวดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเกี่ยวข้องกับยาแผนปัจจุบัน แต่ได้ให้ความสำคัญกับสมุนไพร และมีโครงการต่าง ๆ ในการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกและใช้สมุนไพรในบ้าน

นายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย เกิดที่อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม ย้ายมาอยู่บ้านปลักไม้ลายตั้งแต่ ปี พ.ศ.2510 โดยมาเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ สมรสกับนางประชิด บารมีรังสิกุล บุตรสาวของนางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าขายของชำอยู่ติดกับโรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ปัจจุบันมีบ้านอยู่ในชุมชน เป็นกำลังสำคัญของชุมชนและวัดในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ

ผู้นำไม่เป็นทางการ

ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ พระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ) เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายรูปปัจจุบัน เป็นผู้ที่ชาวปลักไม้ลายให้ความเคารพนับถือ ยกย่อง เป็นผู้ที่ถูกเบิกเรื่องสมุนไพร เนื่องจากท่านเจ้าอาวาสได้ศึกษาเอกสาร ตำรายาสมุนไพรโบราณ และให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มสมุนไพรพื้นบ้านของกลุ่มจากองค์กรเอกชนมานานหลายปีแล้วสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน จนได้รับรางวัลครู

ภูมิปัญญาไทยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สวช.) เป็นผู้ที่พยายามแสวงหาแนวคิด พัฒนาส่งเสริมเรื่องสมุนไพรของชุมชนมาโดยตลอด ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ชุมชนของเรามีต้นทุนอยู่แล้ว คือป่าสมุนไพรของวัด ต้นทุนที่บรรพบุรุษสร้างให้เราอย่างน้อยเราต้องรักษา ถ้าให้คิดควรพัฒนาขยายเพิ่ม ต้นทุนขึ้นอีก" ท่านพยายามใช้ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนทั้งชาวไทย และชาวจีน จากการพูดคุยกับชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ที่มาทำบุญที่วัดเสมอ ๆ ในวันสำคัญและโอกาสต่าง ๆ โดยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดมาจากบรรพบุรุษตราบนานทุกวันนี้

นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน ผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าใกล้โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย และเป็นเจ้าของเงินกู้รายใหญ่ในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนส่วนหนึ่งเป็นลูกหนี้ของนางบุญเลี้ยง จากการซื้อสินค้าเงินเชื่อ หรือเกิดจากการกู้เงินรายวันหรือรายเดือน นางบุญเลี้ยงหรือที่ชาวบ้านในชุมชนเรียกกันติดปากว่าป้าเลี้ยง เป็นพี่สาวของเจ้าอาวาสรูปที่ 1 และเป็นลูกสาวของชาวจีนกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนนี้

ส่วนนางประชิด บารมีรังสิกุล หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า พี่ป้อม เป็นบุตรสาวของนางบุญเลี้ยง และเป็นภรรยาของนายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย นางประชิดเป็นผู้ที่ทำงานให้กับชุมชนมากมาย ได้แก่ เป็นประธานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านของหมู่ที่ 6 เป็นแกนนำของกลุ่มต่างๆ ของชุมชน เป็นผู้ประสานงานกับชาวบ้านและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน

นายสุธรรม จันทร์อ่อน หัวหน้ากลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นแกนนำประสานงานเรื่องโครงการปลูกผักปลอดสารพิษระหว่างชาวบ้านกับบริษัทรับซื้อโดยกำหนดปริมาณการปลูก และประเภทของผัก นอกจากนี้นายสุธรรม จันทร์อ่อนยังเป็นหลานของนางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อนด้วย

ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน

ในชุมชนปลักไม้ลาย มีผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพร เพื่อการรักษาโรค ชาวบ้านที่เป็นโรคต่าง ๆ จะมาขอคำปรึกษา ขอตำรับยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ตลอดจนขอซื้อยา ที่ผู้รู้เหล่านี้ผลิต ซึ่งจะมีอยู่หลายท่าน ได้แก่

พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นอกจากเป็นเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย และเป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่ทางการแล้ว ท่านยังเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ และมีตำรายา เพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ชาวบ้านในชุมชนที่เจ็บไข้ได้ป่วยไม่สบาย มักจะมาขอยาสมุนไพรจากท่านไปให้ หรือให้ท่านเจียดยาให้ ซึ่งส่วนใหญ่จะหายจากโรคที่เป็น ทำให้ชาวบ้านนิยมมารักษาโรคกับท่านเจ้าอาวาส ซึ่งมีตำรับยาเพื่อรักษาโรคภูมิแพ้ หอบหืด เบาหวาน ไข้ทับทิม ไข้หวัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระภิกษุสุขสันต์ พระลูกวัดปลักไม้ลาย มีตำรับยาแก้โรคเบาหวาน และผลิตยาสมุนไพรดอง ในงานปรีวาส ซึ่งจะมียาต่าง ๆ เช่น ยาดองมะกูด ยาดองแก้กษัย ยาดองแก้ไอ

หมอแสง เป็นหมอแผนโบราณที่ชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายนิยมรักษาเมื่อเจ็บป่วย แต่บ้านอยู่ตำบลหนองสูงเหลื่อม นอกจากนี้ยังมีนางสาว หมอนวดแผนโบราณอีกคนหนึ่งซึ่งผู้ที่มีอาการปวดเมื่อยจะไปหานางสาวนวดหรือจับเส้นให้เพื่อคลายอาการปวดเมื่อย

นายสุธรรม จันทร์อ่อน นอกจากการเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษแล้ว เนื่องจากพ่อของนายสุธรรมเป็นหมอยาแผนโบราณของชุมชน นายสุธรรมจึงได้รับการถ่ายทอดตำรับยาต่าง ๆ มา และตัวนายสุธรรมเองก็มีความสนใจที่จะศึกษาความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรตลอดมา จึงทำให้เป็นผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่ชาวบ้านมักมาหาเพื่อขอความช่วยเหลือและรักษาด้วย

บทที่ 5

ผลการศึกษา : พฤติกรรมการดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพร

การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลายนั้น คณะผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สภาวะสุขภาพ
2. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ
3. สถานบริการด้านสาธารณสุข
4. การใช้บริการสาธารณสุข
5. การใช้สมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพ
6. การรับรู้ และความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร
7. สมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลาย
8. กิจกรรมและโครงการต่างๆเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลาย

สภาวะสุขภาพ

การศึกษาข้อมูลสภาวะสุขภาพของชุมชนปลักไม้ลายได้จาก 2 วิธี คือ การสอบถามสมาชิกของชุมชนโดยตรงและจากรายงานข้อมูลพื้นฐานของสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวางซึ่งเป็นหน่วยงานในชุมชนที่เกี่ยวข้องโดยตรง

จากการพบปะพูดคุยและสอบถามสมาชิกในชุมชนทั่วไป พบว่าสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีสุขภาพที่แข็งแรง โดยในแต่ละวันไม่ได้มีการเสียเวลาไปออกกำลังกายเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงโดยเฉพาะ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกรรมทำให้การทำงานประจำวันจึงเป็นเสมือนหนึ่งการออกกำลังกายไปด้วย ซึ่งส่งผลดีต่อสุขภาพของสมาชิกของชุมชน สำหรับผู้สูงอายุในชุมชนส่วนหนึ่งจะมีโรคประจำตัวที่เป็นโรคเรื้อรังต่างๆ ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคเข่าเสื่อม

จากข้อมูลของสถานีอนามัยในช่วงเดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2542 ได้รายงานว่ามีผู้ที่มาใช้บริการของสถานีอนามัยส่วนใหญ่จะมาด้วยอาการของโรคระบบหายใจ(Disease of respiratory system; J00-J99) โรคระบบไหลเวียนเลือด(Disease of circulatory system; I00-I99) และโรคระบบย่อยอาหารรวมโรคช่องปาก(Disease of digestive system; K00-K93) ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนโดยตรง

พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ

ในอดีตการคมนาคมระหว่างชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน และจังหวัดนครปฐม ไม่มีความสะดวก ดังนั้นการที่จะเข้าถึงบริการสาธารณสุขจากหน่วยงานของรัฐจึงเป็นเรื่องที่ลำบาก มีความเป็นไปได้น้อย เพราะฉะนั้นการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน จึงต้องใช้ยาแผนโบราณและยาสมุนไพร กับหมอฟันบ้านทั้งหมด ทั้งนี้ยาสมุนไพรที่ใช้จะเสาะแสวงหาจากในชุมชนเอง(สัมภาษณ์,นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน และแป๊ะสุน 11 ก.พ.2543) โดยชาวบ้านสามารถที่จะเรียนรู้การใช้สมุนไพรในการรักษาตนเองและคนอื่นได้ มิติการดูแลสุขภาพของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเรื่องการรักษาโรคเมื่อมีอาการปรากฏให้เห็นแล้ว ทั้งนี้ไม่เคยคำนึงถึงการป้องกันหรือการทำให้ตนเองให้แข็งแรง(การส่งเสริมสุขภาพตนเอง)ก่อนที่จะมีอาการต่างๆ แต่อย่างไรก็ดีชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมปลูกยาสูบและอ้อย จึงมีการใช้กำลังตลอดเวลาทำให้ร่างกายแข็งแรง

ปัจจุบันมิติการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนปลักไม้ลาย ยังเป็นแบบเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักแม้ว่าความเจริญทางเศรษฐกิจ และการคมนาคมจะปรากฏให้เห็นในชุมชนทั่วไป กล่าวคือชาวบ้านยังให้ความสำคัญของการรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วยมากกว่าการป้องกันโรค ยกเว้นการป้องกันตามแผนการให้วัคซีนของสาธารณสุขที่สามารถให้บริการครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ทั้งหมด (รายงานผลปฏิบัติงานสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง) โดยถ้าเป็นการเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ จะมีดูแลตนเองก่อน เช่น พักผ่อน ใช้อายมารับประทาน หรือการใช้สมุนไพร แต่ถ้าไม่สามารถรักษาได้จึงจะไปใช้บริการสาธารณสุขตามสถานที่ต่างๆ เช่น คลินิก สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาล

แม้ว่าในอดีตคนในชุมชนจะคุ้นเคยกับใช้ยาแผนโบราณและเห็นผลของสมุนไพรและยาแผนโบราณมาแล้วก็ตาม แต่ในปัจจุบันประชาชนกลับนิยมและเชื่อมั่นการใช้ยาแผนปัจจุบันมากกว่ายาแผนโบราณ (สัมภาษณ์, นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา, 17 ก.พ.2543 ,นางพูน สังข์สุวรรณ 18 ม.ค. 2543 และนางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน 11 ก.พ.2543)

สาเหตุที่ชาวบ้านนิยมการให้บริการสาธารณสุขแผนปัจจุบัน เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวก มีรถเข้าถึงชุมชน ทำให้การเดินทางไปใช้บริการจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐไม่เป็นเรื่องที่ลำบากเหมือนในอดีตที่ผ่านมา นอกจากนี้รัฐบาลได้ขยายการให้บริการสาธารณสุข มีสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง และกองทุนยาเข้าไปถึงพื้นที่ ประชาชนสามารถเข้าถึงการบริการสาธารณสุขได้ง่ายทั้งในพื้นที่เอง หรือจากสถานบริการในเขตจังหวัด (สัมภาษณ์,ชาวบ้าน 10 ธ.ค.2542และนางพูน สังข์สุวรรณ, 18 ม.ค.2543) ทำให้ชาวบ้านหันมาพึ่งบริการการแพทย์แผนปัจจุบันเกือบจะทั้งหมด สังเกตจากร้านขายของชำทุกแห่งในชุมชนจะจำหน่ายยาด้วย(สัมภาษณ์,ชาวบ้าน 10 ธ.ค.2542) สถานีอนามัยเปิดบริการทุกวัน

ตลอด 24 ชั่วโมง มีร้านหมอถึง 5 แห่ง ประกอบกับเจ้าหน้าที่อนามัยสามารถทำงานชุมชนร่วมกับชาวบ้านได้ดี เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน (สัมภาษณ์,นางพัตรา 10 ธ.ค.2542) อาสาสมัครสาธารณสุขมีการประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่อนามัยทุกเดือน (สัมภาษณ์,นางประชิด บารมีรังสิกุล, 10 ธ.ค.2542) ประกอบกับสวัสดิการของรัฐที่ให้กับกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเด็กและกลุ่มผู้สูงอายุ ที่สามารถจะมารับบริการจากหน่วยงานของรัฐ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆเลย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพรน้อยกว่ายาแผนปัจจุบัน (สัมภาษณ์,นางบุญเลี้ยง จันทน์อ่อน ,นายสุน 11 ก.พ.2543 และนางพูน สังข์สุวรรณ 18 ม.ค.2543) นอกจากนี้รูปแบบของสมุนไพรที่ไม่สะดวกในการใช้ เหมือนการใช้ยาแผนปัจจุบัน(สัมภาษณ์, นายชนะ ห้วยกรด วัฒนา 17 ก.พ.2543) และยาแผนปัจจุบันมีประสิทธิภาพที่เห็นผลได้ในเวลาอันรวดเร็ว นอกจากนี้เมื่อชาวบ้าน ซึ่งมีประสบการณ์ในการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันที่ดีจะมีการชักชวนให้คนอื่นไปใช้บริการด้วย

ชาวบ้านเชื่อว่าการให้บริการสุขภาพที่ดีและมีประโยชน์จะต้องเห็นการเปลี่ยนแปลงของอาการเจ็บป่วยได้ชัดเจนภายหลังจากการใช้บริการนั้นๆ จึงจะมาใช้บริการนั้นๆ เช่น การนวด ถ้าเป็นการนวดเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อของคนปกติที่ไม่มีอาการทางกล้ามเนื้อที่ชัดเจน เมื่อมานวดเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีแต่ภายหลังนวดจะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างจากก่อนนวดอย่างชัดเจน ชาวบ้านก็คิดว่าไม่จำเป็น ไม่มีประโยชน์ทำให้การนวดลักษณะนี้ไม่เป็นที่ยอมรับ (สัมภาษณ์,พระครูสุธรรมนาถ 10 ธ.ค.2542) หรือการที่มีประสบการณ์โดยตรงที่ดีกับการใช้สมุนไพรจึงจะทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในสมุนไพรนั้นๆ (นายสุธรรม จันทน์อ่อน 17 ก.พ.2543) แม้ว่าชุมชนจะมีวัดที่มีสมุนไพรให้บริการทั้งในรูปวัตถุดิบหรือแบบสำเร็จรูป แต่ชาวบ้านในชุมชนกลับให้ความสนใจน้อยมาก โดยผู้ที่มาใช้บริการหรือซื้อสมุนไพรจะเป็นคนต่างถิ่นมากกว่าคนในชุมชนเอง(สัมภาษณ์,นายทองหล่อ พุ่มพวง, 11 ก.พ. 2543)

สถานบริการด้านสาธารณสุข

สถานบริการด้านสาธารณสุขในชุมชนปลักไม้ลาย ประกอบด้วย

1. สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง ตั้งอยู่ห่างจากวัดปลักไม้ลายประมาณ 1 กิโลเมตร โดยสถานีอนามัยหลังใหม่สร้างเป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้น จากเงินงบประมาณของรัฐบาลและเงินบริจาคจากเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายบางส่วน อาคารเพิ่งเปิดดำเนินการประมาณต้นปี พ.ศ. 2542

บุคลากรของสถานีนอนามัยประกอบด้วย หัวหน้าสถานีนอนามัยคือ นายชนะ ห้วยกรดพัฒนา ตำแหน่งเจ้าหน้าที่บริหารงานสาธารณสุข และบุคลากรสาธารณสุข 6 คน แต่ขณะนี้จะมีเจ้าหน้าที่อยู่ปฏิบัติงาน 5 คน เพราะ นักวิชาการสาธารณสุข 1 คน ได้ขอลาศึกษาต่อ ชาวบ้านทั่วไปจะเรียกเจ้าหน้าที่นอนามัยทุกคนว่า "หมอ"

เวลาทำการ สถานีนอนามัยเปิดให้บริการ 24 ชั่วโมงทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการ

2. กองทุนยา 1 กองทุน ตั้งอยู่ภายในบริเวณร้านขายของชำข้างโรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ซึ่งร้านนี้จะขายของกินของใช้หลายอย่าง ขายอาหารสด กาแฟ และเป็นที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านด้วย(มีตู้ใส่หนังสือ 1 ตู้) จึงเป็นที่ชุมนุมของคนในหมู่บ้าน ดูจากสภาพภายนอกจะไม่มีลักษณะที่บ่งบอกว่าเป็นกองทุนยาที่ชัดเจน

การดำเนินงานของกองทุนยา กองทุนยาได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลปีละ 7,500 บาท ยาที่มีจำหน่ายในกองทุนจะเป็นยาสามัญประจำบ้าน และยาส่วนใหญ่ที่จำหน่ายในกองทุนยาจะซื้อผ่านสถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง แต่มีบางส่วนซื้อจากร้านบ้านสวนโสดซึ่งเป็นร้านยาขายส่งในตลาดจังหวัดนครปฐม ยาที่จำหน่ายได้มากคือยาพาราเซตามอล(สัมภาษณ์, ประชิด บารมีรังสิกุล , 10 ธ.ค. 2542)

ผู้บริหารจัดการกองทุนยา คือนางประชิด บารมีรังสิกุล ภรรยาอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ซึ่งเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) ด้วย

3. ร้านหมอ เป็นสถานบริการสาธารณสุขของเอกชนในชุมชนมีประมาณ 5 แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งดำเนินการโดยบุคลากรที่ทำงานในสถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง

4. หมอแผนโบราณ จากการสัมภาษณ์พระครูสุธรรมนาถเมื่อวันที่10 ธ.ค.2542ทราบว่าในชุมชนมีหมอแผนโบราณอยู่ 1 คน ชื่อ หมอแสง บ้านตั้งอยู่ที่ปากทางเข้าหนองงูเห่าล้อม แต่นายชนะ ห้วยกรดพัฒนา (สัมภาษณ์,10 ธ.ค.2542) ให้ข้อมูลว่าในชุมชน ไม่มีหมอแผนโบราณแล้ว ซึ่งความขัดแย้งของข้อมูลที่ได้จากทั้ง 2 แหล่งนี้อาจเนื่องมาจากแต่ละคนใช้เกณฑ์สำหรับความหมายของคำว่า "หมอโบราณ" ที่แตกต่างกันได้

5. หมอนวดแผนโบราณ พระครูสุธรรมนาถ(สัมภาษณ์,10 ธ.ค.2542) กล่าวว่าในชุมชนปลักไม้ลายมีหมอนวดแผนโบราณอยู่ 1 คน คือ นางสาว อายุประมาณ 50 ปี และขณะนี้กำลังถ่ายทอดวิชาหมอนวดนี้ให้กับนางหยิบอีก 1 คน หมอนวดในกลุ่มนี้พระครูสุธรรมนาถ เรียกว่า "หมอชาวบ้าน" โดยการนวดจะใช้วิธีการในลักษณะที่เรียกว่าเป็นการขี้เส้น ซึ่งทำให้ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับการนวดหรือผู้ที่มาทำการนวดเป็นครั้งแรกจะมีอาการระบมภายหลังการนวด นอกจากนี้ในชุมชนจะมีหมอนวดอีกประเภทที่เรียน

วิธีการนวดมาจากตำราของสำนักพระราชนิพนธ์อีก 1 คน ซึ่งกลุ่มนี้จะใช้การนวดในลักษณะแบบกดจุด ไม่อาศัยความรุนแรง ทำให้ผู้มาใช้บริการไม่มีการระบมหลังการนวด

6. ร้านขายยา ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า ร้านขายของชำทุกร้านในหมู่บ้านจะมีการขายยา (สัมภาษณ์, ชาวบ้านที่มานั่งทานกาแฟที่ร้านของนางประชิด บารมีรังสิกุล , 10 ธ.ค. 2542) นอกจากนี้ในสถานประกอบการใดที่มีลูกจ้างจำนวนมากก็จะมีคนนำยามาจำหน่ายให้กับลูกจ้างด้วย

7. โรงอบสมุนไพร ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับร้านค้าของนางประชิด บารมีรังสิกุล โดยนางประชิดซึ่งเคยไปดูงานโรงอบสมุนไพรจากที่อื่น เป็นผู้ให้บริการ อัตราค่าบริการอบสมุนไพรครั้งละ 20 บาท (ใช้แก๊สในการต้ม) ผู้ที่มาใช้บริการอบสมุนไพรส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์เพื่อคลายอาการปวดเมื่อย นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรที่ใช้ในการอบ ไว้จำหน่ายให้ผู้ซื้อนำไปใช้เองที่บ้านได้ด้วย (สัมภาษณ์, นางประชิด บารมีรังสิกุล, 10 ธ.ค. 2542)

โครงการนี้คาดว่าจะเริ่มต้นพร้อมโครงการเที่ยวป่าสมุนไพรของวัด(16 กันยายน พ.ศ. 2542) ในตอนแรกที่เริ่มโครงการได้มีการชักจูงให้ชาวบ้านมารับบริการโดยการจัดรถรับส่งระหว่างบ้านและโรงอบสมุนไพรเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มารับบริการด้วย ชื่อนาสังเกตพบว่าปัจจุบันโรงอบสมุนไพรดูจากสภาพทั่วไปเหมือนจะไม่ค่อยมีการใช้งาน

8. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มีจำนวนทั้งหมด 7 คน แต่อสม.ทั้งตำบลจะมี 70 คน จะมีการประชุมอสม.ทั้งตำบลเป็นประจำทุกๆ เดือนที่สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง

การใช้บริการสาธารณสุข

ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีการประกันสุขภาพ แม้ว่าจะเป็นการประกันตามโครงการบัตรสุขภาพที่ทางราชการได้ให้การส่งเสริม เพื่อลดความเสี่ยงของประชาชนในเรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เป็นการประกันถึงการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของประชาชน ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อเจ็บป่วยจึงต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการรักษาด้วยตนเอง สำหรับคนที่มีประกันสุขภาพส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปสวัสดิการที่ได้จากรัฐบาล

เนื่องจากสภาพของชุมชนจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดี การคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางมาจากในตัวจังหวัดนครปฐมได้ง่ายทำให้สามารถที่จะเดินทางมารับบริการสาธารณสุขจากสถานีอนามัยได้สะดวกเพราะอยู่ไม่ไกล และบริการเปิด 24 ชั่วโมง แต่ถ้าเป็นโรคที่รุนแรง ชาวบ้านจะไปใช้บริการของโรงพยาบาลจังหวัดนครปฐม หรือโรงพยาบาลอำเภอกำแพงแสนซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก

ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการให้บริการสาธารณสุขแผนปัจจุบัน โดยชาวบ้านสูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรังส่วนใหญ่จะไปรับบริการจากแพทย์แผนปัจจุบัน(สัมภาษณ์,นางบุญเลี้ยง จันทร์อ่อน ,แป๊ะสุน, 11 ก.พ.2543 และนางพูน สังข์สุวรรณ, 18 ม.ค.2543) มากกว่าที่จะใช้สมุนไพร สาเหตุนอกจากความสะดวกในการไปใช้บริการแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อถือว่ายาแผนปัจจุบันดีกว่ายาแผนโบราณและยังกลัวการเกิดพิษจากใช้ยาแผนโบราณเป็นเวลานาน นอกจากนี้แพทย์แผนปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่เชื่อในประสิทธิภาพของสมุนไพร(สัมภาษณ์, นายทินวัฒน์ ธิรวัฒน์กุล, 17 ก.พ.2543)

การใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพ

จากการสอบถามชาวบ้านพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพของตนเองจากบรรพบุรุษ (พ่อ แม่ และญาติ) จากการเรียนรู้และจากประสบการณ์โดยตรงที่ผ่านมา ส่วนความรู้เรื่องสมุนไพรนั้นก็ทราบว่ามีประโยชน์แล้วสมุนไพรมีโทษเช่นกัน แต่ยังมีความเชื่อมั่นว่าสมุนไพรมีประโยชน์ต่อการรักษาสุขภาพ สำหรับการได้รับความรู้ในโรงเรียนวัดปลักไม้ลายนั้น อาจารย์วัฒนชัย สุภาวรรณ ได้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่มเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 ว่ามีการสอดแทรกการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรให้กับนักเรียนมาเป็นเวลา 10 ปีแล้วด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการให้นักเรียนทำรายงานเรื่องสมุนไพรวิธีการนี้จะส่งผลทางอ้อมให้พ่อแม่ของเด็กได้มีการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรด้วยเพราะนักเรียนมักจะอาศัยการสอบถามจากผู้ปกครองและให้ผู้ปกครองช่วยทำรายงานด้วย

ข้อมูลจากกลุ่มสนทนา เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 พบว่าปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลาย ไม่ค่อยนิยมใช้สมุนไพรเพราะสามารถไปรับบริการการรักษาแผนปัจจุบันจากสถานอนามัยได้สะดวก แต่ถ้าต้องการใช้สมุนไพรก็จะไปติดต่อขอจากวัดได้ ดังนั้นสมุนไพรและยาสมุนไพรจึงมีไว้บริการคนจากต่างถิ่นที่เข้ามาหาไปใช้มากกว่าคนในชุมชนเอง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกสมุนไพรไว้ใช้เองในบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นอาหารมากกว่าที่จะนำมาใช้เป็นยา แต่ผู้ใหญ่ทินวัฒน์ ธิรวัฒน์กุลเชื่อว่าชาวบ้านไม่สามารถที่จะปลูกสมุนไพรไว้ใช้ได้ครบทุกชนิดตามอาการของโรคที่อาจจะพบได้ในชุมชน ดังนั้นจึงต้องมาหาซื้อสมุนไพรจากศูนย์จำหน่ายของวัดไปใช้เมื่อมีความต้องการ โดยจะมาบอกเล่าอาการที่เป็นแล้วขอให้ผู้ขายแนะนำสมุนไพรที่จะใช้รักษาอาการนั้นๆ ซึ่งข้อมูลนี้มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากนายสุธรรม จันทร์อ่อน ที่ว่ามีชาวบ้านที่รู้จักการใช้สมุนไพรอย่างถูกต้องเพียง 1- 2 คน เท่านั้น ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่มีการปลูกสมุนไพรหลากหลายไว้เพื่อใช้เองในครอบครัว

นอกจากนี้การขาดความเชื่อมั่นในการวินิจฉัยโรคของชาวบ้านเป็นสาเหตุหนึ่ง ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าใช้สมุนไพร เพราะไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไรจึงไม่สามารถเลือกสมุนไพรมาใช้ได้ การเรียนรู้เรื่อง

สมุนไพรของชาวบ้านส่วนใหญ่ได้จากการมีประสบการณ์ตรง โดยได้ใช้สมุนไพรนั้นๆ มาแล้ว และพบว่า มีประสิทธิภาพจริง จึงเกิดการจดจำและแนะนำต่อๆ ไป มากกว่าวิธีอื่นๆ เพราะสถานีนามัยเคยจัดสอน เรื่องสมุนไพรให้ ชาวบ้าน แต่ไม่ประสบความสำเร็จชาวบ้านไม่ให้ความสนใจเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองยัง ไม่มีความจำเป็นต้องใช้ เพราะชาวบ้านยังให้ความสนใจในปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องของปากท้องของ ตนเองมากกว่า

แต่พระครูสุธรรมนาถ (สัมภาษณ์, 10 ธ.ค. 2542) มีความเชื่อว่าชาวบ้านมีการใช้สมุนไพรในการ รักษาโรคเป็นประจำอยู่แล้ว นอกจากจะเหลือวิสัยที่สมุนไพรจะเยียวยาได้จึงจะไปหาหมอ เพราะในแต่ ละครั้งของการไปใช้บริการสาธารณสุขจะทำให้ชาวบ้านสิ้นเปลืองเงิน ดังนั้นกรณีการพึ่งพิงบริการสา ธารณสุขนี้จะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีความจำเป็นจริงๆ แต่อย่างไรก็ดีการจะส่งเสริมให้ชาวบ้านหันกลับมาใช้ สมุนไพรนั้นจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบของสมุนไพรให้สามารถใช้ได้อย่างสะดวกกว่าวิธีการใช้แบบดั้งเดิม คนใช้ส่วนใหญ่ที่มาหาพระครูสุธรรมนาถเพื่อขอรับสมุนไพรไปใช้จะเป็นกรณีที่ต้องการรักษาด้วยการแพทย์ แผนปัจจุบันไม่สามารถจะรักษาได้แล้ว หรือถูกปฏิเสธจากการรักษาด้วยแผนปัจจุบันแล้ว เช่น โรคฝี ประคำร้อย มะเร็ง โรคภูมิแพ้ เป็นต้น

ในทัศนะของพระครูสุธรรมนาถ (สัมภาษณ์, 10 ธ.ค.2542) เชื่อว่าการรักษาที่ให้ผลช้าไม่ทันใจ จะทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจการรักษาด้วยวิธีนั้นๆ เช่น การรักษาด้วยวิธีการนวดเพื่อรักษาสุ ขภาพของคนปกติจะไม่ให้ผลอะไร (ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง ไม่มีประโยชน์) แต่กรณีคนที่มีอาการปวด เมื่อยเมื่อนวดจึงจะเห็นผลการรักษาได้ชัดเจน ดังนั้นชาวบ้านจึงจะมาใช้บริการนวดต่อเมื่อมีอาการปวด เมื่อยเท่านั้น

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ.2533-2543) สังคมภายนอกจะรับทราบว่าชุมชนปลักไม้ลายเป็น ชุมชนที่มีภูมิปัญญาด้านสมุนไพร เป็นแหล่งสำหรับบุคคลทั่วไปมาศึกษาเรื่องสมุนไพร ทั้งนี้ผู้ที่มีบทบาท มากในการกระตุ้นการใช้สมุนไพรของชาวบ้าน คือพระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย โดยจาก การสัมภาษณ์พระครูสุธรรมนาถเมื่อวันที่ 10 ธ.ค.2542 ทราบว่าเมื่อเริ่มแรกของการสนับสนุน ส่งเสริม การใช้สมุนไพร นั้นเพราะ ท่านเห็นความสำคัญของป่าไม้เบญจพรรณในบริเวณวัด ซึ่งมีพืชสมุนไพรขึ้น ปะปนอยู่ตามธรรมชาติจำนวนมาก (คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย,2542) จึงมีวัตถุประสงค์หลัก คือการต้องการรักษาป่าของชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ไว้เป็นสมบัติของชุมชน ป้องกันไม่ให้มีการตัด ไม่ทำลายป่า ด้วยการทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของป่าแห่งนี้(sense of belonging)โดย การมองเห็นถึงประโยชน์ที่ได้จากการคงอยู่ของป่า แทนการห้ามชาวบ้านตัดไม้เฉยๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ได้ ผลในระยะยาว

พระครูสุธรรมนาถ ได้ใช้ประสบการณ์การตรงของตนเองที่เคยใช้สมุนไพรสำหรับการรักษาตนเอง คือโรคภูมิแพ้ได้ผลมาแล้ว รวมถึงการศึกษาเพิ่มเติมจากตำรายาแผนโบราณต่างๆ มาใช้ในการรักษาผู้ที่มาขอรับบริการและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรต่างๆ ให้กับผู้ที่สนใจ สูตรยาที่ดีและมีชื่อเสียงของพระอาจารย์คือสูตรยาแก้ภูมิแพ้ (สัมภาษณ์, นายทองหล่อ พุ่มพวง, 10 ธ.ค. 2542) แต่พระครูสุธรรมนาถ จะมีตำรายาแผนโบราณหลายสูตร ไว้แจกจ่ายให้กับผู้ที่ต้องการ ทั้งนี้มีผู้สนใจทั้งภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชนมาขอสูตรยาต่างๆ อยู่เนืองๆ ในทัศนะของท่านยาแผนโบราณจะเป็นที่นิยมมากในกลุ่มโรคเรื้อรัง หรือผู้ที่ไม่มีความหวังจากการรักษาด้วยแผนปัจจุบันแล้ว โดยพิจารณาได้จากคำกล่าวของเจ้าอาวาสที่ว่า "โรคที่มามียาสมุนไพร เพราะไปรักษาที่อื่นแล้วไม่หาย ชาวบ้านจะคุยกันบอกต่อๆ กันเรื่องการใช้ยาสมุนไพร เช่นหญ้าหนวดแมว หญ้าไทร ยอดหน้าคา เมื่อหาด้วยตัวเองไม่ได้ก็จะมาหาพระ ถามว่า อาจารย์ (คำสรรพนามที่ชาวบ้านใช้เรียก พระครูสุธรรมนาถ) มีหญ้าหนวดแมวหรือไม่ ซึ่งการใช้สมุนไพรของชาวบ้านจะมีสองประการคือ ขอสมุนไพร รู้ว่าตนเองเป็นอะไรแล้วมาถามว่าเป็นอย่างไรใช้ยาอะไร ส่วนใหญ่ก็จะมาขอมาหาที่วัด และหมดทางรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันแล้วจึงมาทดลองใช้สมุนไพร" (กลุ่มสนทนา 17 ก.พ. 2543)

วัดปลักไม้ลายมีโครงการที่ดำริจะจัดตั้งในอนาคตคือต้องการจัดตั้งโรงเรียนสอนแพทย์และเภสัชกรรมแผนโบราณของวัด โดยขณะนี้พระภิกษุรูปหนึ่งของวัด คือพระสุขสันต์ กำลังศึกษาหลักสูตรเวชกรรมแผนโบราณ(หลักสูตร 3 ปี) เภสัชกรรมแผนโบราณ(หลักสูตร 1 ปี) และผดุงครรภ์ที่วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

สถานีนามัยตำบลทุ่งขวางเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนในด้านการสนับสนุนการปลูกและการใช้สมุนไพร ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมที่ถูกสั่งตรงจากหน่วยงานส่วนกลางหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นเองด้วยความคิดริเริ่มของชุมชน

สถานีนามัยตำบลทุ่งขวางได้ส่งเสริมการใช้สมุนไพรสำหรับใช้รักษาโรคหวัด โรคท้องเสีย โรคท้องอืด และการใช้ฟ้าทะลายโจร นอกจากนี้สถานีนามัยได้จัดให้มีการนัดประชุมเพื่อเป็นทางเลือกในการรักษาให้กับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านยังนิยมการใช้ยาแผนปัจจุบัน (สัมภาษณ์, นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา, 17 ก.พ. 2542)

การดำเนินกิจกรรมต่างๆของสถานีนามัยตำบลทุ่งขวางส่วนใหญ่ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากวัดปลักไม้ลายในด้านเงินงบประมาณและสูตรตำรายาของพระครูสุธรรมนาถ อาทิเช่น

- โครงการจัดทำยาสมุนไพร โครงการนี้เริ่มประมาณเดือนกันยายน พ.ศ.2542 โดยวัดปลักไม้ลายได้ให้เงินทุนในการจัดทำโครงการ สถานีนามัยจะเป็นผู้ผลิตแล้วนำมาวางจำหน่ายที่ร้านค้าของวัดปลักไม้ลาย

- โครงการสนับสนุนการปลูกสมุนไพร เพื่อให้เป็นวัตถุดิบสำหรับป้อนให้โครงการจัดทำยาสมุนไพร และจำหน่ายทั่วไป โดยนายชนะ ห้วยกรดวัฒนา จะทำหน้าที่ในการจัดหาตลาดให้โครงการนี้ ซึ่งขณะนี้ตลาดหลักที่รับซื้อสินค้าของชุมชน คือ ปฐมอโคก ทั้งนี้ประเภท(ชนิด)ของสมุนไพร ที่ปลูกจะมาจากคำสั่งซื้อ (order) ล่วงหน้าจากลูกค้าที่ต้องการ ในปัจจุบันปัญหาที่โครงการนี้กำลังประสบอยู่ คือ วัตถุดิบที่ปลูกได้ยังมีคุณภาพไม่ได้ตามมาตรฐาน โดยเฉพาะเรื่องการปนเปื้อนของสารตกค้างในดินจากยากำจัดศัตรูพืชที่เกษตรกรเคยใช้ในการเกษตรที่ผ่านมา ทำให้ไม่สามารถขยายตลาดของวัตถุดิบได้มากนัก (สัมภาษณ์, นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา, 25 พ.ย.2542) กลยุทธ์ที่ใช้เพื่อดึงให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องอาศัยกลยุทธ์ในการทำธุรกิจหรือผลประโยชน์ทางธุรกิจ

การรับรู้ และความเชื่อ เกี่ยวกับสมุนไพร

ชุมชนปลักไม้ลายเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมทางด้านสมุนไพรที่ดีชุมชนหนึ่ง ซึ่งการรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายพบว่าชาวบ้านมีการรับรู้ และความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพรผ่านกระบวนการต่างๆ ดังนี้

การรับรู้และการใช้สมุนไพรรักษาอาการต่าง ๆตามที่บรรพบุรุษเคยใช้ต่อกันมา ในอดีตบรรพบุรุษมีการนำสมุนไพรมาใช้ในครอบครัว ทำให้ลูกหลานและบุคคลในครอบครัวได้ประจักษ์และคุ้นเคยกับการใช้สมุนไพรในการรักษาอาการนั้น แล้วจดจำและนำสมุนไพรชนิดนั้น ๆ มาใช้ในเวลาต่อมา เช่นกรณีผู้สูงอายุในหมู่บ้านท่านหนึ่ง ได้เล่าถึงการใช้สมุนไพรที่เป็นการใช้สมุนไพรแบบใช้ต่อกันมาว่า “ป่าเคยใช้กระเพราทั้ง 5 แก้วโรคลมโป่งใช้กันมาตั้งแต่สมัยพ่อแล้ว แต่ปัจจุบันคนไม่ค่อยใช้สมุนไพรรักษาโรคเนื่องจากทุกบ้านมีรถ ทำให้ไปไหนมาไหนสะดวกโดยเฉพาะไปโรงพยาบาล” (สัมภาษณ์ นางบุญเลี้ยง จันทรอ่อน , 11 ก.พ. 2543) หรือ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายกล่าวว่า “สมัยปู่ย่าตายายพอเป็นอะไรไม่สบายเข้าหน่อย เขาก็เอาสมุนไพรมาใช้ อย่างหญ้าหนวดแมวขับปัสสาวะ ชาวบ้านพอจะรู้พวกนี้ ปลูกต้นสองต้นใส่กระถางไว้ แต่เขาไม่ได้ปลูกขาย” (พระครูสุธรรมนาถ ,กลุ่มสนทนา 17 ก.พ.2543) นายสุธรรม จันทรอ่อน ซึ่งเป็นลูกของหมอยาแผนโบราณของชุมชน จึงได้รับการถ่ายทอดตำรับ

ยาต่าง ๆ มา และมีความสนใจ ศึกษาความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรตลอดมา

ดังนั้นส่วนใหญ่การใช้สมุนไพรจึงเกิดจากการใช้แล้วได้ผล จึงเกิดการจดจำและแนะนำคนอื่นให้ทราบถึงสรรพคุณของสมุนไพรกันต่อ ๆ ไป

แต่ในปัจจุบันผู้ที่เคยมีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรมาก่อนก็ไม่ได้มีการพยายามหาสมุนไพรอื่น ๆ มาใช้รักษาอาการเจ็บป่วยอีกแต่หันมาใช้ยาแผนปัจจุบันรักษาโรคแทน เพราะความสะดวกและประสิทธิภาพที่เห็นชัดเจนกว่ากัน นอกจากนี้เหตุผลประการหนึ่งที่ชาวบ้านไม่กล้าใช้สมุนไพรในปัจจุบัน คือ “การขาดความเชื่อมั่นในการวินิจฉัยโรคทำให้ชาวบ้านไม่กล้าใช้สมุนไพร (นายสุธรรม จันทร์อ่อน , กลุ่มสนทนา 17 ก.พ. 2543)

การเชื่อผู้นำบุคคล ปัจจัยประการหนึ่งในการรับรู้และการใช้สมุนไพรของชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายเกิดจากความเชื่อถือ และยอมรับในตัวบุคคล โดยเฉพาะเจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายรูปปัจจุบันเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรมากที่สุดชุมชน ทำให้ชาวบ้านที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยมักจะมาพบพระครูสุธรรมนาถเพื่อให้ช่วยรักษา และขอสมุนไพร โดยเฉพาะโรคที่หมดหวังที่จะรักษาด้วยแผนปัจจุบัน ดังคำกล่าวตอนหนึ่งจากกลุ่มสนทนาว่า “โรคที่เขามาหา ผ่านการรักษาจากแพทย์สมัยใหม่ก็ไม่ได้ หมดหนทางแล้ว ไปโรงพยาบาลก็หมดท่าแล้ว” (พระครูสุธรรมนาถ ,กลุ่มสนทนา 17 ก.พ. 2543)

การบอกต่อ ๆ ถึงประสิทธิภาพของสมุนไพรจากคนที่เคยมีประสบการณ์การใช้สมุนไพรในสังคมไทยตามชนบทจะมีลักษณะเป็นสังคมที่เล็กที่ชาวบ้านในชุมชนรู้จักกันโดยทั่วถึง และส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติกัน ดังนั้นการสื่อสารที่พบได้บ่อยและมีประสิทธิภาพในชุมชน คือการสื่อสารโดยใช้วิธีการบอกเล่า ต่อ ๆ กันไป ซึ่งเป็นการส่งข่าวสารและเรื่องราวต่างๆ ถึงกันและกันได้ง่าย ๆ และรวดเร็ว ดังนั้นเมื่อมีคนที่เคยใช้สมุนไพรรักษาอาการของโรคใดได้ผล จึงมีการบอกต่อ ๆ ไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชนเกี่ยวกับประสิทธิภาพของสมุนไพรนั้นๆ ทำให้เกิดการรับรู้และความเชื่อ ศรัทธาในการรักษาด้วยสมุนไพรมากขึ้น ซึ่งหลักฐานในเรื่องการรับรู้เรื่องสมุนไพรผ่านกระบวนการนี้ คือ จากคำกล่าวของพระครูสุธรรมนาถตอนหนึ่งว่า “เคยมีผู้หญิงที่เขาเป็นไข้ทับระดู มาถามว่า อาจารย์ เป็นไข้ทับระดู ทำอย่างไร ก็เลยถอนหญ้าไต่ใบ ดันหญ้าามราชสีห์ เอากิ่งเทพทาโรไปต้มกิน แล้วก็ลือกกันไป พอใครเป็นไข้ทับระดู ก็เอาหญ้าไต่ใบไปต้มกิน” (สัมภาษณ์, พระครูสุธรรมนาถ, 11 ก.พ. 2543)

การได้ประจักษ์ผลของการใช้สมุนไพรจากทดลองใช้สมุนไพรในการรักษาโรคที่ตัวเองประสบอยู่ การรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพรของชาวบ้านในชุมชนอีกวิธีการหนึ่งคือ จากการมีประสบการณ์โดยตรงที่ดีจากการใช้สมุนไพรรักษาโรคที่ตนเองประสบอยู่ เช่นกรณีของพระครูสุธรรมนาถ ได้มีประสบการณ์การใช้สมุนไพรตั้งแต่สมัยก่อนบวชเนื่องจากเคยเป็นโรคภูมิแพ้ จึงใช้สมุนไพรรักษาตน

เองจนหาย หลังจากมาบวชจึงได้ศึกษาเรื่องสมุนไพรจากเจ้าอาวาสองค์ก่อน และเรียนรู้ด้วยตนเองจากตำราหลาย ๆ เล่ม เป็นตำรายาเก่า ๆ ที่คนเอามาทิ้งไว้ที่วัด โดยเริ่มสนใจอย่างจริงจังเมื่อปี พ.ศ. 2527 (พระครูสุธรรมนาถ, 17 ม.ค. 2543) ปัจจุบันภายในกุฏิเจ้าอาวาสสามารถพบหลักฐาน คือ ตำราสมุนไพรหลาย ๆ เล่มที่วางอยู่ และในกรณีนายทองหล่อ พุ่มพวง ผู้ซึ่งเคยป่วยเป็นโรคหอบ หืด และเคยรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันก็ไม่สามารถรักษาโรคให้หายขาดได้ เลยมาอาศัยอยู่วัด และรักษาด้วยยาสมุนไพรของหลวงพ่อ ปัจจุบันนี้ไม่มีอาการของโรคดังกล่าวแล้ว จึงได้อยู่ทำงานเป็นผู้เดินนำชมป่าสมุนไพรของวัดปลักไม้ลาย และเป็นผู้จำหน่ายสมุนไพรของศูนย์สมุนไพรที่วัดปลักไม้ลาย นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์เด็กชายอายุ 11 ปี คนหนึ่งที่เคยรักษาด้วยสมุนไพร เมื่อตอนถูกแมลงกัดต่อย ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้เขามีความเชื่อว่าสมุนไพรรักษาโรคได้ จากคำกล่าวว่า “จำได้ว่าเคยใช้สมุนไพร คือ ต้นเสลดพังพอนบดกับเหล้าขาวทาตอนถูกแมลงปองต่อย โดยแม่เป็นคนทำให้ รุ่งขึ้นก็หายบวม” (สัมภาษณ์, 25 เม.ย. 2543)

การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา ในโรงเรียนวัดปลักไม้ลาย มีการสอดแทรกการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรให้กับนักเรียนมาเป็นเวลา 10 ปีแล้วด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการให้นักเรียนทำรายงานเรื่องสมุนไพรมาส่ง ซึ่งวิธีการนี้จะส่งผลทางอ้อมให้พ่อแม่ของเด็กได้มีการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรด้วยเพราะนักเรียนมักจะอาศัยการสอบถามจากผู้ปกครองและให้ผู้ปกครองช่วยทำรายงาน รวมทั้งการพานักเรียนไปเดินดูป่าสมุนไพรของวัดปลักไม้ลาย(อาจารย์วัฒนาชัย สุภาวรรณ, กลุ่มสนทนา 17 กุมภาพันธ์ 2543)

ชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายที่มีการรับรู้และความเชื่อในสมุนไพร จะมีการนำสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ คือ

- ด้านการส่งเสริมสุขภาพ จากที่เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายกล่าวว่า “ชาวบ้านเขาพอจะรู้เรื่องสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคง่าย ๆ ได้บางอย่างเขาก็ใช้ประกอบเป็นอาหารได้ส่วนหนึ่งอยู่แล้ว เช่นพวกชิงช้า ตะไคร้ พวกนี้เป็นยาดี กินตะไคร้จิ้มน้ำปลาหวาน กินขี้เหล็ก” (พระครูสุธรรมนาถ, กลุ่มสนทนา 17 ก.พ. 2543) แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายมีการใช้สมุนไพรเพื่อส่งเสริมให้ตนเองมีสุขภาพที่ดีโดยไม่จำเป็นต้องรอให้มีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้นก่อน โดยการใช้สมุนไพรเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารในชีวิตประจำวัน

- ด้านการรักษาโรค การรักษาโรคโดยทั่วไปของชาวบ้านในชุมชนปลักไม้ลายในปัจจุบันนั้นเหมือนกับชาวบ้านในท้องถิ่นอื่นทั่ว ๆ ไปที่จะพึ่งพาแผนปัจจุบันก่อนที่จะสนใจยาสมุนไพร แม้ว่าบางครั้งอาจจะมีการใช้สมุนไพรรักษาตนเองในกรณีที่มีอาการเล็กน้อยๆ ก่อน ดังคำกล่าวของเจ้าอาวาสที่ว่า “ชาวบ้านไปหาหมออนามัยเพราะคิดว่ายาแผนปัจจุบันดีที่สุด บางครั้งชาวบ้านไปเพราะไม่รู้ว่ตน

เป็นโรคอะไร แต่ผ่านการรักษาตัวเองแล้วด้วยสมุนไพรหมดปัญญาจึงไปหาหมอ อีกอย่างอนามัยไปสะดวก หมออนามัยนิสัยดี รักษาโรคหาย และคนทั่วไปมักคิดว่ายาที่มีคุณภาพมักต้องมี อย.(การได้รับการรับรองคุณภาพจากสำนักคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข)" (พระครูสุธรรมนาถ, กลุ่มสนทนา 17 ก.พ. 2543) แต่ในกรณีที่ชาวบ้านรักษาโรคด้วยยาแผนปัจจุบันแล้วไม่หายส่วนใหญ่จะแสวงหาการรักษาด้วยทางเลือกอื่นๆ โดยเฉพาะการใช้สมุนไพร การนวด (กลุ่มสนทนา 17 ก.พ.2543)

- ด้านการป้องกันศัตรูพืช จากการสำรวจข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนปลูกไม้ล่ายพบว่าบางบ้านได้นำผลไม้ต่าง ๆ เช่น ฝรั่งสด สับปะรด ผสมกับน้ำตาลทรายแดงในอัตราส่วน น้ำผลไม้ : น้ำตาลทรายแดง (2:1) หมักไว้นาน 2 สัปดาห์ จะเรียกว่า "โมราช" เมื่อได้น้ำโมราชแล้วนำมาผสมน้ำเปล่า ในอัตราส่วน 1 : 20 ใช้ฉีดพ่นเพื่อบำรุงพืชผล และไล่แมลงได้ทุกชนิด อีกด้วย

สมุนไพรในชุมชน

การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนปลูกไม้ล่าย หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม พบว่าในชุมชนปลูกไม้ล่าย มีวัดปลูกไม้ล่ายเป็นศูนย์กลางเริ่มต้นในการดำเนินงานเกี่ยวกับสมุนไพรมากมาย โดยมีป่าสมุนไพรของวัดปลูกไม้ล่าย และได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไว้ที่บ้านเพื่อใช้ในครัวเรือนรวมทั้งปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อจำหน่าย

พระครูสุธรรมนาถ เล่าว่าในบริเวณป่าสมุนไพรของวัดปลูกไม้ล่าย มีพืชสมุนไพรอยู่ประมาณ 500 กว่าชนิด เป็นพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ประมาณ 300 กว่าชนิด และปลูกเพิ่มเติมเพื่อการอนุรักษ์อีกประมาณ 200 กว่าชนิด ทางวัดมีการรวบรวมรายชื่อสมุนไพรในบริเวณป่าสมุนไพร มีการเขียนชื่อและสรรพคุณของสมุนไพร ติดไว้ที่ต้นสมุนไพรต่าง ๆ ตามเส้นทางท่องเที่ยวป่าสมุนไพร ที่รวบรวมและเขียนไว้มีจำนวนประมาณ 430 ชนิด และอีก 100 กว่าชนิด ยังไม่ได้เขียนไว้ ซึ่งในการรวบรวมรายชื่อและสรรพคุณของสมุนไพรนั้นท่านได้ใช้วิธีการระดมผู้รู้เรื่องสมุนไพร (หมอยา) จากทั้งในท้องที่และหน่วยงานต่าง ๆ จำนวนหลายท่านมาประชุม สัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ช่วยกันบอกและทำป้ายชื่อพืชสมุนไพร จึงรวบรวมได้เป็นจำนวนมากถึง 400 กว่าชนิด สำหรับชื่อสมุนไพรและสรรพคุณของสมุนไพรที่รวบรวมไว้นั้นมีรายละเอียดในภาคผนวก 6 (สัมภาษณ์,พระครูสุธรรมนาถ , 10 ธ.ค. 2542)

สำหรับสมุนไพรที่ชาวบ้านปลูกในชุมชนปลูกไม้ล่ายนั้น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชน จำนวน 18 ครัวเรือน โดยกำหนดประเด็นคำถามคือ ท่านรู้จักสมุนไพรหรือไม่ หากท่านรู้จักสมุนไพรแล้วท่านมีการปลูกในครัวเรือนหรือไม่ เมื่อปลูกแล้วมีการนำสมุนไพรนั้นมาใช้หรือไม่ หากท่านมีการใช้ท่านใช้ส่วนใดของพืชสมุนไพรนั้นและมีวิธีการใช้สมุนไพรหรือมีวิธีการปรุงสมุนไพร

นั้นอย่างไร และท่านทราบวิธีการใช้ดังกล่าวได้อย่างไร เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนปลูกไม้หลายจะรู้จักสมุนไพร และมีการปลูกไว้ที่บ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำยาสำหรับรักษาอาการโรคต่าง ๆ เบื้องต้น ตามความเชื่อและทัศนคติที่มีต่อสมุนไพร เช่น ฟ้าทลายใจร ว่านหางจระเข้ บ้างบ้านปลูกไว้เพื่อใช้ในครัวเรือน เช่น กะเพรา โหระพา ขิง ข่า ตะไคร้ บ้างบ้านปลูกไว้จำนวนมากเพื่อจำหน่ายด้วย สำหรับรายชื่อ และสรรพคุณสมุนไพรที่ชาวบ้านปลูก ได้แก่

ประเภทของสมุนไพร	ประโยชน์และวิธีใช้
ฟ้าทลายใจ	นำใบมาตากแห้งแล้วบดผสมกับน้ำผึ้ง บ้วนเป็นลูกกลอน สำหรับรักษาอาการหวัด อาการเจ็บคอ
กวาวเครือ	นำส่วนหัวมาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ตากแห้ง แล้วนำมาผสมกับตัวยาอื่น ๆ เช่น ดีปลี พริกไทยอ่อน บ้วนเป็นลูกกลอน กินเป็นประจำเพราะเชื่อว่า ทำให้ร่างกายแข็งแรง กำลังดีขึ้น รักษาโรคกระเพาะอาหาร
พญาสัตบัน	นำใบมาต้มน้ำ สำหรับดื่มเพื่อรักษาอาการหวัด
แพงพวยบก	นำต้นมาต้มน้ำดื่ม เพื่อลดความดันโลหิต
โลมพันธ์	นำหัวมาตากแห้งแล้วดองกับน้ำผึ้ง และเหล้าขาว เพื่อใช้บำรุงกำลัง
โลมกระชาย	นำหัวสดมาดองกับน้ำผึ้ง และเหล้าขาว เพื่อใช้บำรุงกำลัง
หญ้าหนวดแมว	นำใบมาสับแล้วตากแห้ง สำหรับชงน้ำดื่ม เพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ
หญ้างวงช้าง	นำใบ เหง้า และราก มาผสมกับยากวาดล้นเด็ก เกลือ และมะนาว เพื่อรักษาอาการปัสสาวะขัด ช่วยขับปัสสาวะ
โลมไทย	นำใบมาดองกับเหล้า และน้ำผึ้ง เพื่อใช้ในการบำรุงร่างกาย
ว่านทรหด	นำหัวมาดองกับเหล้า และน้ำผึ้ง เพื่อช่วยให้ร่างกายอบอุ่น
ว่านหางจระเข้	นำวุ้นจากต้น และใบ มารักษาแผลสด
บอระเพ็ด	นำต้นมาบดผสมกับเม็ดกระถิน น้ำมะขามเปียก และน้ำผึ้ง เพื่อใช้รักษาโรคเบาหวาน
ตะไคร้	นำต้นมาหั่นให้เป็นชิ้นบาง ๆ คั่วให้แห้ง บด และต้มน้ำกิน เพื่อรักษาโรคกระเพาะอาหาร
พลู	นำใบมาผสมกับเหล้าขาว พอกแก้ลมพิษ

ประเภทของสมุนไพร	ประโยชน์และวิธีใช้
มะแว้ง	นำใบ เมล็ด และราก มาต้ม ทำยากวาดลิ้นเด็ก ส่วนหัว ใช้รักษาอาการปวดท้อง
ตะไคร้หอม	นำใบ และต้น มาวางในที่ต่างๆ เพื่อไล่มด แมลงต่าง ๆ
ว่านน้ำ	นำเหง้ามากินสด ๆ เพื่อแก้อาหารเป็นพิษ แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
หญ้าปักกิ่ง	นำราก ต้น และใบ มากิน เพื่อแก้โรคมะเร็ง ต่อม้ำเหลือง เบา หวาน
ไพล	นำหัวมาบดผสมเหล้าขาว แก้ปวด แก้ฟกช้ำ แก้เหน็บชา แก้ท้อง เสีย
ขมิ้น	ใช้ผสมกับอาหาร กินแก้โรคปวดท้อง
ต้นลำไย	นำดอก ใบ ต้น ราก มาตำผสมกัน เพื่อรักษาโรคถุงวัด
กระชาย	ใช้ราก กินขับลม แก้โรคกระเพาะอาหาร แต่ปกติใช้ปรุงอาหาร

กิจกรรมและโครงการต่างๆเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชน

ในชุมชนปลูกไม้ล้มลุกมีกิจกรรมและโครงการเกี่ยวกับสมุนไพรหลายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

การแปรรูปสมุนไพร

นอกจากชาวบ้านในชุมชนปลูกไม้ล้มลุกจะได้มีการนำสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อรักษาอาการโรคตามความเชื่อของแต่ละคนแล้ว ในชุมชนปลูกไม้ล้มลุกโดยการนำของท่านเจ้าอาวาส วัดปลูกไม้ล้มลุกและคุณชนะ ห้วยกรดวัฒนา หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง ได้จัดตั้งศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวางขึ้น เพื่อทำเป็นโรงงานแปรรูปสมุนไพรของชุมชนสำหรับจำหน่าย โดยอาศัยอาคารสถานีอนามัยหลังเก่า และเงินทุนจากพระครูสุธรรมนาถในการจัดซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ในขณะนี้ได้มีผลิตภัณฑ์ของศูนย์จากการแปรรูปของสมุนไพรแล้วแบ่งตามรูปแบบของผลิตภัณฑ์ได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. แคปซูล สมุนไพรที่นำมาแปรรูปในรูปแบบนี้มี 8 ตำรับยา คือ กวาวเครือแดง กวาวเครือขาว สูตร 1 กวาวเครือขาว สูตร 2 นาสิกโอสถ กษัย 108 ยาลดความอ้วน ยาฟ้าทะลายโจรและยาขมิ้นชัน
2. ลูกกลอน สมุนไพรที่นำมาแปรรูปในรูปแบบนี้มี 3 ตำรับยา คือ กวาวเครือแดงลูกกลอน กวาวเครือขาวลูกกลอนสูตร 1 และกวาวเครือขาวลูกกลอน สูตร 2

3. น้ำมันหอมระเหย สมุนไพรที่นำมาแปรรูปในรูปแบบนี้มี 2 ตำรับยา น้ำมันไพล และยาหม่องน้ำ

4. สมุนไพรอบแห้ง สำหรับนำไปดองเหล้า ต้มน้ำ หรือบดผสมสิ่งอื่น ๆ สมุนไพรที่นำมาแปรรูปในรูปแบบนี้มีทั้งหมด 19 ตำรับยา คือ ดอกคำฝอย รางจืด โดไม่รู้ล้ม ดีปลี ม้ากระทืบโรง กำลังวัวเถลิง กวาวเครือแดง กวาวเครือขาว ฝรั่งเสน ทังถ่อน กำลังเสือโคร่ง เกาเอ็นอ่อน กระเจี๊ยบ พริกไทยดำเม็ด พริกไทยดำผง มะตูม ชะเอมไทย ชะเอมเทศ และเห็ดหลินจือ

5. ชาชง สมุนไพรที่นำมาแปรรูปในรูปแบบนี้มีทั้งหมด 20 ตำรับยา คือ คนทีสอ พญาช้างสาร เหงือกปลาหมอ แห้วหนู สมอพิเภก เตยหอม กวาวเครือแดง กวาวเครือขาว ฝรั่งเสน รางจืด เทียนหวาน ตะไคร้ กระเจี๊ยบ ญ่าหวดแมว ชิง มะตูม ครอบจักรวาล ดอกคำฝอย ฟ้าทะลายใจ และเห็ดหลินจือ

สมุนไพรทุกชนิดที่เป็นผลิตภัณฑ์ของศูนย์สาธิตสมุนไพรที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ มีการจัดจำหน่ายที่ร้านสมุนไพรของวัด

ในการคัดเลือกชนิดของสมุนไพรที่นำมาแปรรูปของศูนย์สาธิตสมุนไพร ทำโดยคณะกรรมการของศูนย์ฯ ซึ่งมีจำนวน 11 คน ประกอบด้วย

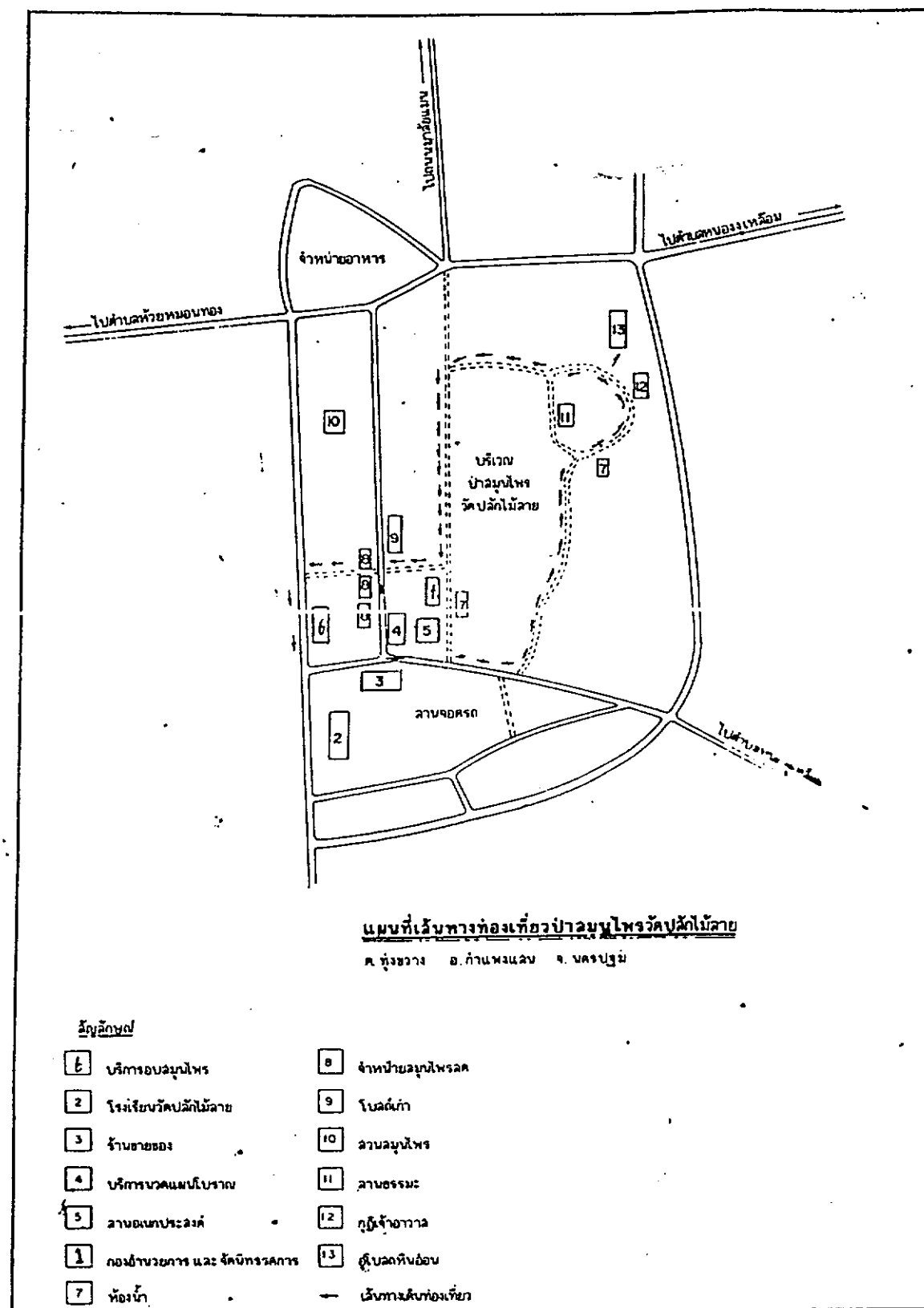
1. พระครูสุธรรมนาถ		เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
2. นายสมคิด	เปลี่ยมคล้า	กำนันตำบลทุ่งขวาง	ประธานกรรมการ
3. นายสวัสดิ์	แซ่เจียม	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9	กรรมการ
4. นายประยงค์	เอี่ยมสุชา		กรรมการ
5. นายพรชัย	จานิมิตร		กรรมการ
6. นายธรรมศักดิ์	บารมีรังสิกุล	อาจารย์ รร.วัดปลักไม้ลาย	กรรมการ
7. นายสุธรรม	จันทร์อ่อน		กรรมการ
8. นายทินวัฒน์	ดิรวฒน์สกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10	กรรมการ
9. นายสมนึก	กิตติวิริยะการ		กรรมการ
10. นายชนะ	ห้วยกรดวัฒนา	หัวหน้าหน้าสถานีอนามัย ต.ทุ่งขวาง	กรรมการ
11. นายถวัลย์	จันแก้ว		กรรมการและผู้ดูแลศูนย์

คณะกรรมการจะมีการประชุม เพื่อคัดเลือกชนิดของพืชสมุนไพรเพื่อแปรรูป โดยนายถวัลย์ จันแก้ว กรรมการและผู้ดูแลศูนย์ (สัมภาษณ์, 20 ธ.ค.42) เล่าว่า สมุนไพรที่เลือกในปัจจุบันนั้น พระครูสุธรรมนาถเป็นผู้เสนอ เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรดีที่สุดในคณะกรรมการ หลังจากนั้น

นายถวัลย์ จะเป็นผู้ไปแสวงหาสมุนไพรเพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนให้โรงผลิตของศูนย์และเป็นผู้ดูแลการผลิตทั้งหมด สำหรับวัตถุดิบที่นำมาใช้นั้น ถ้ามีอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งขวาง ก็จะใช้ของในพื้นที่ ถ้าไม่มีในพื้นที่ตำบลทุ่งขวางก็จะไปหาซื้อจากที่อื่น ซึ่งสมุนไพรที่นำมาใช้เป็นวัตถุดิบนั้นจะต้องปลอดภัยจากสารเคมีตกค้าง หากพื้นที่ที่ปลูกสมุนไพร หรือบริเวณใกล้เคียง มีการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยอินทรีย์ ฯลฯ ก็จะไม่ซื้อ หลังจาก que แปรรูปจากโรงงานแล้วมีคุณภาพไม่น่าพอใจ หรือไม่ดีพอก็จะทิ้งสมุนไพรนั้น ๆ ไป

กิจกรรมท่องเที่ยวป่าสมุนไพร

จากการที่พระครูสุวรรณภิกขุ ได้เห็นความสำคัญของป่าไม้เบญจพรรณในบริเวณวัด ซึ่งมีพืชสมุนไพรขึ้นปะปนอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมากนั้น หากปล่อยให้ชาวบ้านก็จะมาตัดไม้ไปทำถ่านกันหมด ด้วยความเกรงว่าไม้จะหมดไป ประกอบกับมีความคิดและความมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟู รักษาป่าสมุนไพรที่มีให้คงอยู่ต่อไป ท่านจึงได้มีการรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์ป่าสมุนไพรอย่างจริงจังมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่ท่านมาจำพรรษาที่วัดนี้ โดยมีการจัดหาพันธุ์พืชสมุนไพรมาปลูกเพิ่มเติม มีความพยายามที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของป่า โดยมีกลุโบายในการจัดเป็นป่าสมุนไพรเพื่อการศึกษาของคนทั่วไปทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชนที่สนใจ และเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการนำป้ายชื่อและสรรพคุณสมุนไพร ติดตามต้นพืชสมุนไพร มีการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวป่าสมุนไพรอย่างเป็นระบบ มีการฝึกมัคคุเทศน์ในการนำเที่ยวป่า และในวันที่ 16 กันยายน 2542 ทางวัดได้ร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม จัดโครงการเปิดป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลายขึ้น โดยกำหนดแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวดังปรากฏในแผนภาพที่ 3 (คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย, 2542)

แผนภาพที่ 3 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย

ในช่วงสัปดาห์การท่องเที่ยวนั้นนอกจากการจัดทำคู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลายแล้ว ยังมี การจัดกิจกรรมและการบริการต่าง ๆ เสริม เช่น (1) อบสมุนไพร (2) ตลาดนัดสมุนไพร จำหน่ายอาหาร และยาเพื่อสุขภาพ เช่น เครื่องดื่มสมุนไพร ผักปลอดสารพิษ (3) จัดทัวร์เพื่อสุขภาพ มีการอบ นวดแผน ไทย รับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ อบรมให้ความรู้ทางกาย และทางจิตด้วย

กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของสถานีนอนามัย

นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา เจ้าหน้าที่บริหารของสถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง ได้ส่งเสริมและ สนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับสมุนไพร จากโครงการพัฒนางานแนวใหม่ของสถานีฯ ทั้งหมด 9 โครงการ ในปี 2542-2543 มีโครงการที่เกี่ยวกับสมุนไพรโดยตรงถึง 3 โครงการ ดังนี้

1. โครงการ 5 ส.
2. โครงการนวดแผนโบราณเพื่อสุขภาพ
3. โครงการแปรรูปสมุนไพร
4. โครงการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
5. โครงการปลูกสมุนไพรน้ำมันสารถะเหย
6. โครงการปลูกสมุนไพรสาธิต
7. โครงการปรับปรุง พัฒนาสถานีนอนามัย
8. โครงการผลิตน้ำดื่ม เพื่อสุขภาพ
9. โครงการพัฒนาการสาธารณสุข การท่องเที่ยว (ตามโครงการพระราชดำริ)

รายละเอียดการดำเนินงานตามโครงการของสถานีนอนามัยที่เกี่ยวกับสมุนไพรมีดังนี้

โครงการแปรรูปสมุนไพร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วถึงโครงการแปรรูปสมุนไพรว่าที่สถานีนอนามัย ตำบลทุ่งขวางร่วมกับวัดปลักไม้ลาย จัดตั้งศูนย์สาธิตสมุนไพรขึ้น ณ สถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง โดยใช้ สถานีนอนามัยตำบลหลังเก่าเป็นสถานที่ตั้ง โดยในปีงบประมาณ 2541 สถานีได้งบประมาณในการก่อสร้างสถานีนอนามัยหลังใหม่ จึงได้มอบสถานีหลังเก่าให้จัดตั้งเป็นศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวางขึ้น เพื่อให้เป็นสถานที่ตั้งโรงงานแปรรูปสมุนไพรของชุมชน ทั้งนี้วัดปลักไม้ลายได้ให้งบประมาณสนับสนุน ในการจัดซื้ออุปกรณ์ที่ใช้ในการแปรรูป เช่น เครื่องอบสมุนไพร เครื่องบดสมุนไพร เครื่องชั่ง ตวง เป็นต้น โดยมีการแปรรูปสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปหลายชนิด เช่น แคปซูล ลูกกลอน น้ำมันโพล และยา หม่องน้ำ สมุนไพรอบแห้ง และชาชงชนิดต่าง ๆ

โครงการปลูกสมุนไพรสาธิต และโครงการปลูกสมุนไพรน้ำมันหอมระเหย สถานีนามัย ตำบลทุ่งขวาง โดยนายชนะ ห้วยกรดวัฒนา (สัมภาษณ์, 10 ธ.ค. 42) เห็นว่าจากกระแสของผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคผักปลอดสารพิษ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีโครงการปลูกผักปลอดสารพิษจำหน่ายพืชผักปลอดสารพิษกันมาก ซึ่งโครงการดังกล่าวมีความเอื้อกันได้ดีกับการปลูกสมุนไพรด้วย จึงได้ประสานงานกับสมาชิกโครงการปลูกผักปลอดสารพิษให้มีการขยายโครงการมาปลูกพืชสมุนไพรเพิ่มเติม โดยจัดให้มีโครงการปลูกสมุนไพรสาธิต และโครงการปลูกสมุนไพร น้ำมันหอมระเหยขึ้น เพื่อช่วยสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนหันมาสนใจปลูกพืชสมุนไพรมากขึ้นกว่าเดิม โดยนายชนะเองได้มีความพยายามที่จะจัดหาตลาดมารับซื้อพืชสมุนไพรที่ชุมชนได้ปลูกมากขึ้น แต่ปัจจุบันโครงการนี้ยังมีปัญหาด้านความไม่มั่นใจของผู้รับซื้อสมุนไพรในเรื่องสารพิษตกค้างในพืชสมุนไพร เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนตั้งแต่อดีตมา มีการปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ เช่นยาสูบ อ้อย และได้ใช้สารเคมีในการบำรุงรักษาพืชเป็นเวลานานมาก ทำให้มีการตกค้างของสารเคมีในดินค่อนข้างสูง ซึ่งการตรวจสอบสารเคมีที่ตกค้างในดินทางห้องปฏิบัติการนั้น ต้องใช้งบประมาณที่สูงมาก ทำให้ทางโครงการต้องพยายามที่จะแก้ไขในประเด็นนี้ให้กับสมาชิก โดยขณะนี้ทางสถานีนามัยทุ่งขวางจึงได้ประสานงานกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่ในพื้นที่และมีศักยภาพ เพื่อขอรับการสนับสนุนในการจัดหางบประมาณ และขอความช่วยเหลือทางวิชาการ สำหรับดำเนินการแก้ไขในเรื่องนี้

กิจกรรมกลุ่มสมุนไพรและกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ

สมาชิกในชุมชนปลักไม้ลายมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มสมุนไพรขึ้น โดยมีนายหินวัฒน์ ภิรวัฒนกุล (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 10) เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่ม (สัมภาษณ์, นางประจิต บารมีรังสิกุล, 11 ก.พ. 2543) โดยสมาชิกของกลุ่มประกอบด้วยผู้ปลูกสมุนไพรในตำบลทุ่งขวาง ซึ่งขณะนี้สมาชิกจำนวน 40 คนแล้ว ภายหลังการดำเนินมาได้ระยะหนึ่งบริษัทไฟว์สตาร์ เฟรช จำกัด ของคณะเกษตรมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ได้ให้การสนับสนุนและจัดตั้งโครงการผักอนามัยปลอดสารพิษและเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออกขึ้น (สัมภาษณ์, นายสุธรรม จันทร์อ่อน, 11 ก.พ. 2543) โดยให้การสนับสนุนด้านพันธุ์พืชสมุนไพร และส่งเสริมด้านวิธีการบำรุงรักษาโดยไม่มีการใช้สารเคมีในการผลิต ให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และสารกำจัดแมลงศัตรูพืชจากอินทรีย์วัตถุ ที่เรียกว่า “โมราจ” พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชล้มลุก เช่น ฟักทลายใจ มะระขี้นก มะแว้ง ไพร ขมิ้น กระเจี๊ยบแดง เตยหอม ว่านน้ำ ตีป्ली ตะไคร้หอม หญ้าหนวดแมว กระออม โหระพา แมงลัก สะระแหน่ กระชาย เป็นต้น

โครงการขยายป่าสมุนไพร

พื้นที่ของชุมชนปลักไม้ลายเป็นพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรมมาเป็นเวลานาน เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลายต้องการให้ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ได้เห็นถึงความสำคัญของสมุนไพรและหันมาปลูกสมุนไพรแทนการปลูกอ้อยและการปลูกหน่อไม้ฝรั่งที่ทำอยู่ในปัจจุบัน จึงดำริให้มีโครงการขยายป่าสมุนไพรของชุมชนให้มีพื้นที่มากขึ้น โดยมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านเพาะต้นกล้าสมุนไพรมาจำหน่าย รวมถึงขยายสมุนไพรที่ปลูกให้กับศูนย์สาธิตสมุนไพร ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ของครอบครัวด้วย

การจัดทำยาตองสมุนไพรในพิธีปริวาส

บริเวณของวัดปลักไม้ลายเป็นพื้นที่ป่า ที่เหมาะสำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาดังนั้น ช่วงต้นเดือนธันวาคม พ.ศ.2542 วัดปลักไม้ลาย จึงได้รับจัดงานปริวาส โดยมีพระจากที่ต่างๆ มาร่วมงานจำนวนมาก ในระหว่างพิธีกรรมทางศาสนานี้ทางวัดโดยพระสุขสันต์ ได้จัดทำยาตองต่างๆ สำหรับบำรุงสุขภาพ และรักษาโรคต่างๆ ใส่ตุ้มไว้บริการพระ และฆราวาสที่มาร่วมงาน เช่น ยาตองมะกรูด ยาตองแก้กษัย ยาตองแก้ไอ

การปลูกสมุนไพรในโรงบ่อ

พระครูสุธรรมนาถ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจำนวน 48,000 บาท จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) เพื่อนำมาใช้ในเรื่องสมุนไพร ซึ่งท่านได้นำงบประมาณดังกล่าวมาใช้ในการซื้อโรงบ่อ และพันธุ์พืชสมุนไพร สำหรับปลูกเป็นตัวอย่างตามทางเดิน ในบริเวณรอบๆ วัด พร้อมติดป้ายบอกชื่อสรรพคุณต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านและเด็กๆ ได้เรียนรู้และซึมซับเกี่ยวกับสมุนไพร แทนการสอนเรื่องสมุนไพรโดยตรง

การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์และพืชสมุนไพร

สมุนไพรที่ชาวบ้านปลูก บางชนิดจะจำหน่ายเป็นวัตถุดิบให้กับศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวาง เพื่อนำไปแปรรูปจำหน่าย เช่น ฟ้าทลายโจร กระเจี๊ยบแดง ส่วนพืชสมุนไพรที่ศูนย์สาธิตสมุนไพรไม่ได้มีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ผู้ประสานงานของกลุ่มจะนำไปจำหน่ายและออกร้านตามงานต่าง ๆ เช่น งานเกษตรแฟร์ ประจำปี พ.ศ.2543 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน งานเทศกาลผักและผลไม้ ประจำปี พ.ศ. 2542 ณ องค์พระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม งานเทศกาลวันสงกรานต์ประจำปี พ.ศ. 2543 ณ พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

จากโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวางนั้น พบได้ว่าโครงการแปรรูปสมุนไพรเป็นโครงการที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เป็นโครงการที่ช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์ของวัดและสถานีนอนามัย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของผู้นำองค์กรทั้งสองท่าน และโครงการนี้ยังเป็นส่วนที่ช่วยขยายกำลังผลิตและแปรรูปสมุนไพรของชุมชนให้มากขึ้น โดยสมุนไพรที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวางนั้น จะนำมาจำหน่ายที่ร้านค้าของวัด ที่สถานีนอนามัย ที่คลินิกส่วนตัวของเจ้าหน้าที่อนามัย บางส่วนส่งจำหน่ายที่ปทุมโคก บางส่วนส่งไปจำหน่ายต่างจังหวัด เช่นที่จังหวัดภูเก็ตตามที่มีใบสั่งมาให้ศูนย์ผลิต

ดังนั้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรในชุมชนปลูกไม้หลายส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมภาคเอกชน และต้องเป็นกิจกรรมในเชิงของธุรกิจจึงจะมีความต่อเนื่องของกิจกรรมและได้รับความสนใจจากคนในชุมชน สำหรับกิจกรรมที่ไม่ใช่กิจกรรมเชิงธุรกิจจะเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจเป็นครั้งคราวขาดความต่อเนื่องและความชัดเจนทั้งนี้เพราะความจำกัดด้านงบประมาณและองค์ความรู้ที่เป็นระบบ

บทที่ 6

ผลการศึกษา : ความสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของชุมชน

การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ กระบวนการเรียนรู้ และศักยภาพของชุมชนปลักไม้ไผ่ลายนั้น คณะผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ของชุมชน
2. ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ของสถาบัน/องค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน
4. ความสัมพันธ์ของกลุ่มกิจกรรมที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน
5. ความสัมพันธ์ของหน่วยงานภายนอกกับชุมชน
6. การวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน
7. กระบวนการเรียนรู้
8. ศักยภาพของชุมชน
9. ข้อเสนอแนะประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

ความสัมพันธ์ของชุมชน

การศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนปลักไม้ไผ่ลายนั้น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่ม และองค์กรต่างๆที่มีต่อชุมชน โดยมีประเด็นการศึกษา ดังนี้

1. สถาบัน / องค์กรและกลุ่มต่างๆ ที่มีบทบาทอยู่ในชุมชนโดยจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

- 1.1 ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน

1.2 องค์กร / หน่วยงานภายในชุมชนปลักไม้ไผ่ลาย ประกอบด้วย วัดปลักไม้ไผ่ลาย สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง หน่วยงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอกำแพงแสน องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งขวาง โรงเรียนวัดปลักไม้ไผ่ลาย

1.3 กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนปลักไม้ไผ่ลาย ประกอบด้วย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร กลุ่มไร่อ้อย กลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง กลุ่มแม่บ้าน ชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์

1.4 หน่วยงานหรือ โครงการจากภายนอกชุมชนปลักไม้ไผ่ลาย ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนโดยเป็นหน่วยงานที่ มาจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วย

- 1.4.1 หน่วยงานราชการระดับจังหวัด เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

- 1.4.2 หน่วยงานราชการระดับประเทศ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.)

1.4.3 หน่วยงานภาคเอกชน เช่น โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF.) โครงการสมุนไพรรักษาโรคเพื่อตนเอง ชมรมแพทย์แผนไทย

1.4.4 สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. ศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน

ชาวบ้านในชุมชนปลูกไม้หลายซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ที่มีลูกหลานสืบทอดจากบรรพบุรุษที่มาจากตระกูลใหญ่ๆ ในหมู่บ้านและได้แต่งงานระหว่างกลุ่มที่มีเชื้อสายจีนด้วยกัน และอีกส่วนหนึ่งแต่งงานกับคนไทยรวมทั้งมีส่วนหนึ่งข้ามระหว่างหมู่บ้าน แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านใน ชุมชนปลูกไม้หลายจะมีความสัมพันธ์กันทั้งในลักษณะเครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่าง ชาวบ้านด้วยกัน

หากพิจารณาความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติจะพบว่าตระกูลของนางเลียง จันทร์อ่อน เป็นตระกูลใหญ่ของหมู่บ้าน นางเลียงเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่มีพี่น้องกระจายอยู่ในหมู่บ้าน และพี่น้องของนางเลียงก็แต่งงานกับคนในชุมชนทำให้ลูกหลานอยู่ในชุมชนมากมาย และทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เนื่องจากเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน ดังเช่น ผู้ที่มาตั้งถิ่นฐานในชุมชนยุคแรกๆ ก็จะเป็นชาวจีนที่มาจากมณฑลซัวเถา ประเทศจีนด้วยกัน แม้จะไม่ใช่วญาติพี่น้องกันตามสายเลือด แต่ก็นับเป็นพี่น้องกันเพราะได้ร่วมเดินทางผ่านความทุกข์สุขมาด้วยกัน เช่น กรณีของแป๊ะฮุ้น แซ่ลิ่ม ผู้ใหญ่จี่ แซ่ลี้ แป๊ะฮุ้น แซ่ลิ่ม หรือชาวจีนคนอื่นๆ ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานด้วยกัน แม้ชาวจีนกลุ่มนี้จะไม่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานพร้อมกัน แต่ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนได้ชักชวนเพื่อนชาวจีนด้วยกันให้มาตั้งถิ่นฐานต่อมาทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้ก็จะมีความสัมพันธ์กันในหมู่บ้านทุกเช้าจะพบชาวจีน 4-5 คน มานั่งคุยกันเป็นภาษาจีน ร่วมโต๊ะกับชาวบ้านคนอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและข่าวสารต่างๆ ซึ่งกันและกัน ชาวจีนกลุ่มนี้ก็จะมีการไปมาหาสู่กันโดยตลอด

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในชุมชนที่เป็นเครือญาติแบบพี่น้อง ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเดียวกัน เช่น ตระกูลจันทร์อ่อน ของ นางเลียง จันทร์อ่อน นายเอ่ง จันทร์อ่อน นายดี จันทร์อ่อน ซึ่งเป็นพี่น้องกันต่างมีครอบครัวและมีลูกหลาน ซึ่งลูกหลานแต่ละครอบครัวก็ต่างฝ่ายต่างแยกไปสร้างครอบครัวของตนเอง ซึ่งในชุมชนจะพบว่าผู้นำและแกนนำส่วนหนึ่งเป็นญาติกัน และสืบเชื้อสายมาจากนามสกุลจันทร์อ่อน หรือบางกลุ่มมาจากตระกูลแซ่ลิ่ม และอีกส่วนหนึ่งมาจากตระกูลแซ่ลี้ ถึงแม้ว่าจะแบ่งเครือญาติตามสกุล แต่เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นเครือญาติกันทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนกระทำได้ง่ายและสะดวกในการประสานงาน

ความสัมพันธ์ของสถาบัน / องค์กรต่างๆ ที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย วัดปลักไม้ลาย สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง หน่วยงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอกำแพงแสน องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งขวาง โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วัดปลักไม้ลาย

วัดปลักไม้ลายซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 6 มีชาวบ้านบริเวณรอบวัดประมาณ 100 ครัวเรือน โดยมีพระครูสุธรรมนาถเป็นเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทมากในการรณรงค์ให้คนสนใจเรื่องสมุนไพร จากการสัมภาษณ์พระครูสุธรรมนาถ (สัมภาษณ์ ,10 ธ.ค. 2542) ทราบว่า “ คนที่มาวัดส่วนใหญ่ จะมาเมื่อมีงานบุญ หรือเมื่อมีกิจกรรมที่ทางวัดขอให้มาช่วย เช่น งานวันสงกรานต์ งานพิธีปริวาส โดยชาวบ้านจะนำอาหารมาช่วยเลี้ยงพระที่มาวัด แต่วันธรรมดาหากไม่มีกิจกรรมพิเศษชาวบ้านก็ไม่ค่อยมาวัด เพราะต่างมุ่งทำมาหากินกันเป็นหลัก ทั้งนี้เป็นเพราะคนพื้นเพที่นี่เป็นคนจีนส่วนใหญ่ จึงมุ่งเรื่องทำงานหาเงิน”

ในช่วงแรกของการตั้งวัด (พ.ศ. 2525) ชาวบ้านมักมาตัดต้นไม้ที่วัดไปใช้ประโยชน์ โดยทางวัดห้ามอย่างใดก็ไม่เป็นผล เมื่อพระออกไปบิณฑบาตรกลับมา ต้นไม้ใหญ่ๆ จะถูกตัด พระครูสุธรรมนาถจึงคิดวิธีการโดยติดป้ายชื่อต้นไม้ต่างๆ พร้อมระบุสรรพคุณ ที่สามารถใช้เป็นยาสมุนไพรได้ไว้ด้วย โดยได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกชมรมสมุนไพรที่มาอบรมที่วัด ในการช่วยกันทำป้ายบอกสรรพคุณให้ เพราะลำพังท่านรูปเดียวไม่รู้จักพืช และสรรพคุณของยาทุกต้นได้ กิจกรรมดังกล่าว ต้องใช้เวลารวบรวมและช่วยกันหลายฝ่าย จนปัจจุบันมีต้นไม้ที่ระบุชื่อและสรรพคุณได้ประมาณ 500 ชนิด ในพื้นที่บริเวณวัด ผลจากการดำเนินการดังกล่าว ทำให้คนในชุมชนเลิกการตัดต้นไม้เพราะเห็นคุณค่าและเกิดความรู้สึกหวงแหน

พื้นที่ตั้งของวัดได้รับการบริจาค จากนางจ้อ โดยนางจ้อได้ซื้อที่เพื่อสร้างวัดมีพื้นที่ในโฉนดจำนวน 91 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวา และกำลังจะซื้ออีก 8 ไร่ ต่อไปจะมีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ เป็นบริเวณป่า 70 ไร่ โรงเรียน 20 ไร่ ส่วนที่เหลือเป็นที่อยู่อาศัย และร้านค้า

จากการสอบถามและสังเกตคนที่มาวัด จะมีคนแวะเวียนมาที่วัดอยู่ตลอด ทั้งคนในชุมชนและคนจากต่างถิ่นมาเพื่อนิมนต์ท่านไปงานบุญต่างๆ มาเพื่อให้ท่านช่วยดูฤกษ์แต่งงาน และให้ช่วยพยากรณ์ชะตาชีวิต

การพึ่งพาวัดของคนในชุมชนเรื่องการใช้สมุนไพรพบว่า คนในชุมชนมีความคิดว่า “หากต้องการใช้สมุนไพร ไม่ต้องปลูก ไม่ต้องซื้อ เพราะที่วัดมีไปขอได้สะดวกดี”

ในช่วงที่วัดจัดงานฝังลูกนิมิต ทางวัดได้รับเงินบริจาคเป็นจำนวนมาก และได้ให้เงินยืมแก่สถานีนอนามัยไปจัดตั้งศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวาง จัดซื้อเครื่องอบสมุนไพร และอุปกรณ์แปรรูปสมุนไพร นอกจากการให้เงินที่รับมาจากการทำบุญดังกล่าวแล้ว จากการสัมภาษณ์นางพูน สังข์สุวรรณ (สัมภาษณ์, 18 ม.ค. 2543) กล่าวว่า “งานปิดทองฝังลูกนิมิตที่วัด ชาวบ้านบริจาคเงินให้วัดพอเงินบริจาคเต็มตู้ ท่านเจ้าอาวาสก็ยกตู้หนี ไม่ให้ใส่เงินอีก ท่านบอกว่าพอแล้ว แม้รูปเทียน ท่านก็ให้ฟรี ไม่คิดเงิน ชาวบ้านเลื่อมใสมาก พยายามบริจาคตามที่ต่างๆ”

วัดได้จัดให้คนในชุมชน 3-4 คน มาช่วยดูแลร้านขายสมุนไพรของวัด และให้เป็นผู้นำชมป่าสมุนไพรเวลามีคนมาเยี่ยมชม ในระยะแรกให้อยู่อย่างช่วยๆ กัน ใครว่างจากไร่นาก็มาช่วย หากมีกำไรหรือรายได้ก็แบ่งกันใช้ตามมี พระครูสุธรรมนาถ เรียกว่าเป็นการ “อยู่อย่างเสีย” (สัมภาษณ์, 10 ธ.ค. 42) มีคนจากนอกชุมชนมาทำบุญ เดินชมป่าสมุนไพร และซื้อสมุนไพรจากร้านจำหน่ายของวัดอยู่สม่ำเสมอ จากการสอบถามผู้ที่มาซื้อสมุนไพรท่านหนึ่งที่มาจากกรุงเทพ บอกว่า “ข้าพเจ้า มาซื้อเองตอนแรกมีญาติซื้อไปฝากใช้แล้วรู้สึกว่าคุณกับตนเมื่อยาหมดจึงมาซื้อเอง”

ความสัมพันธ์ของวัดปลักไม้ลายกับชุมชนสรุปได้ดังนี้

1. พระครูสุธรรมนาถ เป็นผู้นำทางความคิดของชุมชนในด้านต่างๆ เริ่มจากแนวคิดด้านการอนุรักษ์ป่าสมุนไพร ได้หากลยุทธ์เพื่อการรักษาป่าไว้ การช่วยรักษาโรคด้วยสมุนไพร ต่อมาท่านได้คำนึงถึงเรื่องเศรษฐกิจของชุมชน ได้เป็นผู้นำด้านการปลูกสมุนไพรและการแปรรูปเพื่อจำหน่าย และท่านได้ขยายวิธีคิดออกเป็นอีกหลายลักษณะ เช่น โครงการปลูกสมุนไพร 2 ข้างทางจากถนนใหญ่เข้ามาถึงวัด โครงการปลูกต้นไม้ให้เป็นที่พืชเศรษฐกิจ ทั้งนี้ทุกโครงการที่ท่านคิดได้พยายามเชื่อมโยงให้คนในชุมชนรู้และมีส่วนร่วม

2. วัดเป็นที่พึ่งของชุมชนทางด้านจิตใจ และการรักษาโรค โดยเมื่อชาวบ้านมีเรื่องทุกข์ร้อนก็จะมาหา หรือเมื่อต้องการให้ช่วยดูฤกษ์ยามสำหรับพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงการมาให้พระช่วยดูดวงชะตาและสะเดาะเคราะห์

3. ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดในช่วงเทศกาลต่างๆ จะมีจำนวนมาก มาจากหมู่บ้านต่างๆ หลายหมู่บ้านไม่เฉพาะบ้านปลักไม้ลายเท่านั้น เพราะเป็นความนับถือมาแต่สมัยบรรพบุรุษ แม้เมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองใหม่ตามระบบราชการแล้วก็ตามเมื่อสอบถามชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นว่าเขาเป็นคนที่ไหน ก็คงได้คำตอบว่าเป็นคนปลักไม้ลายเนื่องจากไปทำบุญที่วัดปลักไม้ลาย

4. ในแต่ละปีเมื่อถึงช่วงงานพิธีปวารณา จะมีพระจากหลายจังหวัดทั่วประเทศมาร่วมในพิธีนี้ที่วัดปลักไม้ลาย และชาวบ้านในชุมชนได้มาร่วมทำบุญนำอาหารไปถวายพระที่มาร่วมพิธีตลอดงานเป็นเวลาหลายวัน

5. วัดได้ช่วยเหลือโรงเรียนในด้านเงินทุนด้วย คือ ให้เงินช่วยเหลือโรงเรียน ในการสร้างต่อเติม อาคารเรียน อาคารประชุม และห้องน้ำโดยวัดได้ใช้เป็นประโยชน์ร่วมกันด้วยเมื่อมีคนมา ดูงานเกี่ยวกับ สมุนไพรรวมมาเที่ยวชมป่าสมุนไพร นอกจากนี้พระครูสุธรรมนาถ ยังได้ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนด้วย ทุกปี จำนวนปีละ 5 ทุน ทุนละ 500 บาท

6. วัดได้ร่วมกับสถานีนอนามัยตำบล โดยให้ทุนซื้อเครื่องอบสมุนไพรเพื่อการแปรรูป โดยใช้ อาคารสถานีนอนามัยเก่าเป็นศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบล โดยมีพระครูสุธรรมนาถเป็นประธานดำเนินการ

2. สถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง (สอ.ทุ่งขวาง)

สถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง (สอ.ทุ่งขวาง) ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 มีบุคลากรสาธารณสุขจำนวน 6 คน หัวหน้าสถานีนอนามัยคือ นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา เปิดให้บริการรักษาพยาบาลตลอด 24 ชั่วโมง ทุกวัน คนในชุมชนนิยมใช้บริการมาก มีอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ทั้งหมด 70 คน ประชุม เดือนละครั้ง ในช่วงปีใหม่ได้จัดงานพบปะสังสรรค์ ระหว่าง อสม. ที่สถานีนอนามัย ในวันที่ 18 มกราคม 2543 มีการเลี้ยงอาหารโต๊ะจีน จำนวน 20 โต๊ะ และประกอบกับการอยู่ในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง สมาชิก สภาจังหวัด (สจ.) จึงมี สจ. จากทุกพรรคมาร่วมงานเพื่อการแนะนำตัวและได้ร่วมบริจาคอาหาร เครื่องดื่ม และของขวัญสมทบในการจัดงานครั้งนี้ด้วย ในวันดังกล่าวคณะ ผู้วิจัยได้ไปร่วมงานและทำความรู้จักกับ อสม. โดยนายชนะ ห้วยกรดวัฒนา ได้ให้ผู้วิจัยแนะนำตัวและ บอกจุดประสงค์ของการเข้ามาในพื้นที่ โดยบอกว่า ต้องการให้เป็นกลยุทธิ์หนึ่งในการกระตุ้นให้คนในชุมชน ตื่นตัวว่ามีคนสนใจเข้ามาศึกษาเรื่องสมุนไพรและจะได้ช่วยกันกระจายข่าว

สถานีนอนามัยได้รับเงินสนับสนุนจากวัดจำนวน 5 แสนบาทเพื่อนำไปเป็นทุนสร้างตู้อบสมุนไพร และโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด โดยพระครูสุธรรมนาถ เป็นประธาน ศูนย์สาธิตสมุนไพร มีบุคลากรของ สถานีนอนามัยตำบลเป็นผู้บริหารศูนย์และควบคุม ดำเนินการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรที่แปรรูป ในช่วงแรกได้ส่งไปจำหน่ายที่ร้านค้าของวัด (กันยายน 2542 - เมษายน 2543) ต่อมาได้ขยาย การจำหน่ายโดยมีตู้จำหน่ายยาสมุนไพร ที่สถานีนอนามัยตำบล และมีบางส่วนนำไปขายที่ คลินิกของเจ้าหน้าที่สถานีนอนามัย เพื่อให้ผู้ใช้บริการได้มีทางเลือกการใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และมีผู้มาสั่งซื้อโดยตรงเพื่อนำไปจำหน่ายยังต่างจังหวัดด้วย ในปัจจุบันรายได้ทั้งหมดจากการจำหน่ายให้เป็นของศูนย์ และของวัดโดยยัง ไม่มีการคิดกำไร และค่าขายแต่ในอนาคตหากขายได้จำนวนมาก และจะทำในรูปธุรกิจก็จะต้องมีการแบ่งกำไรให้ผู้ขายด้วย

ความสัมพันธ์ของสถานีนอนามัยตำบลทุ่งขวาง กับชุมชนสรุปได้ดังนี้

1. สถานีนอนามัยเปิดบริการตลอด 24 ชั่วโมงทำให้เป็นที่พึ่งแก่คนในชุมชนได้ตลอดเวลา และการเดินทางมาสถานีนอนามัยค่อนข้างสะดวก ไม่ไกลจากแหล่งที่อยู่ของชาวบ้านนัก

2. สถานีอนามัยมีเครือข่ายที่เชื่อมโยงไปถึงชาวบ้านในชุมชนได้โดยผ่าน อสม. และกลุ่มสมาชิก อสม. จะมีการประชุมพบปะกันอยู่เสมอ ทำให้สามารถแพร่ข่าวสารถึงกันได้ตลอด

3. บุคลากรของสถานีอนามัยเป็นผู้ที่มี อหิยาศัยดี และมีบางคนที่เป็นคนในพื้นที่ ทำให้มีความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน

4. สถานีอนามัยมีความเชื่อมโยงกับวัดปลักไม้ลายในเรื่องสมุนไพร โดยทางวัดให้ทุนแก่สถานีอนามัยเพื่อจัดดำเนินการกิจกรรมของศูนย์สาธิตสมุนไพร รวมถึงการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรทั้งที่วัด และที่อนามัย มีระบบการจัดการ ควบคุม และดูแลผลประโยชน์ร่วมกัน

3. หน่วยงานพัฒนาชุมชน

พัฒนาการอำเภอกำแพงแสน นางไพเราะ ลอยตระกูล เพิ่งมารับตำแหน่ง เมื่อเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2542 และกำลังเรียนรู้งาน จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2542 พบว่า บทบาทของพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ปลักไม้ลาย ไม่มีโครงการอะไรที่เป็นพิเศษ ส่วนใหญ่ทำตามภาระงานหลักคือการรวมกลุ่มต่างๆในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ ศูนย์เด็ก ส่วนการจัดกิจกรรมของแต่ละกลุ่มเป็นหน้าที่ของหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้ดำเนินการ หน่วยงานพัฒนาชุมชนจะไปร่วมสนับสนุนในงานต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมออกบ้านขายของในสวนความเชื่อมโยงกับโครงการสมุนไพรที่ปลักไม้ลาย ยังไม่มีอะไรเด่นชัด

นายนิคม วงษ์บุญงาม พัฒนาการ ตำบลทุ่งบัว และตำบลหนองกระทุ่ม มีความสนใจเป็นพิเศษ ซึ่งจบการศึกษาทางด้านการเกษตร และมีความสนใจที่จะเพาะต้นไม้ขาย โดยเฉพาะพืชสมุนไพร จึงได้ไปเรียนหลักสูตรการแพทย์แผนไทย ที่วัดพระปฐมเจดีย์ โดยเรียนเฉพาะวันเสาร์ เป็นเวลา 3 ปี จึงจบหลักสูตร ขณะนี้อยู่ระหว่างกำลังศึกษา (สัมภาษณ์, 20 ธ.ค.2542)

จากการศึกษาหน่วยงานพัฒนาชุมชนพบว่า มีข้อจำกัดในการทำงานในพื้นที่หลายประการ คือ พัฒนาการอำเภอเป็นผู้ที่ย้ายมาใหม่ ยังไม่มีข้อมูลและประสบการณ์ในการทำงานในชุมชนปลักไม้ลาย และข้อมูลการปฏิบัติงานในพื้นที่ดังกล่าวที่ผ่านมาจะเป็นหน่วยที่เข้าไปช่วยสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามโอกาสมากกว่า

ความสัมพันธ์ ของหน่วยงานพัฒนาชุมชนกับชุมชน สรุปได้ดังนี้

ความสัมพันธ์เป็นในลักษณะตามระบบราชการ ตามสายงานบังคับบัญชา การทำงานในพื้นที่เป็นไปแบบเชิงรับมากกว่าจะทำงานในเชิงรุก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีการปรับโครงสร้างการทำงานระดับชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน โดยให้มีการทำงานในลักษณะเป็นกลุ่มงานไม่มีพัฒนากรประจำระดับตำบล เหมือนก่อนและปัญหาการมีบุคลากรที่ไม่พอกับพื้นที่

4. สำนักงานเกษตรอำเภอกำแพงแสน

จากการสัมภาษณ์ นายจำรัส สังขสิทธิ์กุล เกษตรอำเภอกำแพงแสน และเกษตรตำบลทุ่งขวาง นายองอาจ สระประจง (สัมภาษณ์, 20 ธ.ค. 2542) สำนักงานเกษตรได้จัดตั้ง ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร โดยนายองอาจ เป็นผู้อำนวยการศูนย์ และมีอาคารสถานที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง โดยการเลือกสถานที่ตั้งทางจังหวัดเป็นผู้พิจารณาความเหมาะสม วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งศูนย์ดังกล่าวเพื่อให้เป็นจุดสาธิต โดยมีกิจกรรมต่างๆ จำนวน 7 กิจกรรมที่ร่วมกันทำ ทุกหน่วยงาน คือ

1. ส่งเสริมการปลูกหน่อไม้ฝรั่งเพื่อการส่งออก
2. ส่งเสริมการปลูกมะม่วงเพื่อการส่งออก
3. ส่งเสริมการเพาะเห็ดเพื่อการค้า
4. ส่งเสริมการเลี้ยงปลาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน
5. อนุรักษ์ไก่พันธุ์พื้นเมือง
6. ออมทรัพย์เพื่อการผลิต
7. แปรรูปผลผลิต

โดยศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร นี้ ได้เปิดทุกวัน อังคาร และวันพฤหัสบดี โดยการจัดกิจกรรมที่ผ่านมามีเจ้าหน้าที่คณะกิจการเกษตร เป็นผู้ไปอยู่ประจำที่ศูนย์ในวันดังกล่าวและคอยให้คำแนะนำเรื่องการแปรรูปผลผลิตต่างๆ

การจัดทำโครงการอื่นๆ ทางเจ้าหน้าที่เกษตรจะไม่กระทำในพื้นที่หมู่ที่ 6 เพราะหน่วยงานสาธารณสุขได้ มีโครงการอยู่แล้ว ไม่อยากให้ซ้ำซ้อน โครงการส่วนใหญ่ของทางสำนักงานจึงลงในพื้นที่หมู่ที่ 3, 4, และ 5 และในพื้นที่ดังกล่าวมีเกษตรกรที่เหมาะสมเป็นผู้นำได้ แต่ในอนาคตจะตั้งงบประมาณให้หมู่ที่ 6 ด้วยโดยจะประสานงานกับนายชนะ ห้วยกรดวัฒนา

นอกจากนี้ นายจำรัส สังขสิทธิ์กุล (สัมภาษณ์, 20 ธ.ค. 2542) ยังได้ให้ข้อคิดเพิ่มเติมในกรณีการประสานงานกับชุมชนคือ ควรมีการประสานงานกับผู้นำหมู่บ้านทั้งหมดก่อนทำงาน และควรระวังในเรื่องการสัญญากับชาวบ้านในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพราะหากไม่ได้รับงบประมาณจะมีปัญหา ในกรณีนี้ นายจำรัสได้ยกตัวอย่างโครงการ มียาชาว่าที่เป็นโครงการเฉพาะกิจที่เข้ามา ผู้เข้ามาดำเนินโครงการได้ดำเนินการจัดทำโครงการในหลายลักษณะ แต่ทางหน่วยงานประจำที่ต้องร่วมงานและสานต่อโครงการไม่ได้ตั้งงบประมาณไว้เพื่อการนี้จึงมีปัญหา และได้พูดถึงการทำงานให้ พิจารณาให้ดีเพื่อไม่ให้งานที่ทำเพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ เข้าทำนอง “ตะหนุเข้าปากหมา” ควรให้มีการดำเนินการที่มีความยุติธรรม

ความสัมพันธ์ ของสำนักงานเกษตรอำเภอกำแพงแสนกับชุมชน สรุปได้ดังนี้

ความสัมพันธ์กับชุมชน อยู่ในลักษณะการส่งเสริมให้ความรู้แก่ชุมชน มีศูนย์สาธิตการเกษตรที่จะเป็นแหล่งความรู้ การทำงานเป็นการทำงานตามระบบ เพราะชุมชนบริเวณนี้มีการปลูกพืชในลักษณะที่มีแหล่งรับซื้อที่ชัดเจน เช่นการปลูกหน่อไม้ฝรั่งก็จะมีบริษัทเข้ามาดูแล กำกับ ควบคุมคุณภาพของสินค้าโดยตลอด การปลูกอ้อยก็มีระบบการจัดการโดยผู้เป็นเจ้าของโคเวตาทั้งการปลูก การตัดระบบการขนส่งสู่โรงงาน และการประกันราคา

5. องค์การบริหารส่วนตำบล หุ่นขาว (อบต.)

จากการสัมภาษณ์นายสมคิด เปี่ยมคำ กำนัน และประธาน อบต. ตำบลหุ่นขาว (สัมภาษณ์, 20 ธ.ค. 2542) มีความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาเรื่องสมุนไพรโดยรวมของตำบลว่าท่านต้องการให้ชาวบ้านรอบวัดมีความรู้เรื่องสมุนไพรก่อน เพราะคิดว่าชาวบ้านยังไม่ค่อยมีความรู้เรื่องการใช้จริงๆ ไม่มีข้อมูล ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านโดยให้เชิญหน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดให้มาช่วยให้ข้อมูลด้วย และส่วนที่คิดว่าเป็นข้อดีคือ ที่วัดปลูกไม้ลายมีเจ้าอาวาสที่จริงใจ มีพื้นที่ปลูกดี และมีต้นสมุนไพรอยู่มากซึ่งถือเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ในด้านการตลาดคิดว่าเรื่องสมุนไพรยังไม่กว้าง ไม่กล้าส่งเสริม เพราะไม่รู้จะไปขายที่ไหน มีการตั้งกรรมการโครงการสมุนไพร ในตอนแรกที่ตั้งก็มีกรรมการฝ่ายต่างๆ เช่นฝ่ายการตลาด ฝ่ายขาย แต่ยังไม่มีการดำเนินการ ต้องการให้มีการประชาสัมพันธ์ ให้หลายๆหน่วยมาช่วยกันเรื่องการตลาด

พระครูสุธรรมนาถ (สัมภาษณ์, 15 ก.ค.2543) มีดำริที่จะให้ปลูกต้นไม้ ตามเส้นทางจากถนนใหญ่เข้ามาถึงวัดปลูกไม้ลาย โดยอาศัยความร่วมมือของชาวบ้านริมทางให้ช่วยกันปลูกสมุนไพร เป็นความคิดที่กว้างไกล และต้องใช้เวลาในการดำเนินการ โดยต้องการให้เกิดในลักษณะคล้ายตลาดขายต้นไม้สมุนไพร และไม้ประดับตามริมทาง เช่นที่วังลิตคลอง 15 และที่สวนจตุจักร ป่าสมุนไพรซึ่งจะเกิดจากต้นพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านปลูกริมทางเจริญขึ้น แต่จะมีความเป็นไปได้ก็ต้องเกิดจากการมีตลาดต้นไม้ก่อนชาวบ้านจึงจะเปลี่ยนอาชีพได้ โดยท่านได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ภาพการปลูกไม้สมุนไพรตามแนวทางนั้น เกิดจากความคิดเรื่องการเที่ยวป่า คือป่าต้องกว้างใหญ่พอควร ดังนั้นเมื่อต้องการให้ป่าใหญ่ขึ้น ต้องเพิ่มพื้นที่ป่า ซึ่งวัดจะซื้อทั้งหมดไม่ได้ แต่ถ้าชาวบ้านร่วมกันปลูกให้เป็นป่า จึงจะได้ป่าใหญ่ แต่ปัญหาคือการดำรงชีพของชาวบ้าน ทำให้เขาทำไม่ได้ ถ้าชาวบ้านมีรายได้จากป่าสมุนไพร เขาจะทำได้ จึงคิดว่าต้องทำให้เกิดรายได้จากสมุนไพร วิธีคือ ต้องชักจูงให้เกิดการค้าต้นไม้ริมทาง เมื่อตลาดต้นไม้เจริญ ชาวบ้านจะดำรงชีพได้ ต่อแต่นั้นเขาจะปลูกต้นไม้พันธุ์ไม้ ที่เป็นแม่พันธุ์ และสะสมพันธุ์ไม้ ซึ่งนานไปทั่วบริเวณนับแต่ริมทางเข้าไปในบ้านของชาวบ้าน จะบริบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้ ทำให้ป่าสมุนไพรเกิดขึ้น หากตลอดแนวทางมีพันธุ์ไม้บริบูรณ์ ก็น่าเที่ยวชม และจะเป็นแหล่งเก็บสะสมพันธุ์กรรมพืชไปในตัว ทั้งยังเป็นที่ย่อยชม

ที่กว้างขึ้น ยังมีผู้มาเที่ยวชมมากก็จะมีการใช้จ่ายหมื่นเวียนมาก การเป็นอยู่แบบพึ่งพาป่าสมุนไพร ก็จะเจริญเติบโตและพัฒนาขึ้นอาจนำไปสู่การค้นพบตัวยาดีของชาติบ้านเมืองได้"

นายสมคิด เปี่ยมคำ ได้ให้ความเห็นในกรณีนี้ว่า การดำเนินการดังกล่าวจะมีปัญหาเพราะต้องผ่านพื้นที่หลายตำบลต้องขอความร่วมมือจากหลายฝ่าย การดูแลรักษาระหว่างปลูก พื้นที่ปลูกมีจำนวนจำกัด และชาวบ้านกลัวการเปลี่ยนแปลง

ในปีงบประมาณ พ.ศ.2543 อบต. ได้จัดสรรงบประมาณจำนวน 120,000 บาท ตามโครงการพระราชเสาวนีย์ เพื่อสิ่งแวดล้อม ให้วัดเพื่อสมทบสร้างระบบน้ำ ภายในป่าสมุนไพร ซึ่งโครงการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่ายทางวัดได้เขียนรายนามผู้บริจาคสมทบสร้างระบบน้ำ ประกาศไว้ที่ร้านจำหน่ายสมุนไพรของวัดดังนี้ (ข้อมูล ณ วันที่ 25 เมษายน 2543)

1. คณะ กทม. 2,840 บาท
2. นายบุญสม คติเจริญ 500 บาท
3. สถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง 1,000 บาท
4. กองทุนหนังสือสมุนไพร 3,000 บาท
5. ศูนย์ยา 700 บาท
6. งานบวชพระมานะ เกิดแป 200 บาท
7. งบประมาณ อบต. ทุ่งขวาง 120,000 บาท
8. คณะ อสม.ลำพระยา 200 บาท

ความสัมพันธ์ขององค์การบริหารส่วนตำบล ทุ่งขวาง (อบต.) กับชุมชน สรุปได้ดังนี้

อบต.มีบทบาทมาก ต่อทิศทางการพัฒนาตำบล นายสมคิด ในฐานะประธานอบต.เป็นกรรมการอยู่ในหลายองค์กรและกิจกรรม เช่น เป็นประธานศูนย์สาธิตสมุนไพร เป็นประธานกรรมการโรงเรียน ในการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัยได้รับการบอกจากแกนนำของชุมชนให้แจ้งให้ทาง อบต.ทราบโดยตลอดโดยใช้การส่งข่าวผ่านทางโทรสาร เพื่อให้ทาง อบต.ได้ทราบความเคลื่อนไหวของหน่วยงานที่เข้ามาศึกษาชุมชน และนายสมคิดได้มาร่วมในการสนทนากลุ่มกับคณะผู้วิจัยและคนในชุมชน จากการสังเกตพบว่า นายสมคิดได้ให้ความสำคัญกับบรรดาแกนนำของชุมชน การแสดงความคิดเห็นต่างๆ เป็นไปอย่างอิสระ และมีการพูดคุยปัญหาต่างๆ ร่วมกัน

6. โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย

โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย มีพื้นที่ 22.5 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่วัด เป็นโรงเรียนขนาดกลาง โรงเรียนได้รับการบริจาคจากชาวบ้านช่วยกันสร้างในปี พ.ศ. 2482 จากนั้นได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมอีกหลายครั้ง โดยทางราชการสนับสนุน พระครูสุธรรมนาถได้ร่วมบริจาค รวมทั้ง ชาวบ้านและผู้มีฐานะดีในชุมชน

โรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีบริการอาหารกลางวันราคา 6 บาทโดยมีนักเรียนที่ยากจนได้รับประทานอาหารฟรี ประมาณ 100 กว่าคน มีนักเรียนบางส่วนเอาอาหารกลางวันมารับประทานเองหรือซื้อจากแม่ค้า ร้านค้าของภรรยาอาจารย์ใหญ่จะเป็นผู้จัดซื้ออาหารสดให้กับทางโรงเรียนจากตลาดทุกวัน (สัมภาษณ์, แม่ค้าขายลูกชิ้นทอดหน้าโรงเรียน และเป็นแม่ครัวของโรงเรียน, 11 ก.พ. 2543) จากการสังเกตอาหารที่ นักเรียนส่วนใหญ่ซื้อรับประทานจะเป็นอาหารประเภท ขนมขบเคี้ยว ผลไม้หมักดอง น้ำอัดลม และลูกชิ้นปิ้ง

อาจารย์ใหญ่คนปัจจุบันคือ นายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล ได้มาอยู่ที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 มีครอบครัวและมีบ้านเป็นร้านค้าที่อยู่ติดกับบริเวณโรงเรียน อาจารย์ใหญ่ มีบทบาทเกี่ยวข้องกับช่วยเหลือ และพึ่งพาภักดิ์มาโดยตลอด โดยทางวัดได้ให้โรงเรียนปลูกสมุนไพรวัดหลังโรงเรียนเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ แต่ต่อมาเมื่อได้รับเงินช่วยเหลือจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ให้จัดซื้อรอกปูนเพื่อปลูกสมุนไพรมานำไปปลูกตามริมถนนตลอด 2 ทางเข้ามาวัด เมื่อพระครูสุธรรมนาถจะเดินทางไปตามต่างจังหวัดเพื่อไปตุงาน หรือไปซื้อพันธุ์ไม้ไผ่ มาปลูกที่วัดได้เดินทางไปร่วมกับอาจารย์ใหญ่ทุกครั้ง และอาจารย์ใหญ่ได้เป็นกรรมการผู้หนึ่งของศูนย์สาธิตสมุนไพรด้วยทางโรงเรียนได้เคยมีการสอนหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรเคยมีการให้นักเรียนทำแปลงปลูกสมุนไพรบริเวณโรงเรียน ปัจจุบันอาจารย์ผู้สอนวิชาเกษตรได้มอบหมายให้นักเรียน เรียนรู้ สืบค้นเรื่องสมุนไพร และทำแปลงเกษตรสมุนไพร

ความสัมพันธ์ของโรงเรียนวัดปลักไม้ลายกับชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. อาจารย์ใหญ่กับพระครูสุธรรมนาถ มีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน
2. โรงเรียนกับชุมชน มีความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ เช่น การที่ชุมชนสนับสนุนการเงินแก่โรงเรียนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการบริจาคเพื่อการสร้างอาคารสถานที่
3. การเสนอความคิดเห็นของกรรมการโรงเรียน จะเป็นเรื่องทางกายภาพ มากกว่าการช่วยเป็นผู้นำทางความคิดให้กับโรงเรียน
4. ผู้รู้ในชุมชนยังมีบทบาทน้อยในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน ระบบการเรียนการสอน ยังอาศัยแนวทางจากส่วนกลาง

ความสัมพันธ์ของกลุ่มกิจกรรมที่มีบทบาทอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร กลุ่มไร่อ้อย กลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง กลุ่มแม่บ้าน ชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษอยู่ภายใต้โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ และเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก มีสมาชิกจำนวน 28 ราย พื้นที่ 52 ไร่ มีบริษัทที่มา คัดเลือก และจัดจำหน่ายคือบริษัท ไฟว์สตาร์ เฟรช จำกัด (Five Star Fresh) กลุ่มดังกล่าวได้รับการพัฒนาและสนับสนุนทางวิชาการ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน ในแต่ละวันสมาชิกจะนำผักมาส่งที่ ที่ทำการกลุ่มที่บ้านนายสุธรรม จันทร์อ่อน มีเจ้าหน้าที่ของบริษัทมาช่วยรวบรวม ชั่งน้ำหนัก และจัดใส่ถุง แต่ละวันมีรถมารับ 2 เที่ยวคือเวลา 8.00 น. เพื่อส่งตลาดไทย และเวลา 17.00 น. เพื่อส่งเข้าห้างคาร์ฟูร์ การรับผักจากสมาชิก มีการกำหนดชนิด และปริมาณของผัก จากทางบริษัท และมีการควบคุมคุณภาพและมาตรฐาน มีการตรวจสอบสารพิษของผัก นอกจากนั้นยังมีการเสริมความรู้ให้กับสมาชิก ของกลุ่มในเรื่องต่างๆอยู่เสมอ

2. กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร

กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร มีการรวมตัวกันและประสานงาน การผลิตร่วมกับกลุ่มที่ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ เพื่อให้เป็นกลุ่มที่ปลูกสมุนไพรให้ ปัจจุบันมีปลูกอยู่บางชนิดเช่น ขมิ้นชัน และไพล โดยผลผลิตที่ได้นำส่งให้ทางศูนย์สาธิตสมุนไพร นำไปแปรรูปและจำหน่าย นอกจากนี้ทางกลุ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ ยังเป็นแปลงกล้าขยายพันธุ์ สมุนไพรประเภท ว่านน้ำ ไพล ตะไคร้หอม ดีปลี และหญ้าปักกิ่ง สำหรับกลุ่มสมุนไพร ทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้เคยมา พุดเรื่องการขยายกลุ่มโดยจะให้เงินกู้ สำหรับการปลูก แต่กลุ่มไม่ขยายเพราะ หลายคนยังกลัวการเปลี่ยนแปลง กลัวไม่มีที่ขาย และกลัวการเป็นหนี้

3. กลุ่มไร่อ้อย

กลุ่มไร่อ้อยได้รวมตัวกันโดยมีจุดประสงค์เพื่อเข้าโควต้า เพราะการจะส่งอ้อยเข้าโรงงานได้จะต้องมีโควต้าก่อน โดยมีตัวแทนเป็นผู้ที่มีเครือข่ายกับกลุ่มโรงงานทำน้ำตาล

4. กลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง

ในชุมชนปลักไม้ลายมีเกษตรกรจำนวนมากที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง การปลูกหน่อไม้ฝรั่งเป็นงานที่ค่อนข้างลำบาก ต้องใช้เวลาในการดูแลสูง ใช้แรงงานมาก เกษตรกรแต่ละคนทำได้ 1-2 ไร่ มีบริษัทต่างๆ เข้ามารับซื้อหน่อไม้ฝรั่งโดยมีวิธีการซื้อที่แตกต่างกันหลายระบบ เกษตรกรได้เลือกที่จะสังกัดบริษัทใดบริษัทหนึ่งตามที่ตนเห็นชอบในวิธีการ และจะเคารพกฎกติกาของบริษัทที่ตนสังกัดในขณะนั้น ตัวอย่างบริษัทต่างๆเช่น บริษัทสวิฟท์ การรับซื้อจะมีเจ้าหน้าที่เข้ามาทุกวันมาเพื่อตรวจสอบสารพิษด้วย มีสมาชิก 100 กว่ารายที่สังกัดบริษัทนี้ การขายจะนำไปส่งตอนเวลา 11.00 น. หลังจากคัดขนาดแล้วจะปิดป้ายชื่อว่าเป็นของสมาชิกรายใด มี "ตาภู" (นายวิชัย) เป็นหัวหน้ากลุ่ม ราคาขายหากเป็นฝักอ้วนๆ ราคา กิโลละ

50 บาท การปลูก ปลูก เพียง 2 เดือนก็เก็บได้ และเก็บได้ ประมาณ 2 เดือน จากนั้นก็ตัดต้นให้พัก 1 เดือน แล้วถอนต่อได้อีก นายสมพงษ์ ฤกษ์เนาวรัตน์ (สัมภาษณ์, 25 เม.ย. 2543)

บริษัทอื่นๆที่เข้ามารับซื้อหน่อไม้ฝรั่งมี บริษัทธานิยาม่า จำกัด บริษัทกำแพงแสน คอมเมอร์เชียล จำกัด

5. กลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มแม่บ้านในชุมชนรวมตัวกันโดยมีพัฒนากร และเกษตรตำบลเป็นผู้ประสานงาน มีงบประมาณช่วยเหลือกลุ่มจำนวน 250,000 บาท ปัจจุบันมีกลุ่มแม่บ้านบางส่วนได้ไปช่วยงานที่ศูนย์สาธิตสมุนไพร โดยไปช่วยในการผลิตน้ำสมุนไพรต่างๆ เช่น น้ำฝรั่ง น้ำตะไคร้ น้ำกระเจียว น้ำคนทีสอ น้ำมะตูม โดยการทำน้ำต่างๆจะทำเมื่อได้รับการสั่งซื้อก็จะมารวมกลุ่มกันช่วยกันผลิต และบางครั้งก็รวมตัวกันนำไปช่วยกันจำหน่ายยังงานต่างๆ

6. ชมรมผู้สูงอายุ

ชมรมผู้สูงอายุ ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุในตำบลและตำบลใกล้เคียง มีสมาชิกจำนวน 109 คน จากตำบลหนองสูงเหนือ ตำบลห้วยขวาง ตำบลทุ่งขวาง และตำบลห้วยหมอนทอง ได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรม ออกกำลังกาย ทัศนศึกษา และทำกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ร่วมกัน ที่ตั้งของชมรม อยู่ใกล้บริเวณวัดปลักไม้ลาย มีอุปกรณ์กีฬาหลายอย่างให้เล่น มีห้องอบสมุนไพร และนวดแผนโบราณ นางประชิด บารมีรังสิกุล เป็นผู้จัดการและรับผิดชอบโครงการ หน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาร่วมสนับสนุนชมรมประกอบด้วยพระครูสุธรรมนาถ ให้ที่ตั้งชมรม อุปกรณ์การกีฬาและบริหารร่างกายได้รับจากกรมประชาสัมพันธ์ แก้วอีพลาสติกจำนวน 60 ตัวจากสาธารณสุขจังหวัด กิจกรรมของชมรม เป็นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์พันธุ์สมุนไพรด้วย มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก

7. ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์

ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ มีจำนวน 2 แห่งคือ ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ได้เปิดดำเนินการเมื่อ วันที่ 15 พฤษภาคม 2535 ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับโรงเรียนและวัด รับเด็กก่อนเกณฑ์ในชุมชนที่ผู้ปกครองต้องไปทำงานมาเลี้ยง มีเด็กก่อนวัยเรียนมาอยู่ที่ศูนย์ประมาณ 20 คน มีครูที่เลี้ยงเด็กที่มาดูแล 1 คน โดยมีนางประชิด บารมีรังสิกุลเป็นผู้ดำเนินการ นอกจากศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดแห่งนี้แล้ว ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์อีกแห่ง ตั้งอยู่ใกล้สถานีอนามัยโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมประชาสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ

กลุ่มกิจกรรมต่างๆที่อยู่ในชุมชน เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งและจัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไปตามสภาพของกลุ่ม เช่น เพื่อสนับสนุนอาชีพ เพื่อประโยชน์ของสมาชิก ตามเพศและวัยต่างๆ ยังมีอีกหลายกลุ่มที่คณะผู้วิจัยไม่ได้ข้อมูลมานำเสนอ อย่างไรก็ตามจากกลุ่มเหล่านี้ จะเห็นความสัมพันธ์ และการเชื่อมโยงของกลุ่มต่างๆที่มีต่อกันทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชนอย่างหลากหลาย มีทั้งลักษณะการพึ่งพา ช่วยเหลือ การสงเคราะห์ การเกื้อหนุน และเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เนื้อหาของกิจกรรม จะแปรเปลี่ยนไปตามบริบทของกลุ่มต่างๆ แต่เมื่อพิจารณาถึงสมาชิกของกลุ่มจะพบว่า มีความซ้ำซ้อนกันระหว่างสมาชิกซึ่งอาจเป็นคนเดียวกันสังกัดอยู่หลายกลุ่ม หรือเป็นเครือญาติกันในแต่ละกลุ่ม ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นข้อเท็จจริงของชุมชนที่จะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเป็นส่วนๆ ได้ยาก

ความสัมพันธ์ของหน่วยงานภายนอกกับชุมชน

หน่วยงานหรือโครงการจากภายนอกชุมชนปลักไม้ลาย หน่วยงานภายนอกชุมชนที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปลูกสมุนไพร และกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ประกอบด้วย หน่วยงานราชการระดับจังหวัด เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด หน่วยงานราชการระดับประเทศ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) หน่วยงานภาคเอกชน เช่น โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF.) โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง ชมรมแพทย์แผนไทย และสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยจำแนกการนำเสนอ ดังนี้

1. การประสานงานกับจังหวัด โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ซึ่งรับผิดชอบดูแลหน่วยงานสาธารณสุขจังหวัด ได้มาชมป่าสมุนไพรที่วัดปลักไม้ลาย เมื่อเดือนสิงหาคม 2542 ได้เห็นความน่าสนใจของป่าสมุนไพรแห่งนี้ จึงได้เปิดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านสุขภาพ โดยได้กำหนดโครงการเที่ยวป่าสมุนไพร ในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2542 ช่วงเวลาในการเตรียมการเพียง 1 เดือน ซึ่งเป็นระยะสั้นมาก และเนื่องจากเป็นงานของหน่วยงานกระทรวงสาธารณสุข เมื่อมีคำสั่งให้ประสานงานในพื้นที่ ที่ส่วนใหญ่เป็นบุคลากรของกระทรวงมหาดไทย จึงทำให้ต้องข้ามสายงานบังคับบัญชา อย่างไรก็ตามได้มีการเที่ยวป่าสมุนไพรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ มีการติดป้ายเชิญชวนตรงทางเข้าหน้าถนนใหญ่ เพื่อให้ผู้สนใจสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้ มีการจัดบริเวณร้านค้าใกล้ป่าสมุนไพรเพื่อขายอาหารสมุนไพรและอาหารปลอดสารพิษในช่วงงาน มีการจัดทำแผ่นพับแนะนำป่าสมุนไพร จัดระบบการเดินชมป่า และเตรียมมัคคุเทศน์ แนะนำระหว่างเดินป่า ผลจากการเปิดป่าครั้งนั้นทำให้วัดปลักไม้ลายและป่าสมุนไพรเป็นที่รู้จักระดับหนึ่ง แต่ในด้านความต่อเนื่องของกิจกรรม พบว่าหลังจากเปิดป่าแล้วความสน

ใจของคนในชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆก็กลับสู่สภาพปกติ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องสมุนไพรมักจะดำเนินกิจกรรมไป ส่วนคนนอกชุมชน ได้มาเยี่ยมชมป่าสมุนไพรมานานแล้ว มาซื้อสมุนไพรมานานแล้ว และมาขอความรู้พร้อมขอฟังคำบรรยายโดยพระครูสุธรรมนาถมากขึ้น

ความสัมพันธ์ดังกล่าวคณะผู้วิจัย เห็นว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะสังการ โดยผู้ใหญ่จากส่วนกลางเห็นคุณค่าและต้องการให้เกิดงานขึ้น ประกอบกับมีเวลาเป็นตัวเร่ง (เพราะท่านต้องการให้จัดก่อนท่านจะเกษียณอายุ จากราชการในเดือนตุลาคม) ความร่วมมือที่ได้จึงเป็นลักษณะไฟไหม้ฟางไม่ยั่งยืน

ความคิดของคนในชุมชนจากการจัดกลุ่มสนทนา เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 พบว่าเมื่อได้พูดคุยถึงการจัดกิจกรรมในลักษณะอื่นๆ ในชุมชนอีก มีผู้ให้ความเห็นว่า “หากจัดในลักษณะนี้อีกถึงเอาเงินมาให้จัดก็ไม่ชอบรับทำ เพราะพอเสร็จแล้วหาคนช่วยและรับผิดชอบไม่ได้ เหนื่อยแล้วยังกลุ่มอีก”

2. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด หน่วยงานสาธารณสุขจังหวัดได้ประสานงานกับสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวางให้ส่งคนเข้ารับการอบรมการนวด จำนวน 3 คน ที่กระทรวงสาธารณสุขตามโครงการอบรมนวดช่วยคนจน ในปี พ.ศ. 2542 ทางจังหวัดไม่มีโครงการพิเศษใดๆ เรื่องสมุนไพรมานานแล้วกับชุมชนปลูกไม้ลาย ยกเว้นได้เคยจัดอบรมความรู้เรื่องสมุนไพรมานานแล้วให้กับ อสม. ตามแผนของกระทรวงสาธารณสุข เป็นเวลานานมาแล้ว ประมาณ 10 ปี โดยทั่วไป จังหวัดจะให้วัดปลูกไม้ลายเป็นที่ดูงานด้านสมุนไพรมานานแล้วของนักศึกษาเภสัชศาสตร์ ที่มาฝึกงานซึ่งทางวัดไม่เคยปฏิเสธ และโครงการล่าสุดที่จัดร่วมกับวัดปลูกไม้ลาย คือโครงการเปิดป่าท่องเที่ยว ในวันที่ 16 กันยายน 2542 ซึ่งชาวบ้านได้ทำอาหาร น้ำจากสมุนไพรมานานแล้วมาขาย แต่พอหมดโครงการแล้วชาวบ้านต้องการจะนำมาขายนอกพื้นที่แต่มีปัญหาเรื่องคุณภาพ จังหวัดได้ร่างโครงการพอกินพอใช้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาเรื่องคุณภาพของน้ำสมุนไพรมานานแล้ว (สัมภาษณ์ รอ. หญิง พัชรวิมลพัฒน์, 10 ก.พ. 2543)

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคกลาง เขต 1 ได้เข้ามาส่งเสริมเทศกาลท่องเที่ยว โดยจัดกิจกรรมเดินชมป่าสมุนไพรมานานแล้ว จัดงานเปิดป่าในวันที่ 16 กันยายน 2542 และจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ประชาชนตื่นตัวในเรื่องสมุนไพรมานานแล้วมากขึ้น

4. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) ได้ร่วมส่งเสริม สนับสนุนการปลูกสมุนไพรมานานแล้ว โดยให้ทุนจำนวน 48,000 บาท เพื่อนำมาใช้ในการปลูกสมุนไพรมานานแล้วตัวอย่าง โดยได้ใช้เงินจำนวนดังกล่าวเพื่อจัดซื้อ รองปูน วางตามข้างถนนและทางเดินรอบๆวัด และใช้ปลูกต้นไม้ พืชสมุนไพรมานานแล้วในรองปูนละ 2 ต้น พร้อมมีป้ายชื่อบอกสรรพคุณต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านและเด็กๆ ได้ เรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมานานแล้วโดยตรง นอกจากนี้พระครูสุธรรมนาถ ยังได้รับยกย่องให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” อีกด้วย

5. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้ยกย่องและประกาศเกียรติคุณให้ท่านพระครูสุธรรมนารท เป็น " คนดีศรีสังคม "

6. โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือ กองทุนชุมชน (Social Investment Fund - SIF)

กลุ่มเกษตรกรทำไร่หุ้งขวาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง ปลูกผักเพาะเห็ด ทำไร่อ้อย เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเสนอโครงการเพื่อขอเงินสนับสนุนจากส่วนราชการตลอดมา การจำหน่ายผลผลิตจะมีธุรกิจรายใหญ่เข้ามารับซื้อถึงพื้นที่ กลุ่มดังกล่าวได้เขียนโครงการเพื่อขอทุนสร้างศูนย์สาธิตการตลาดในระยะแรก และได้เข้าร่วมประชุมพูดคุยกับ นักวิชาการและสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมหลายครั้ง รวมทั้งมีการเสวนาในพื้นที่ เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2543 และอยู่ในระหว่างการปรับเปลี่ยนโครงการ เพื่อให้มีความสมบูรณ์ขึ้น

7. โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองและชมรมแพทย์แผนไทย ได้เข้ามาสำรวจสมุนไพรในป่า จดชื่อแล้วรวบรวมสรรพคุณ ได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ในรูปแบบการอบรม การเดินป่า และได้มีส่วนช่วยในการทำป้ายบอกชื่อต้นไม้ต่างๆที่เป็นยาและบอกสรรพคุณ ซึ่งลำพังพระภิกษุที่อยู่ในวัดจะไม่สามารถรู้จักต้นไม้ได้มากมายนักแต่ได้จากการที่มีผู้รู้มาประชุมร่วมกันหลายครั้งทำให้สามารถรวบรวมชื่อและสรรพคุณสมุนไพรได้มากมาย

8. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้เข้ามาศึกษา วิจัย และให้ความรู้แก่ชุมชน ได้สนับสนุน โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ และเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก โดยคณาจารย์จากภาควิชาพืชสวน ได้มีโครงการให้ความรู้แก่กลุ่มเกษตรกรในหลายๆเรื่อง พาไปดูงานเกี่ยวกับการปลูกผักปลอดสารพิษ การให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ต่างๆเช่น มุ้งครอบผัก

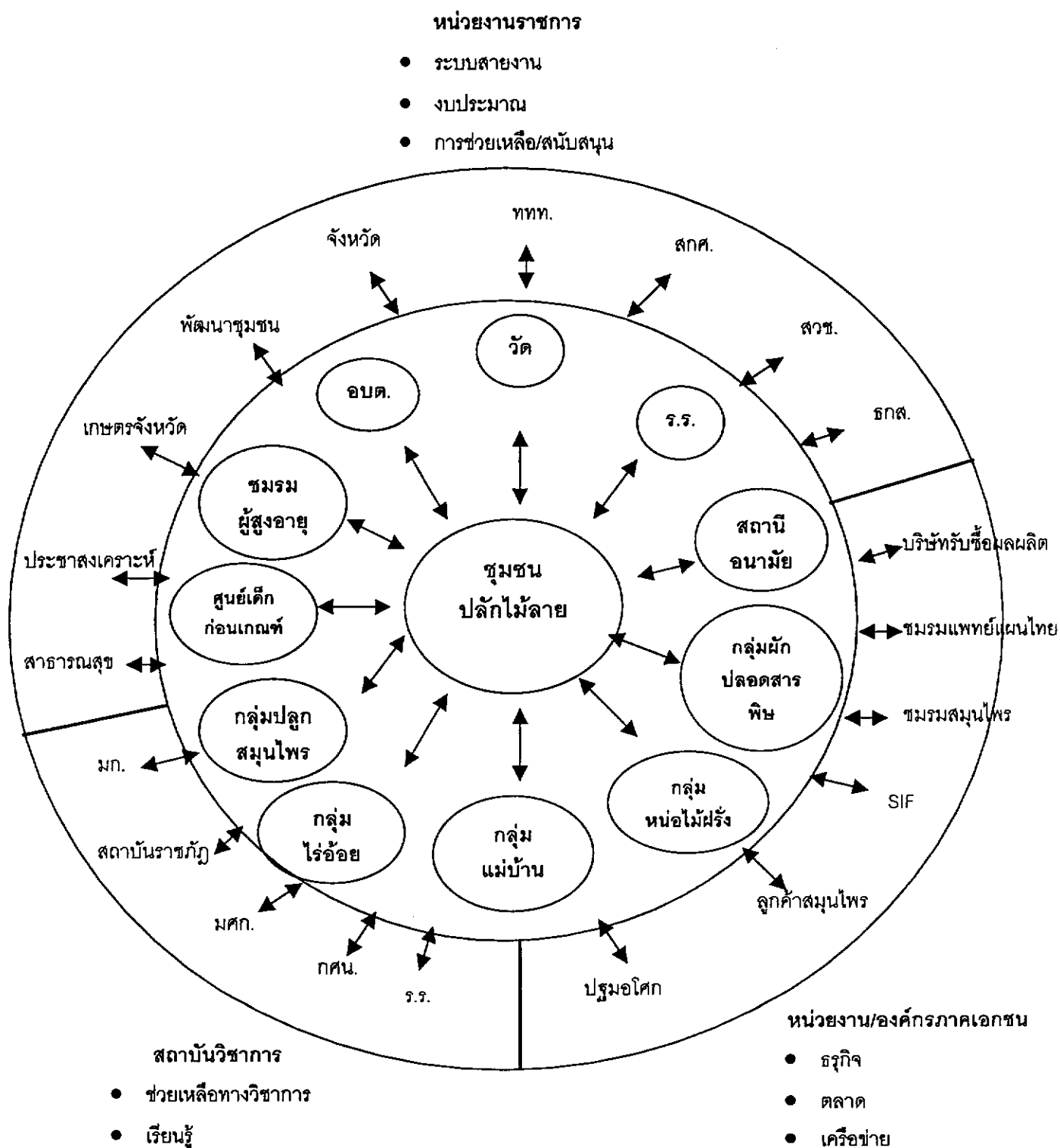
เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่างๆจากภายนอกที่เข้ามา มีส่วนสนับสนุนชุมชน เพราะเห็นในความน่าสนใจและศักยภาพของชุมชนแห่งนี้ การเข้ามาดังกล่าวทำให้ชุมชน และคนในชุมชนได้เป็นที่รู้จักกันค่อนข้างแพร่หลาย มีการศึกษาวิจัย มีเอกสารสิ่งพิมพ์ รายการวิทยุ โทรทัศน์และสื่อต่างๆอีกมากที่พูดถึงชุมชนปลักไม้ลาย ซึ่งข่าวสารเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีผู้สนใจจาก ภายนอกชุมชนเข้ามาเยือนชุมชนมีทั้งที่เข้ามาด้วยความปรารถนาดี และเข้ามาเพื่อหวังประโยชน์ เช่นในกรณีที่มีพ่อค้าขายยาสมุนไพรกวาวเครือ เข้ามาขายสินค้าที่ไม่ได้คุณภาพของตน บริเวณหน้าวัด โดยอาศัยชื่อเสียงของวัดเรื่องสมุนไพรเป็นตัวขาย เมื่อมีคนนอกเข้ามาซื้อโดยไม่รู้ และใช้ไม่ได้ผล ทำให้วัด และชุมชนต้องคิดหา

วิธีการรักษา “ภาพลักษณ์” ของชุมชนไว้ให้ได้ โดยการตั้งศูนย์สาธิตสมุนไพร และมีการควบคุมคุณภาพจำหน่ายในนามของชุมชนเอง กรณีดังกล่าวเป็นบทเรียนหนึ่งของชุมชนในการตั้งรับกับ “คนนอก” ที่เข้ามา และทำให้มีการตรวจสอบและระมัดระวังในเรื่องความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์กับชุมชนพอสมควร

เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของชุมชนปลักไม้ลาย พบว่าชุมชนมีระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกหลายลักษณะ โดยเริ่มจากความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเองที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเครือญาติสูง ทำให้มีความผูกพัน เชื่อมโยง และช่วยเหลืองานซึ่งกันและกันในหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทและตั้งอยู่ในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน สถานีนามัย อบต. และกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ พบว่าหน่วยงานเหล่านี้มีภารกิจในลักษณะที่ต้องพึ่งพากัน มีความสัมพันธ์ต่อกันหลายลักษณะ เช่นการเป็นสมาชิกกลุ่มร่วมกัน หลายกลุ่ม และซ้ำซ้อนกัน ตลอดจนการมีผลประโยชน์ร่วมกันในอาชีพ เป็นต้น

นอกจากหน่วยงาน องค์กรและกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนปลักไม้ลายแล้ว หน่วยงานหรือโครงการภายนอกชุมชน ที่เป็นหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้เข้ามาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสมุนไพรในชุมชน ในลักษณะที่เข้ามาทำงานตามระบบราชการ การให้งบประมาณสนับสนุน และการส่งเสริมช่วยเหลือต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานจากภาคเอกชน เช่น ชมรมแพทย์แผนไทย โครงการสมุนไพรพึ่งตนเอง บริษัทที่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน รวมทั้งเครือข่ายลูกค้าสมุนไพรของชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง กลุ่มดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์กับชุมชนในรูปของการทำธุรกิจร่วมกัน การตลาด และการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอีกลักษณะหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทและมีความสัมพันธ์กับชุมชนปลักไม้ลายค่อนข้างมากเช่นกัน คือสถาบันวิชาการต่าง ๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และสถาบันราชภัฏนครปฐม หน่วยงานเหล่านี้นอกจากเข้าไปให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแล้วยังมีการนำนักศึกษาไปศึกษาดูงาน และเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชนด้วย ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนสรุปได้ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนปลักไม้ลาย

การวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน

จากการศึกษา สภาพและความสัมพันธ์ของกลุ่ม หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชน คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ได้ดังนี้

1. รูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชน ประกอบด้วย

- 1.1 ความสัมพันธ์แบบพึ่งพา (Dependence) เป็นการลงเคราะห์ ช่วยเหลือ เช่นกับ กลุ่มผู้สูงอายุ และ กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน
- 1.2 ความสัมพันธ์แบบร่วมมือ (Cooperation) จะมีมากในแบบของการร่วมเป็นกรรมการ และสมาชิกในกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น การร่วมเป็นกรรมการโรงเรียน
- 1.3 ความสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วม (Participation) เห็นได้จากเมื่อชุมชน หรือวัดมี กิจกรรมต่างๆ ที่ต้องการให้ชาวบ้านมา จะมีการนำอาหารการกินมาร่วมในงานของวัด ในเทศกาลต่างๆ เช่นงานปริวาส และงานของโรงเรียน
- 1.4 ความสัมพันธ์แบบ สัญญาธุรกิจ (Contract) ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์แบบนี้จะอยู่ใน กลุ่มอาชีพ ที่ต้องร่วมทำธุรกิจกับบริษัทหรือคนนอก เช่นกลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง กลุ่มผู้ปลูกอ้อย
- 1.5 ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (Kinship) จะพบได้มากในชุมชนปลักไม้ลาย เพราะส่วนใหญ่สมาชิกของชุมชนจะมีความสัมพันธ์เป็นญาติที่ น้องกัน ดังนั้นเมื่อมีงานใดๆ ก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การสร้างโรงเรียนโดยตระกูลแซ่ลี้หรือในปัจจุบันคือตระกูลเนตรจรัสแสง การอุปถัมภ์วัดโดยตระกูล จันทร์อ่อน
- 1.6 ความสัมพันธ์แบบราชการ (Formal relationship) ส่วนใหญ่จะเป็นความสัมพันธ์กับ หน่วยงานราชการ ซึ่งยังคงมีวิธีการทำงานแบบสั่งการมาจากต้นสังกัด จึงทำให้งานหลายอย่างที่ไม่สอดคล้องกับสภาพจริงของชุมชน เช่น การทำงานของกลุ่ม อสม.
- 1.7 ความสัมพันธ์แบบส่งเสริม พัฒนา และเรียนรู้ร่วมกัน (Learning process) เป็นความสัมพันธ์ ในลักษณะที่นักวิชาการต่างๆ เข้าไปชุมชนเพื่อ ศึกษาเรียนรู้จากชุมชนและก่อให้เกิดการพัฒนา ทั้งสองฝ่าย เช่น การพัฒนาโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ร่วมกับ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2. เนื้อหา ของความสัมพันธ์ ที่ก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชน ประกอบด้วย

- 2.1 ความรู้ และเทคโนโลยีใหม่
- 2.2 การตลาด/ ธุรกิจ รวมทั้งเรื่องวัตถุดิบและการแปรรูป
- 2.3 แหล่งทุน
- 2.4 วัฒนธรรม และสังคม

2. หน่วยความสัมพันธ์ของชุมชน ประกอบด้วย

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่าง ชาวบ้าน กับ ชาวบ้าน

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่ม และองค์กรต่างๆในชุมชน

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่าง ชุมชน กับ องค์กรต่างๆ จากภายนอกชุมชน โดยจำแนกเป็น หน่วยงาน หรือองค์กรที่อยู่ในระบบราชการ หน่วยงาน องค์กรภาคเอกชน และ หน่วยงานที่เป็นสถาบัน วิชาการ

กระบวนการเรียนรู้

จากการศึกษาชุมชนปลักไม้ลาย พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน มีช่องทางการเรียนรู้ และลักษณะการเรียนรู้ต่างๆ ดังนี้

1. การศึกษาจากตำรา ยา ตำราแพทย์แผนไทยโบราณที่ศึกษาจากวัดและหมอยาท้องถิ่น รวมทั้งการศึกษาจากสถานศึกษา

2. การถ่ายทอดให้ผู้ที่มีความสนใจ ศึกษาเพื่อการทำมาหากินซึ่งอาจเป็นคนในตระกูลเดียวกัน หรือผู้ที่หมอยาบ้านรับเป็นศิษย์ เช่น กรณีนายสุธรรม ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรและการใช้รักษาจากพ่อซึ่งเป็นหมอโบราณ เป็นต้น

3. การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงหรือการปฏิบัติจริง เมื่อเป็นโรคหรือเจ็บป่วย ได้ลองใช้มาก่อนจดจำและบอกต่อ ๆ ให้คนอื่นใช้เมื่อเป็นโรคหรือเจ็บป่วยเช่นเดียวกัน เช่นกรณีของท่านพระครูสุธรรมนาถ ที่เคยป่วยเป็นโรคภูมิแพ้ และได้ใช้ยาสมุนไพรในการรักษาได้ผลดี จึงมีความเชื่อถือในการใช้ยาสมุนไพรและสามารถนำมาบอกต่อให้ผู้อื่นใช้รักษาโรค นอกจากนี้ยังได้นำตำรับยามาผลิตเป็นสมุนไพรสำเร็จรูปจำหน่ายที่ร้านค้าของวัดด้วย สอดคล้องกับแนวคิดในการเรียนรู้ของกาเย่ (Robert M. Gagne) และ บรูเนอร์ (Jerome Bruner) ที่เมื่อได้เรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ก็จะจดจำเรื่องที่เรียนรู้ไว้และนำมาใช้ในโอกาสต่างๆ เมื่อพบสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน และสามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง และเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ที่กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้จากการทำจริงได้พัฒนาต่อมาเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ หรือ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า

4. การเรียนรู้โดยการทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการเรียนรู้ตามอรรถาธิบาย เช่นการปลูกสมุนไพรในโรงบ่อ ตลอดทางเข้าวัดและโรงเรียน เพื่อให้ผู้ที่สัญจรไปมาได้พบเห็น และการจัดทำป้ายชื่อบอกชื่อสมุนไพรพร้อมสรรพคุณตามต้นสมุนไพรในป่าเพื่อให้ผู้มาเดินชมได้อ่านและเรียนรู้เองตามโอกาส และในพิธีบวงสรวง ทางวัดได้ปรุงยาสมุนไพรให้ผู้มาร่วมพิธีได้ ใช้ด้วย

5. การเรียนรู้ผ่านการจัดกิจกรรมเที่ยวป่าสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย เป็นการกระตุ้นและแรงจูงใจให้คนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนได้เข้ามาให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร การใช้

ประโยชน์จากสมุนไพรในรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นยา เป็นอาหาร เป็นต้น โดยกลุ่มที่เข้ามาดูงานเกี่ยวกับสมุนไพร และเดินชมป่ามีนักเรียนจากโรงเรียนต่างๆ และนักเรียนจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษา กลุ่มเกษตรกร กลุ่ม อบต. เป็นต้น ซึ่งผู้ที่มาดูงานมาจากจังหวัดต่างๆ หลายกลุ่มหลายคณะเป็นจำนวนมาก

6. การเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียน โดยอาจารย์ผู้สอนได้มอบหมายให้นักเรียนทำกิจกรรมเกี่ยวกับสมุนไพร เช่น ให้ช่วยกันปลูกและดูแลสมุนไพรในโรงบ่อตามเส้นทางเข้าโรงเรียน การมอบหมายให้นักเรียนค้นคว้าเกี่ยวกับชื่อและสรรพคุณของสมุนไพร ซึ่งวิธีดังกล่าว นอกจากจะให้นักเรียนได้เรียนแล้วยังมีผลถึงผู้ปกครองที่ต้องช่วยลูกหลาน ร่วมทำกิจกรรม ดังกล่าวด้วย

7. การเรียนรู้โดยผ่านสื่อบุคคล เช่น การเทศน์ของท่านเจ้าอาวาสได้สอดแทรกเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพร ทุกครั้งที่มีโอกาส เป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของทางวัด และการประชุมเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่มีการประชุมทุกเดือน ได้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและอาศัยสมาชิก อสม. ให้ช่วยเผยแพร่ ข้อมูลให้

8. การเรียนรู้โดยผ่านการอบรม สัมมนา และดูงาน ของคนในชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานทั้งหน่วยราชการและเอกชน ได้มีส่วนจัดให้แก่คนในชุมชน หน่วยงานที่จัดเสริมความรู้ผ่านกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ เป็นต้น ภาคเอกชนโดยเฉพาะบริษัทที่มีส่วนทำธุรกิจอยู่กับชุมชน ได้มีส่วนสนับสนุนให้สมาชิกไปอบรม และดูงานมาโดยตลอด นอกจากนั้นก็มีหลายครั้งเช่นกันที่พระครูสุธรรมนารถได้นำชาวบ้านไปดูงานในที่ต่างๆ เพื่อให้ได้แนวคิดกลับมาพัฒนาท้องถิ่นของตน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการสมุนไพร ได้มีพระจากวัดปลักไม้ลายจำนวน 1 รูป ได้ไปศึกษาหลักสูตรเกี่ยวกับแพทย์แผนไทย ที่วัดพระปฐมเจดีย์ และมีการส่งคนไปอบรมเรื่องการนวดแผนโบราณ ส่งเจ้าหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการนำชมป่าไปอบรมเรื่องการเป็นมัคคุเทศน์ นำชมป่า

9. การเรียนรู้ผ่านการพัฒนาโครงการต่างๆ การที่ชุมชนปลักไม้ลายได้มีการพัฒนาโครงการต่างๆ กระบวนการของการพัฒนาโครงการถือเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่งของสมาชิกในชุมชน เช่น ในการพัฒนาเรื่องสมุนไพรของชุมชนนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีความรู้และหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่อง พันธุ์สมุนไพร สรรพคุณ วิธีปลูก การควบคุมคุณภาพ การแปรรูป และการตลาด ซึ่งทุกขั้นตอน จะมี สภาพและปัญหาเฉพาะให้ต้องมีการศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอด หรือการที่ชุมชนแห่งนี้เสนอโครงการเพื่อขอเงินสนับสนุนจาก โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ซึ่งจากเงื่อนไขที่จะได้รับทุนทำให้ชุมชนต้องมีการประชุมและปรับแก้โครงการหลายครั้งในเรื่องวิธีคิด และความเป็นไปได้ของโครงการ ทางกลุ่มคงมีความพยายามที่จะเสนอโครงการนี้ต่อไปเพื่อให้ผ่านการพิจารณา ในกระบวนการดังกล่าวทางเจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการได้เข้ามาช่วยให้คำแนะนำชี้แจง รวมทั้งพาไปดูงานยังปฐมมโศก เพื่อช่วยให้

เข้าใจบริบทของโครงการชัดเจนขึ้น ซึ่งสมาชิกของชุมชนปลักไม้ลายเองก็ได้เรียนรู้จากกระบวนการดังกล่าวเช่นกัน

วิธีการเรียนรู้ การเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรของชุมชนปลักไม้ลาย สรุปตามลักษณะรูปแบบการเรียนรู้ได้ 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การเรียนรู้จากในระบบ (Formal Education) เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบ ซึ่งจัดโดยโรงเรียน เป็นการจัดการกิจกรรมตามหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียน ซึ่งการเรียนรู้ลักษณะนี้สามารถจัดได้สะดวก เพราะระบบการจัดการศึกษาเอื้อและสนับสนุนให้ครูสามารถพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น ผู้เรียนเป็นเด็กนักเรียนที่อาศัยอยู่ในชุมชนปลักไม้ลาย ดังนั้นการจัดให้นักเรียนได้เรียนเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพร โดยให้เด็กได้รู้จักสรรพคุณ เห็นคุณค่าของ ทรัพยากรในท้องถิ่นของตน โดยใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสอน จะช่วยให้นักเรียนได้รู้จักชุมชนของตนเองดีขึ้น ซึ่งการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวครูผู้สอนจะต้องมีความเข้าใจสภาพของชุมชน และรู้จักที่จะเชื่อมโยงพัฒนาองค์ความรู้ในท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับเนื้อหาหลักสูตรที่เรียน

2. การเรียนรู้นอกระบบ (Non Formal Education) เป็นการเรียนรู้ของกลุ่มบุคคลที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน มีความหลากหลายทั้งเพศ วัย อาชีพ สถานะ และอื่น ๆ ลักษณะการเรียนรู้จะเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบ การเรียนรู้ของคนของคนในชุมชนกลุ่มนี้จะมีวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ต่างกัน ดังที่ประเวศ วะสี (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้เพื่อตนเอง เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเอง และเพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งนอกตัว การเรียนรู้ดังกล่าวผ่านวิธีการหลายอย่างเช่น การจัดกิจกรรม การพบปะพูดคุย การฟังเทศน์ฟังธรรม การประชุม อบรม ดูงาน สัมมนา เป็นต้น และดังที่ อีลิจีโอ บี บาซากา (Eligio B. Bazaga) ได้กล่าวว่าการเรียนรู้มีสาระสำคัญ 4 ประการ คือ เรียนรู้เพื่อรู้ เรียนรู้เพื่อทำ เรียนรู้เพื่อเป็น และเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน

3. การเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal Education) เนื่องจากชุมชนปลักไม้ลาย มีป่าสมุนไพรของวัด ที่มีการจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยของคนทั้งในและนอกชุมชน โดยมีการติดป้ายบอกชื่อและสรรพคุณของต้นไม้ต่าง ๆ จำนวนมากในป่าสมุนไพร และมีคู่มือการเที่ยวป่าประกอบด้วย ซึ่งการจัดสภาพแวดล้อมดังกล่าวทำให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่า นอกจากป่าสมุนไพรแล้ว การที่มีหน่วยงานให้การสนับสนุนรองบ่อเพื่อใช้ปลูกสมุนไพรวางเรียงที่ถนนทางเข้าวัดและโรงเรียนวัดปลักไม้ลาย ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งของชุมชนแห่งนี้ที่ได้มีการจัดการเพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้เรื่องสมุนไพรตามอัธยาศัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของโมฮัมหมัด อับดุลการ์เดอร์ ที่กล่าวไว้ว่า การที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) สภาพทางสังคม (Societal Setting) และการจัด

สภาพการณ์การเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) โดยในกรณีนี้เป็นการเรียนรู้จากสภาพการทางธรรมชาติและมีการจัดการบางส่วน

แหล่งการเรียนรู้

1. ภายในชุมชน ประกอบด้วย

1.1 จากบุคคล เป็นการเรียนรู้ระหว่างบุคคลเช่น ญาติพี่น้อง เพื่อน ผู้นำ พระ ครู หมอ เจ้าหน้าที่ ผู้อาวุโส เป็นต้น

1.2 จากสถานที่ เช่นป่าสมุนไพร วัด โรงเรียน การปลูกสมุนไพรในบริเวณบ้าน ริมถนน เป็นต้น

1.3 จากสังคม เป็นการเรียนรู้โดยผ่านวิถีทางวัฒนธรรม ที่คงอยู่ในชุมชน เช่น การร่วมงาน พิธี ประเพณีต่างๆ ของชุมชน

2. ภายนอกชุมชน เป็นการเรียนรู้โดยการรับข่าวสารข้อมูล ต่างๆจากภายนอกชุมชน และการเข้ารับการอบรม สัมมนา และดูงานในที่ต่างๆ และการที่คนจากภายนอกชุมชนเข้ามาจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

ศักยภาพของชุมชน

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนปลักไม้ลายพบว่า เมื่อพิจารณาชุมชนปลักไม้ลายตามบริบทของชุมชนที่เป็นอยู่ และทุนทางสังคมของชุมชนปลักไม้ลาย เป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ส่งผลต่อ ศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่

1. บริบทของชุมชนปลักไม้ลายมีความเหมาะสมในด้านต่างๆ หลายด้านเช่น สถานที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางความเจริญมากนัก การคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชนอื่น และตัวจังหวัดค่อนข้างสะดวก ทำให้การรับรู้ข้อมูล กระแสของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว เช่น กระแสการตื่นตัวของผู้บริโภคในการบริโภคผักปลอดสารพิษ ทำให้ชุมชนปรับตัวเองรับกระแสต่าง ๆ ได้รวดเร็วทันการณ์ ประชากรส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยทำงาน มีอายุระหว่าง 18-50 ปี คนในชุมชนมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และส่วนใหญ่จะทำมาหากินอยู่ในชุมชนของตนเอง

2. ลักษณะของสังคมที่เป็นสังคมที่มีระบบคุณค่า ความเชื่อร่วมกัน เช่น มีวัฒนธรรมไทยและจีน ที่ให้ความเคารพในบรรพบุรุษ เชื่อฟังทำตามบรรพบุรุษ และเป็นผู้ที่มีความขยันในการทำมาหากิน มีจิตสำนึกร่วมกันในการสร้างฐานะให้แก่ครอบครัว มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน และให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่ใช้ทำกิน จะเห็นได้ว่าในชุมชนปลักไม้ลายส่วนใหญ่ที่เป็นชาวจีนจะไม่ขายพื้นที่

ทำกินของตนเอง เพราะมีความเชื่อว่าพื้นที่ทำกินทำให้ตนมีฐานะ และต้องมีมรดกทรัพย์สินสำหรับลูกหลานรุ่นต่อไป

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนมีภูมิปัญญาที่สร้างและสั่งสมมาไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ การแพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรของชุมชน การดูแลป่าสมุนไพรซึ่งเป็นป่าสมุนไพรของชุมชน

4. ปรากฏณ์ของชุมชน ในชุมชนมีผู้นำที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านคือ พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย ซึ่งได้รับรางวัลครูภูมิปัญญาไทย ปี พ.ศ. 2542 สาขาแพทย์แผนไทย ในชุมชนมีผู้อาวุโสของหมู่บ้าน มีผู้รู้ในการรักษาโรคแบบหมอพื้นบ้าน มีผู้นำแกนนำของชุมชน กลุ่มต่างๆ

5. มีประเพณี วัฒนธรรม กติกาทางสังคมร่วมกัน การที่ชุมชนมีประเพณี วัฒนธรรม ทำให้คนในสังคมมีวิถีชีวิตร่วมกัน ซึ่งวิถีชีวิตนี้ทำให้คนมีการดำเนินชีวิต กิจกรรม กติกาทางสังคมหรือกติกาของชุมชนร่วมกัน เช่น งานวันสงกรานต์ มีประเพณี รดน้ำผู้สูงอายุ

6. เป็นชุมชนที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ไม่ยากนัก มีการเรียนรู้ และปรับตัวต่อสิ่งใหม่ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงได้ เช่นการเปลี่ยนวิถีการทำมาหากินของชุมชน จากการปลูกผักในช่วงแรกตั้งชุมชน มาเป็นการยาสูบปลูกอ้อย และมีการปรับมาปลูกหน่อไม้ฝรั่งเป็นบางส่วนในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ และจะขยายสู่การปลูกพืชสมุนไพรเป็นบางส่วนด้วย

7. ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายการทำงานให้เชื่อมโยงกัน เช่น กลุ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ ช่วยปลูก และเพาะพันธุ์สมุนไพรให้แก่กลุ่มสมุนไพร กลุ่มสมุนไพรผลิตและส่งให้ศูนย์สาธิตสมุนไพรแปรรูป จากนั้นส่งให้วัดเป็นผู้จัดจำหน่าย โดยมีกลุ่มแม่บ้านช่วยในการแปรรูปด้วย

8. บุคคลที่เป็นแกนนำของชุมชน อาทิ พระครูสุธรรมนาถ นายชนะ ห้วยกรดวัฒนา นายสุธรรม จันทร์อ่อน นายทินวัฒน์ ถิระวัฒน์กุล เป็นต้น มีอายุอยู่ในช่วง 40 -50 ปี ซึ่งจัดเป็น "คนวัยทำงาน" บุคคลที่เป็นแกนนำของชุมชนจึงอยู่ในช่วงที่เหมาะสมกับการบุกเบิกและการพัฒนาชุมชน

9. ป่าสมุนไพร ในชุมชนปลักไม้ลายมีวัดปลักไม้ลาย ซึ่งมีพื้นที่ป่าที่อุดมไปด้วยสมุนไพรนานาชนิด ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีอยู่เดิมของวัด และการปลูกเพิ่มเติม โดยการนำของเจ้าอาวาสป่าสมุนไพรดังกล่าว มีสมุนไพรประมาณ 500 ชนิด ที่เป็นแหล่งศึกษาเพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน

10. การช่วยเหลือประสานงานของนักวิชาการ จากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่างๆ เช่น อาจารย์ นักวิชาการ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร หน่วยงานราชการต่างๆ ชุมชนสามารถประสานงาน และขอความสนับสนุนงบประมาณและความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ ข้อมูลต่างๆ ทำให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการเรียนรู้

ข้อสังเกตประเด็นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

1. การพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่มีแกนนำเป็นผู้ผลักดัน ชาวบ้านจะสนใจเรื่องการทำมาหากินของครอบครัว โดยอุปนิสัยของคนในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่มีความเชื่อสายจีนจะมุ่งการประกอบอาชีพเป็นหลัก ซึ่งการทำงานของแกนนำมีลักษณะของงานอาสาสมัคร ไม่สามารถมาทำงานนี้ได้เต็มเวลา ทำให้กิจกรรมบางอย่างไม่สามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว

2. การพัฒนาเรื่องสมุนไพรที่ให้ความสำคัญในเรื่องการตลาด จึงต้องทำตามเกณฑ์การแพทย์แผนปัจจุบันที่จะต้องมีความมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ คือ ต้องมี อย. ซึ่งรัฐบาลให้ความสำคัญในเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค จึงมีกฎระเบียบเกี่ยวกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่จะออกจำหน่ายในตลาดทั่วไป ในการขอมาตรฐานนี้เป็นเรื่องที่จะเสียค่าก่อนมาก และมีขั้นตอน ข้อกำหนดหลายประการ ที่ชุมชนได้พยายามและยังไม่สามารถทำได้ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมเรื่องสมุนไพรในภาพรวมของชุมชน

3. พื้นที่ทำกินของชุมชนปลูกไม้ลายได้เคยเป็นพื้นที่ปลูกพืชที่ใช้สารเคมีในการบำรุงดิน และใช้ยากำจัดศัตรูพืชมาก่อน จึงทำให้มีสารตกค้างในดิน ที่เป็นปัญหาในการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อให้ได้มาตรฐานตามเงื่อนไขทางการตลาด เพราะจะต้องมีการตรวจสอบสารพิษในสมุนไพร ทำให้ต้นทุนในการผลิตสมุนไพรสูง

4. การที่ชุมชนเป็นที่รู้จักของสาธารณะ และมีบุคคลในชุมชนหลายท่านที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำในหลายๆด้านทำให้ บุคคลดังกล่าวได้รับการคาดหวังจากสังคม และได้พยายามผลักดันชุมชนให้มีกิจกรรมและการพัฒนาในลักษณะต่างๆ เพื่อรักษาภาพของชุมชนโดยไม่ได้พิจารณาความพร้อมของชุมชนในการรองรับกิจกรรมนั้น ๆ

5. ชุมชนพยายามทำกิจกรรม หรือโครงการพัฒนาตามกระแสสังคม เพื่อมุ่งหวังผลตอบแทนในรูปแบบรางวัล หรือการยอมรับจากสังคม โดยขาดการเชื่อมโยงกับคนส่วนใหญ่ หรือความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน

บทที่ 7

แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปลักไม้ลาย และบริบทต่างๆของชุมชนสามารถวิเคราะห์แนวทางเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เรื่องสมุนไพรในชุมชนปลักไม้ลาย ได้หลายแนวทาง แต่ความเป็นไปได้ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆควรได้รับความเห็นชอบจากชุมชน โดยให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดสิ่งที่ตนเองต้องการ ได้พิจารณาความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง และศักยภาพของชุมชน คณะผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เรื่องสมุนไพร ในชุมชนปลักไม้ลาย โดยพิจารณาจากการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน คณะผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือการวิเคราะห์แบบ SWOT Analysis โดยได้วิเคราะห์จุดแข็งของชุมชน (Strengths = S) จุดอ่อนของชุมชน (Weaknesses = W) โอกาสจากภายนอก (Opportunities = O) และอุปสรรคภายนอก (Threats = T) ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวจะทำให้สามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างเหมาะสม รายละเอียดการวิเคราะห์มี ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths = S)

- ชุมชนมีป่าสมุนไพรที่มีสมุนไพรหลากหลายชนิดและมีพื้นที่กว่า 70 ไร่
- มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน อบต. สถานีอนามัยเป็น
อย่างดี
- คนในชุมชนมีความผูกพัน และภาคภูมิใจในชุมชนของตน
- ชุมชนมีพื้นฐานการเกษตร โดยเฉพาะมีการเกษตรแบบพันธสัญญา (Contract Farming System) มีระบบชลประทานที่มีน้ำเพื่อการเกษตรตลอดปี
- คนในชุมชนมีการรวมกันเป็นกลุ่ม /ชมรมหลาย ๆ กลุ่ม
- คนในชุมชนให้ความสำคัญและใช้สมุนไพรในการรักษาโรคและเป็นอาหาร
- เจ้าอาวาสมีภูมิปัญญาด้านสมุนไพรและส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกและใช้สมุนไพร
- คนในชุมชนมีลักษณะช่วยเหลือกัน เพราะเป็นเครือญาติ และมีการประสานประโยชน์กัน
ทางธุรกิจ
- ชุมชนอยู่ใกล้ตัวเมือง และอยู่ใกล้สถาบันการศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันราชภัฏนครปฐม
- ผู้นำในชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาส หัวหน้าสถานีอนามัย อาจารย์ใหญ่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มี
อายุอยู่ในวัยทำงาน และมีความร่วมมือช่วยเหลือกันทำงานซึ่งกันและกัน

จุดอ่อน (Weakness = W)

- บุคคลแกนนำชุมชน แต่ละคนรับผิดชอบการจัดการกิจกรรมหลาย ๆ ด้านทำให้ไม่มีเวลาทำงานเต็มเวลา
- คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวจีน มีวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการทำมาหากินของตนเองเป็นหลัก
- ชาวบ้านส่วนหนึ่งขาดความมั่นใจ และไม่ให้ความสำคัญเรื่องการใช้สมุนไพร ในการรักษาโรค เนื่องจากต้องใช้ระยะเวลานานในการรักษา
- สภาพดินในชุมชนปลูกไม้ลาย มีผลจากการใช้ยาฆ่าแมลง มีสารตกค้าง ทำให้ดินเสื่อม ไม่เหมาะสำหรับการปลูกสมุนไพร
- คนในชุมชนส่วนหนึ่ง ไม่เห็นด้วยกับการใช้สมุนไพร ทำให้ไม่ให้ความสำคัญและสนับสนุนเรื่องสมุนไพร
- ผู้นำกิจกรรมในชุมชนส่วนใหญ่จำกัดวงในลักษณะระบบเครือญาติ
- ขาดการรับรองการผลิตสมุนไพรที่มีคุณภาพ (อย.) เนื่องจากต้องมีขั้นตอนการขอรับรองที่ต้องใช้ระยะเวลานานมาก

โอกาส (Opportunities = O)

- มีเครือข่ายสมุนไพรกับองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ โดยเชื่อมโยงทั้งด้านความรู้ วัตถุดิบ การผลิตและการตลาด และมีกิจกรรมแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกัน โดยตลอด
- มีตลาดสมุนไพร เช่น ปทุมโตโก บริษัท และลูกค้าจากผู้ที่มาศึกษาดูงาน และชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงและต่างจังหวัด ติดต่อขอซื้อสมุนไพรอย่างสม่ำเสมอ
- กระแสสังคมในปัจจุบันให้ความสนใจเรื่องการใช้สมุนไพร เพื่อการรักษาโรค และบริโภคสมุนไพร
- มีหน่วยงานภายนอกสนับสนุนชุมชนในเรื่องสมุนไพร และยกย่องและช่วยประชาสัมพันธ์บทบาทของผู้นำชุมชนปรากฏแก่สาธารณะ เช่น เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

อุปสรรค (Threats = T)

- การนิยมใช้ยาแผนปัจจุบัน ซึ่งเป็นความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้าน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทางการแพทย์แผนปัจจุบัน

- กระแสการปนเปื้อมในยาสมุนไพร ซึ่งปัจจุบันมียาสมุนไพรจำนวนมาก ที่มีการปนเปื้อมสารต่าง ๆ ที่เป็นอันตราย ทำให้ผู้ช้ยาได้รับผลกระทบข้างเคียง
- การช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานจากภายนอกไม่ต่อเนื่อง และไม่มีแผนระยะยาว และเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องของวัตถุดิบมากกว่าการช่วยเหลือในลักษณะการให้ความรู้แก่ชาวบ้านในชุมชน หรือในลักษณะของการสร้างจิตสำนึกในเรื่องการใช้สมุนไพรของชุมชน

ในที่นี้ขอสรุปแผนภาพแสดงการวิเคราะห์ชุมชนปลักไม้ลายโดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบ SWOT Analysis ดังแผนภาพที่ 5

จุดแข็ง (Strengths = S) - ชุมชนมีป่าสมุนไพร - มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน อบต. สถานีอนามัย เป็นอย่างดี - คนในชุมชนมีความผูกพัน และภาคภูมิใจในชุมชนของตน - ชุมชนมีพื้นฐานการเกษตร จุดสาหกรรม มีระบบชลประทานที่สมบูรณ์ - คนในชุมชนมีการรวมกันเป็นกลุ่ม ชมรมหลาย ๆ กลุ่ม - คนในชุมชนมีความเชื่อผู้นำ เรื่องสมุนไพร - เจ้าอาวาสมีภูมิปัญญาด้านสมุนไพร - คนในชุมชนมีลักษณะช่วยเหลือกัน เพราะเป็นเครือญาติ และการประสานประโยชน์ทางธุรกิจ - ชุมชนอยู่ใกล้ตัวจังหวัด และอำเภอ - หน่วยงานภายนอกเข้ามาให้ความสนใจและช่วยเหลือ - ผู้นำในชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาส หัวหน้าสถานีอนามัย อาจารย์ใหญ่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอายุอยู่ในวัยทำงานและร่วมมือกันทำงานเป็นอย่างดี S	จุดอ่อน (Weaknesses = W) - บุคคลแกนนำชุมชนบางคนรับผิดชอบการจัดการกิจกรรมหลาย ๆ ด้านทำให้ไม่มีเวลาทำงานเต็มเวลา - คนในชุมชนส่วนใหญ่สนใจเฉพาะการทำมาหากินของตนเอง - ความไม่มั่นใจ และไม่ให้ความสำคัญเรื่องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และเป็นอาหาร - สภาพดิน การใช้ยาฆ่าแมลง สารตกค้าง ทำให้ดินเสื่อม - คนในชุมชนส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการใช้สมุนไพร - กิจกรรมในชุมชนทำกันแบบระบบเครือญาติ - ขาดการรับรองคุณภาพ(อย.) ในการผลิตสมุนไพรบางตัว W
O โอกาส (Opportunities = O) - มีเครือข่ายสมุนไพร โดยเชื่อมโยงทั้งด้านความรู้ วัตถุ การผลิต และการตลาด - มีตลาดสมุนไพร เช่น ปทุมโสภ บริษัท - กระแสสังคมให้ความสนใจเรื่องสมุนไพร - มีหน่วยงานภายนอกสนับสนุนชุมชน เช่น สกศ. ททท. สวช.	T อุปสรรค (Threats = T) - การนิยมใช้ยาแผนปัจจุบัน - กระแสการปนปลอมในยาสมุนไพร - การขอรับรองผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรจากองค์การอาหารและยาต้องใช้เวลานาน และได้รับการรับรองยาก - การช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานจากภายนอกไม่ต่อเนื่อง และไม่มีแผนระยะยาว

แผนภาพที่ 5 สรุปการวิเคราะห์ชุมชนปลักไม้ลาย

จากผลการวิเคราะห์ชุมชนที่แสดงแล้วนั้น คณะผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

การจัดกิจกรรมโดยผ่านการศึกษาในระบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยการจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน เนื่องจากชุมชนปลูกไม้ลายมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ ที่มีความพร้อม คือ มีอาจารย์สอนวิชาเกษตร ที่ได้มอบหมายงานให้นักเรียนทำกิจกรรมเกี่ยวกับสมุนไพร คือ การปลูก การหารายชื่อและสรรพคุณของสมุนไพร การจัดการเรียนการสอนเพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องสมุนไพรโดยวิธีการบูรณาการในการเรียนการสอน เช่น การพัฒนาหลักสูตร การสร้างบทเรียนสำเร็จรูป การนำผู้รู้มาช่วยสอน การให้นักเรียนเรียนโดยวิธีการทำโครงงาน (Project Approach) จัดกิจกรรมแข่งขันความรู้เรื่องสมุนไพร เป็นต้น การพัฒนาศักยภาพอาจารย์ผู้สอน เช่น การส่งเสริมให้มีการทำวิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนเกี่ยวกับสมุนไพร การอบรม การดูงาน

การจัดกิจกรรมโดยเรียนรู้กับกลุ่ม

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยการจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นการจัดการศึกษานอกระบบ โดยจัดกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มแม่บ้าน อสม. เยาวชน ผู้สูงอายุ พระ แม่ชี และ กลุ่มแกนนำของชุมชน เป็นต้น โดยการจัดกิจกรรมต่างๆสามารถทำได้ดังนี้

1. พัฒนากลุ่มแม่บ้านให้รู้จักเรื่องสมุนไพร แล้วนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น อาหารเพื่อสุขภาพ เครื่องสำอาง โดยผลิตเพื่อใช้เองในครัวเรือนก่อนในเบื้องต้น
2. จัดการอบรม จัดกิจกรรม เสริมความรู้ด้านสมุนไพรกับกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อให้ช่วยเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชนรวมทั้ง ช่วยรณรงค์ให้คนในชุมชนได้ใช้สมุนไพร
3. จัดอบรมเยาวชนนอกระบบโรงเรียนให้มีความรู้เรื่องสมุนไพร ด้านสรรพคุณ การปลูก รวมถึงการฝึกให้เป็นภาคีเทคนิคท้องถิ่นในการนำชมป่าสมุนไพร
4. จัดกลุ่มพูดคุยกับผู้สูงอายุ เรื่อง สมุนไพรในลักษณะการบอกเล่าให้ลูกหลานรับรู้ และจัดให้มีกิจกรรมการใช้สมุนไพรเพื่อสุขภาพ
5. พระ และแม่ชี มีบทบาทมากในเรื่องสมุนไพร จึงควรพัฒนากลุ่มนี้ให้มีความรอบรู้เพื่อเป็นผู้นำทางความคิดให้กับชุมชน โดยพระจะได้ใช้โอกาสเวลาสนทนาธรรมกับญาติโยม เผยแพร่เรื่องสมุนไพร และแม่ชีซึ่งเป็นกำลังสำคัญของวัดในการปลูกสมุนไพร แปรรูป และช่วยปรุงยา ให้ได้มีความรู้ในเรื่องดังกล่าวดีขึ้น

6. แกนนำของชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้นำกลุ่ม และกิจกรรมต่างๆของชุมชนควรได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร เพื่อจะได้ช่วยรณรงค์ และสร้างเครือข่ายเรื่องสมุนไพรในกิจกรรมต่างๆของชุมชน

การจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ

นอกจากการพัฒนากระบวนการเรียนรู้จะจัดโดยอาศัยผ่านกลุ่มเฉพาะต่างๆแล้ว ยังสามารถจัดโดยผ่านกิจกรรมต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนได้ด้วย เช่น

1. จัดทำสื่อพื้นบ้าน เพื่อการประชาสัมพันธ์ และรณรงค์ เช่น สื่อแผ่นพับ สื่อเสียงตามสาย และให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนด และร่วมกันผลิตสื่อที่จะเหมาะสมกับชุมชน

2. จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าสมุนไพร โดยให้คนในชุมชนนำต้นกล้าพันธุ์สมุนไพรมาถวายวัดรวมกัน แล้ววัดแจกจ่ายแลกเปลี่ยนพันธุ์สมุนไพรคืนให้ชาวบ้าน นอกจากนั้น ในกรณีที่พระครูสุธรรมนาถหรือพระรูปอื่น ๆ ในวัด ไปเทศน์เผยแผ่ความรู้ในที่ต่าง ๆ จะจัดทำสื่อเพื่อให้เผยแพร่ด้วย

3. จัดนิทรรศการ เกี่ยวกับสมุนไพรในบริเวณศูนย์จำหน่ายสมุนไพรของวัด โดยมีกลุ่ม คือ นักเรียน ชาวบ้าน และผู้มาเยี่ยมชมป่าสมุนไพร โดยใช้สื่อต่าง ๆ เช่น ป้ายนิเทศ สื่อมัลติมีเดีย ของจริง และแผนผังแสดงขั้นตอนต่าง ๆ

4. จัดเสวนาแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน เรื่องข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรของชุมชนปลูกไม้ลาย และแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องสมุนไพร เป็นระยะ เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมกับคณะผู้วิจัยในการพิจารณา ร่วมคิด ร่วมทำ และให้ข้อเสนอแนะทุกขั้นตอน

5. ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อขยายผลการใช้สมุนไพร และการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรของชุมชน เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการทำงานร่วมกัน และสร้างเครือข่ายให้กับชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์ของกระบวนการวิจัย คณะผู้วิจัยจะต้องนำผลของการวิจัย รวมทั้งข้อเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ไปนำเสนอและทำความเข้าใจกับชุมชนเพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหาหรือความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมต่างๆในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญชัย, พุทธณี กางกั้น และ ประภาพร สุขพรวรกุล. "กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน." *ทิศทางไท*, 2528 : 21-41.
- กลุ่มนโยบายสาธารณสุขด้านสังคมวัฒนธรรม สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข. *สุขภาพทางเลือก(Alternative Health)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. โครงการปฏิรูประบบสาธารณสุข. บริษัท ฟา อภัย จำกัด. 2543
- กาญจนา แก้วเทพ. "การวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมไทย : แบบวัฒนธรรมชุมชน." ใน เอกสารการประชุมสัมมนาทางวิชาการวิจัยประจำปี 2530. นครปฐม : ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- กาญจนา ยอดดำเนิน แอ็ดดิกัน บุปผา ศิริรัศมี วาทีนี บุญชะลิกษ์. *บรรณาธิการ. การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม*. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล, 2533
- จิตจำนงค์ กิติกิริติ. *การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : 2532.
- ชาคริต อนันทรวาน. *จรรยาบรรณหมอพื้นบ้าน* : 2538.
- ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ. *การพัฒนาเชิงปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2534.
- ทัศนีย์ แนนอุดร. *สิทธิของผู้ป่วย: เรียนรู้และเข้าใจเพื่อใช้ให้เป็น*. พิมพ์ครั้งที่ 2 มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, 2543.
- ทิวา อำนวยโชค. *พุทธศาสนาและการรักษาพยาบาล : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลชาวบ้านเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง* : 2530.

เทียน นารินทร์ทอง. กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ส่งผลต่อการดูแลสุขภาพตนเองของ
ประชาชนชนบทภาคเหนือตอนบน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
การศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

นภาพรณ์ หะวานนท์. การจัดกลุ่มสนทนา : ข้อคิดแนวทางและประสบการณ์ประกอบ
การประชุมปฏิบัติการ เรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. จัดโดยศูนย์
วิจัยนโยบายการศึกษาคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

นักศึกษาโครงการศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ 15. สาเหตุและแรงจูงใจของการมารักษากับ
หมอพระ ศึกษาเฉพาะกรณีวัดบุคคละราษฎร์สามัคคี อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
: 2535.

บุษยมาส ลินธุประมา, จรัสมนไพรรณ สงวนเสริมศรี. การแพทย์แผนโบราณในทัศนะของนัก
วิชาการและผู้ปฏิบัติงานด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ : 2534.

ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์(บรรณาธิการ). นิยามศัพท์ส่งเสริมสุขภาพ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2541.
สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. บริษัท ดีไซน์ จำกัด, 2541

ประจวบ รักแพทย์, ศศิธร พลมุข. การประเมินผลการให้บริการรักษาพยาบาล สถาน
พยาบาลบวรนิเวศ โบราณเวชกรรม พ.ศ. 2530-2534 : 2535.

ประเวศ วะสี. "กระบวนการทางปัญญาในการพัฒนา." สานปฏิรูป 2 (สิงหาคม 2542) :
42-43.

ประเวศ วะสี. "แนวคิดเกี่ยวกับระบบพัฒนาการเรียนรู้." สานปฏิรูป 2 (มีนาคม 2542) :
31-33.

ประเวศ วะสี. บนเส้นทางใหม่ การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัดน์ชีวิตและสังคม. สถาบันวิจัย
ระบบสาธารณสุข สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541.

เพียวี เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. วิทยาศาสตร์ สมุนไพรร. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529.

พรพิไล เลิศวิชา. ศีร์วัง จากไพร่หนีนาย ถึงธนาคารแห่งขุนเขา. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2541.

พิสุทธิ พรสัมฤทธิ์โชค. พฤติกรรมการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในระดับหมู่บ้าน. ใน รายงานการประชุมเรื่องการจัดการโครงการปฏิบัติการและโครงการศึกษาการแพทย์พื้นบ้าน. สุวัจน์ เทียรทอง(บรรณาธิการ). สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, .2536:105-113.

เพ็ญภา ททรัพย์เจริญ และคณะ. การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยในการรักษาโรค : 2538.

เพียงเพ็ญ เสวตศรีสกุล สถานการณ์และทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาสภาวะเจ็บป่วยจนล้มละลาย ในประเทศไทย. วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม. 21(4) ,2541: 123-136.

มาลี พฤษพงษ์สวัสดิ์. รายงานการวิจัยประกอบการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.....ประเด็นบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนกับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.

รัตน์ บัวสนธิ์. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. ปริญญานิพนธ์การศึกษา ดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2535.

วัดปลักไม้ลาย คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม กันยายน, 2542.

วิกิไก่อและทริออด. การใชัยาสมุนไพรพื้นบ้านในภาคเหนือของประเทศไทย : 2530.

วิไลพร ภาวุตานนท์ ณ มหาสาร. บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการ
บำบัดรักษาโรคแก่ชุมชน : 2521.

ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ. รายงานการวิจัยประกอบการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ..... ประเด็นปรัชญาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการ
ศึกษาแห่งชาติ, 2541.

สถาบันส่งเสริมสุขภาพไทยและสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. ปฏิรูปแนวคิดคนไทย: สุขภาพ
มิใช่โรงพยาบาล. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. บริษัท ดีไซน์ จำกัด, 2541

สมคิด อิศระวัฒน์ ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนไทย นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.(อัดสำเนา)

สมจินตนา ทองทิว. แนวคิดสำคัญของการแพทย์ไทย.

สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย. วิสัยทัศน์ประเทศไทยด้านสาธารณสุข: มุมมองของสมาคม
นักเรียนทุนรัฐบาลไทย. กรุงเทพมหานคร. บริษัท รุ่งเรืองรัตนพรินติ้ง จำกัด, 2541.

สรุปแนวคิดและทิศทางการวางแผนพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และกระจาย
ความเจริญไปสู่ภูมิภาค ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เอกสารประกอบการ
สัมมนาสิ่งแวดลอม 38 ร่วมใจ....ทำกัน....วันนี้ ! มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพ,
2538.

สำนักงานนโยบายและแผนสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข. สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาการ
สาธารณสุขในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 –
2544) โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก กรุงเทพมหานคร, 2539.

สีลาภรณ์ นาคทรรพ, ดร. การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539.

สุจินดา ดุจาวณิช. การปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนไทยลาว จังหวัดนครพนม : 2535.

สุโท เจริญสุข. จิตวิทยาการศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : แพรววิทยา, 2519.

สุธรรมนาถ, พระครู. เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย จากการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การสร้างพลังความเข้มแข็งในชุมชน : กลยุทธ์การพัฒนา ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 17 มกราคม 2543.

สุพรรณิ ไชยอำพร, สนิท สมักรการ. การวิเคราะห์ทางสังคมเพื่อการพัฒนา : แนวความคิดและวิธีการ. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2536.

สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

อรทัย รวยอาจิณ, กาญจนา แก้วเทพ. บทบาทของแพทย์แผนโบราณในการพัฒนาสาธารณสุขไทย : 2523.

อำนวย จันเงิน, กาลึก เต๊ะชันหมาก. กรณีตัวอย่างประชาคมตำบลหัวสำโรงและกว่าจนถึงวันนี้ตำบลหัวสำโรงของเรา. สภาวัฒนธรรมตำบลหัวสำโรง บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด กรุงเทพฯ, 2542.

- Blenkinsopp A. and Bradley C. Patients, Society, and the Increase in Selfmedication. BMJ. 312(March 9), 1996: 629-632.
- Bloom, Benjamin S. Taxono of Education Objective, Handbook I : Cognitive Domain. New York : David Monkey Company, Inc., 1975.
- Bruner, J.S. Toward a Theory Instruction . Cambridge , Mass : Harvard University Press , 1966
- Dean M. An Advance for Patients's Rights. Lancet. 343(June 18): 1558. Journal. 10(5)}1994: 170-172.
- Karl S.V. and Cobb S. Health behavior, behavior and sick role behavior. Arch. Env. H/th 12,246,266,1966.
- Knowles, Malcorn S. The Adult learner : A Neglected Species : 2 nd .ed. Houston : gulf Publishing Co., 1978
- Maslow, A.H. Motivative and Personality. New York : Harper & Row, 1970.
- Quentin M. Srnka. Self-Care Consulting Guide. 2nd. edition Wyeth-Ayerst Laboratories, Philadelphia. 1994 p 4.
- Reinstein JA. Marketing Medicines for Self-Medication. International Pharmacy Tomorrow's doctoring (1995) Patient, heal thyself. The Economist. Febuary 4,1996 : 17-19.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

นายจำรัส สังขสิทธิ์ะกุล	เกษตรอำเภอกำแพงแสน.
นายชนะ ห้วยกรควัฒนา	เจ้าหน้าที่บริหารงานสถานีอนามัยตำบลทุ่งขวาง.
ชาวบ้านที่มานั่งดื่มกาแฟที่ร้านนางประชิด บารมีรังสิตกุล	
นายถวัลย์ จันแก้ว	ผู้ดูแลศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวาง.
นายทองหล่อ พุ่มพวง	เจ้าหน้าที่นำเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลายและจำหน่ายสมุนไพรที่ร้าน สมุนไพรของวัด.
นายทินวัฒน์ ธีรวัฒน์สกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านหนองไข่กา ตำบลทุ่งขวาง.
นายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิตกุล	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
นายนิคม วงษ์บุญธรรม	พัฒนาการตำบลทุ่งขวาง.
นางบุญเลี้ยง จันทรอ่อน	เจ้าของร้านค้า และเจ้าของเงินกู้ในชุมชน
นางประชิด บารมีรังสิตกุล	เจ้าของร้านกาแฟ และผู้ประสานงานศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัดปลักไม้ลายโดยชุมชน.
รอ. หญิงพัตรา สมิตีพัฒน์	หัวหน้างานเกษตรกรรม สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครปฐม
นางพูน สังข์สุวรรณ	ชาวบ้านตำบลทุ่งขวาง.
นางไพเราะ รอยตระกูล	พัฒนาการอำเภอกำแพงแสน
แม่ค้าขายลูกชิ้นทอดและแม่ครัว	โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
นายวัฒนชัย สุภาวรรณ	อาจารย์โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
นายสมคิด เปี่ยมคล้า	กำนันตำบลทุ่งขวาง และประธาน อบต. ตำบลทุ่งขวาง.
นายสุธรรม จันทรอ่อน	ชาวบ้านตำบลทุ่งขวางและหัวหน้ากลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ
พระครูสุธรรมนาถ(สมนึก นาโต)	เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย
นายองอาจ สระประจง	เกษตรตำบลทุ่งขวางและผู้อำนวยการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก หนังสือขอความร่วมมือในการวิจัย

ภาคผนวก ข หนังสือเชิญเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่ม

ภาคผนวก ค ประเด็นสนทนากลุ่ม/รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

ภาคผนวก ง แผ่นพับประชาสัมพันธ์วัดปลักไม้ลาย

ภาคผนวก จ แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาระบบการเรียนรู้

ภาคผนวก ฉ คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ภาคผนวก ช ภาพกิจกรรม

ภาคผนวก ก หนังสือขอความร่วมมือในการวิจัย

ภาควิทยาการศึกษานอกโรงเรียน
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
จังหวัดนครปฐม 73000

19 ธันวาคม 2542

เรื่อง ขอความร่วมมือในการศึกษาวิจัย

เรียน นายอำเภอกำแพงแสน

ด้วยดิฉันและคณะมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัย เรื่อง "การพัฒนาระบบการเรียนรู้ เรื่อง สมุนไพรชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม" โดยมีระยะเวลาการศึกษาครั้งนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนปลักไม้ลาย พฤติกรรมสุขภาพและการใช้สมุนไพรโดยใช้ระยะเวลา 6 เดือน (ม.ค.-มิย.43)

ระยะที่ 2 พัฒนาระบบการเรียนรู้เรื่องสมุนไพรที่เหมาะสมกับชุมชนปลักไม้ลาย

ระยะที่ 3 ศึกษาผลการพัฒนาระบบการเรียนรู้ของคนในชุมชนปลักไม้ลาย

โดยระยะที่ 2 และ 3 จะกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสม หลังจากทราบผลการศึกษาระยะที่ 1

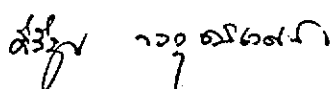
ในการวิจัยครั้งนี้มีคณะผู้วิจัยประกอบด้วย

1. อาจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ ภาควิทยาการศึกษานอกโรงเรียน คณะศึกษาศาสตร์
2. อาจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์ ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานันท์ ธรรมเมธา ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระพีพรรณ ฉลองสุข ภาควิชาเภสัชกรรมชุมชน คณะเภสัชศาสตร์
5. นางสาววรรณภา แสงวัฒนะกุล สำนักงานเลขานุการคณะศึกษาศาสตร์

ในการนี้คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้ามาศึกษารวบรวมข้อมูลในพื้นที่ ตำบลปลักไม้ลาย จากคนในชุมชน และหน่วยงานองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้อง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(อาจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ข หนังสือเชิญเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่ม

ที่ ทม 1106/

ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
นครปฐม 73000

16 กุมภาพันธ์ 2543

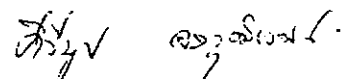
เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่ม
เรียน ท่านกำนันตำบลทุ่งขวาง -

ด้วยคณะผู้วิจัย โครงการการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เรื่องสมุนไพรชุมชนปลักไม้ลาย อำเภอ
กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จะจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม ในประเด็นเกี่ยวกับสมุนไพรและศักยภาพของ
ชุมชน ในวันพฤหัสบดีที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543 เวลา 18.30 น. ณ ภูมิตำเจ้าอาวาส วัดปลักไม้ลาย โดยการ
สนทนาครั้งนี้ ได้เรียนเชิญบุคคลดังต่อไปนี้

1. ท่านพระครูสุธรรมนาถ (สมนึก นาโถ)	เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย
2. พระสุขสันต์ พระประมวล	
3. กำนันสมคิด เปี่ยมคล้าย	กำนันตำบลทุ่งขวาง
4. อาจารย์ธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
5. อาจารย์รัตนชัย	อาจารย์โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
6. ผู้ใหญ่ทินวัฒน์ ถิรวัฒน์สกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10
7. นายทองหล่อ พุ่มพวง	ผู้นำชมป่าสมุนไพร
8. นายสุธรรม จันทร์อ่อน	
9. คุณประชิด บารมีรังสิกุล	
10. คุณชนะ ห้วยกรดวัฒนา	เจ้าหน้าที่บริหารสาธารณสุขตำบล
11. แม่ชี สายพวน แม่ชียู่	

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่ม ตาม วัน เวลา
และสถานที่ดังกล่าวด้วย และขอขอบคุณอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(อ.ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ค ประเด็นสนทนากลุ่ม/รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

**ประเด็นสนทนากลุ่มโครงการการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
เรื่องสมุนไพรชุมชนปลูกไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543--
ณ วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม**

1. ในชุมชนปลูกไม้ลายมีการใช้ การปลูกสมุนไพร มากน้อยเพียงใด
2. คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะคิดต่อเรื่องสมุนไพรอย่างไร และมีการเรียนรู้โดยวิธีใด
3. พฤติกรรมสุขภาพของคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นโรคอะไร มีวิธีการในการรักษาอย่างไร
4. หากต้องการจะส่งเสริม เรื่องเกี่ยวกับสมุนไพรในชุมชนนี้ จะมีวิธีการอย่างไร
5. มีกลุ่ม องค์กร อะไรบ้างในชุมชน และกลุ่มใดที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง ชัมแข็ง
6. ศักยภาพของชุมชนปลูกไม้ลายมีอะไรบ้าง

รายชื่อผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา (Focus group)

คนในชุมชน

1. พระครูสุธรรมนาถ	เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย
2. พระสุขสันต์	พระภิกษุวัดปลักไม้ลาย
3. นายสมคิด เปี่ยมคล้า	กำนันตำบลทุ่งขวาง ,ประธาน อบต. ๔
4. นายปัญญา	สารวัตรกำนันตำบลทุ่งขวาง
5. นายชนะ ห้วยกรตวัฒนา	เจ้าหน้าที่บริหารงานสถานีอนามัยตำบล
6. นายทินวัฒน์ ภิรตวัฒนสกุล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านหนองไข่กา
7. นายธรรมศักดิ์ บารมีรังสิกุล	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
8. อาจารย์วัฒนชัย สุภาวรรณ	อาจารย์โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย
9. นายถวัลย์ จันแก้ว	ผู้ดูแลศูนย์สาธิตสมุนไพรตำบลทุ่งขวาง
10. นางประชิด บารมีรังสิกุล	ผู้ประสานงานศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัดปลักไม้ลาย
11. นายสุธรรม จันทรอ่อน	ชาวบ้านตำบลทุ่งขวาง
12. แม่ชีอยู่	แม่ชีในวัดปลักไม้ลาย
13. แม่ชีลิ้นจี่	แม่ชีในวัดปลักไม้ลาย
14. แม่ชีเจริญ	แม่ชีในวัดปลักไม้ลาย

คณะผู้วิจัย

1. อาจารย์ ดร.ศรีบุญ	จางวุฒิเวศย์
2. อาจารย์ ดร.มาเรียม	นิลพันธุ์
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระพีพรรณ จลองสุข	
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์รूपนีย์ ธรรมเมธา	
5. นางสาววรรณภา	แสงวัฒนะกุล

นักศึกษาผู้ช่วยวิจัย

1. นางสาวสุพรรณิ	ดีประชา
2. นางสาวหทัยรัตน์	อันดี
3. นางสาวสาลิณี	อุดมผล
4. นางสาวสาคร	คุณชื่น

ภาคผนวก ง แผ่นพับประชาสัมพันธ์วัดปลักไม้ลาย

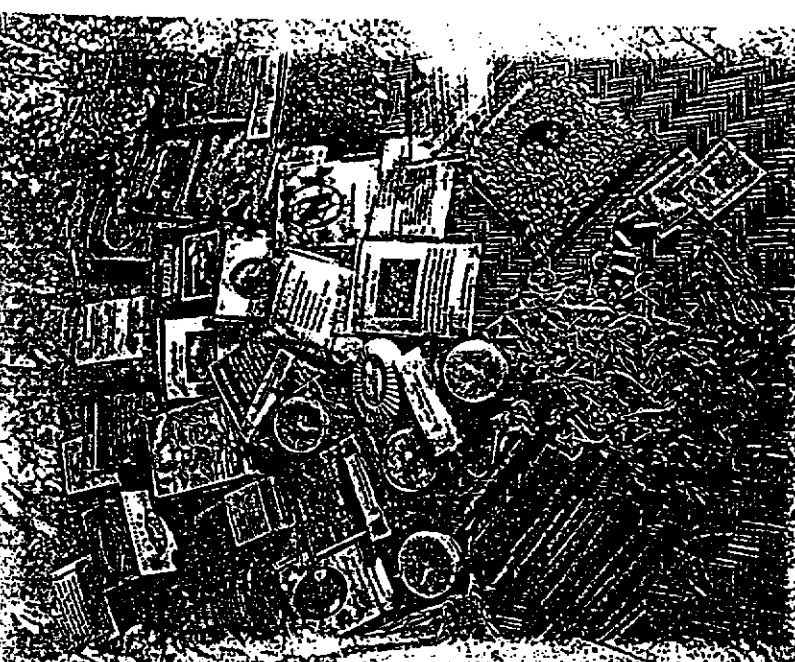
วัดปลักไผ่ลาย

๑. การดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์
 ๒. การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ
 ๓. การดำเนินงานตามแผนพัฒนา
 ๔. การดำเนินงานตามแผนส่งเสริม
 ๕. การดำเนินงานตามแผนป้องกัน
 ๖. การดำเนินงานตามแผนฟื้นฟู
 ๗. การดำเนินงานตามแผนบูรณาการ
 ๘. การดำเนินงานตามแผนเชื่อมโยง
 ๙. การดำเนินงานตามแผนสนับสนุน
 ๑๐. การดำเนินงานตามแผนเสริมสร้าง

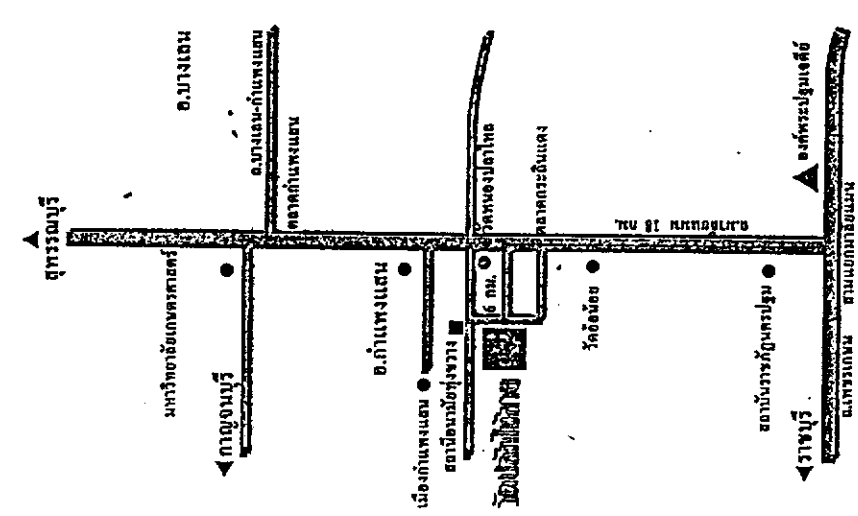

- ๑๓๓๓-๑๓๔๖ ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓
- ๑๓๔๖-๑๓๕๐ ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓

เดิน
ชมสวน
สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
และสวนนกเขา

แผนที่เดินทางไปด้วย

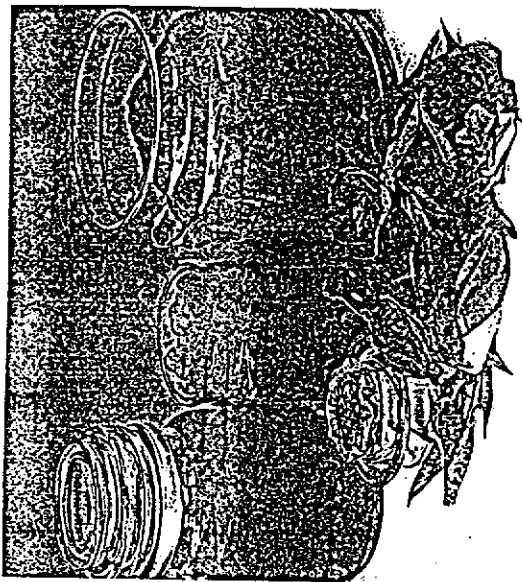
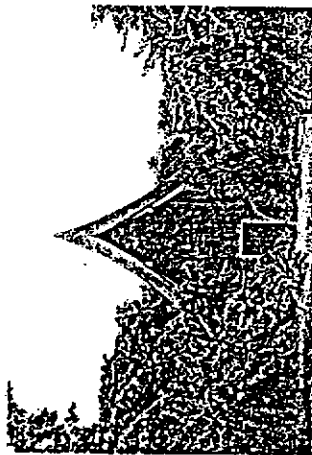
วัดปลุกโมด

สารคดี : กรมยางพารา : ๑๙๔๖ : ๑๙๔๗ : ๑๙๔๘

โทร: (034) 204470, 204344

วัดป่าไม้เขียว

ตั้งอยู่บนพื้นที่ 92 ไร่ ที่แวดล้อมไปด้วยป่าเบญจพรรณ มีพันธุ์ไม้และพันธุ์พืชสมุนไพรกว่า 500 ชนิด พระครูสุธรรมมถ (สมนึก นโม) ได้เริ่มอนุรักษ์ป่า จัดหาพันธุ์พืชสมุนไพรปลูกเพิ่มเติม เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาแหล่งอนุรักษ์การใช้พืชสมุนไพร เพื่ออนุรักษ์รักษาสุขภาพแบบธรรมชาติบำบัด

อาหารแพทย์แผนไทย

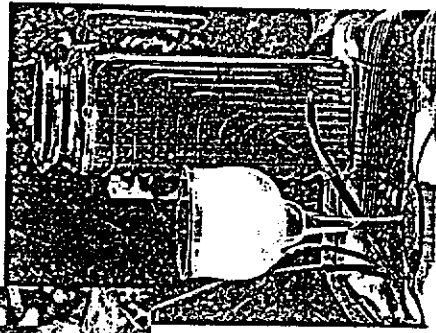
ภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเอง ในการดูแลสุขภาพ หน่วยงานภาครัฐได้สนับสนุนวิถีทาง ในการส่งเสริมสุขภาพแบบไทยของชุมชน โดยจัดให้ผู้ให้บริการเข้ารับการฝึกอบรมจากสถาบันแพทยแผนไทย กระทรวงสาธารณสุข

ขอเชิญรับบริการ... นวด อบ ประคบสมุนไพร เพื่อสุขภาพร่างกายของท่าน

สมุนไพรไทย

นอกจากประโยชน์ทางยา ยังมีคุณค่าทางอาหาร และช่วยในการป้องกันโรค กลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันปรุงอาหารธรรมชาติเพื่อสุขภาพจากพืชผักปลอดสารพิษในท้องถิ่น

ซึ่งเกษตรกรในชุมชนได้รับ คำปรึกษา และ พัฒนา พันธุ์พืชจากมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์

“ไท่ท้านอิมอวอ”

กับอาการธรรมดา เพื่อบุคลากร สดชื่นแบบไทยา ด้วยเครื่องดื่มสมุนไพร”

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง

ภาคผนวก จ แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาระบบการเรียนรู้

แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาระบบการเรียนรู้อิง
เรื่องสมุนไพรชุมชนปลักไม้ลาย
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ตอนที่ 1. ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ.....นามสกุล.....
2. บ้านเลขที่..... หมู่.....
3. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
4. อายุ.....ปี

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ

1. ท่านคิดว่าสุขภาพโดยทั่วไปของท่านเป็นอย่างไร

☐ แข็งแรงดี
☐ โรคประจำตัว ระบุ.....

☐ เจ็บป่วยเล็กน้อย บ่อยๆ
2. เมื่อมีอาการเจ็บป่วยทางร่างกาย ท่านมักปฏิบัติอย่างไร

☐ ซื้อยาแผนปัจจุบันตนเอง
☐ ซื้อยาแผนโบราณตนเอง

☐ พบแพทย์ที่คลินิก/โรงพยาบาล/สถานอนามัย
☐ พบแพทย์แผนโบราณ ☐ อื่น ๆ
3. ท่านมีการดูแลสุขภาพให้แข็งแรงอย่างไร

☐ ออกกำลังกาย
☐ อื่น ๆ ระบุ.....

☐ กินอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย
4. ท่านมีบัตรสุขภาพหรือไม่

☐ มี เพราะ.....
☐ ไม่มี เพราะ.....
☐ ไม่รู้จัก
5. ท่านได้ความรู้ในการดูแลสุขภาพ จาก

☐ พ่อ - แม่,ญาติพี่น้อง
☐ อ่านหนังสือเอง

☐ การเรียน
☐ อื่น ๆ

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพร

○ ไม่รู้จักสมุนไพรร

ประเด็นคำถาม รายละเอียดเกี่ยวกับสมรไพรที่รู้จัก

1) มีปลูกหรือไม่ 2) ใช้หรือไม่ 3) ใช้อย่างไร 4) ใช้ส่วนใด 5) ทราบได้อย่างไร

ใช้ส่วนตัว หมายถึง ส่วนประกอบของสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ เช่น ราก/ลำต้น/ เปลือก /ใบ/ผล/ เมล็ด ฯลฯ

ใช้อย่างไร หมายถึง กระบวนการนำต้นไม้ไปมาใช้ เช่น ตากแห้ง / ต้ม/คั้นน้ำ/ย่าง/บด/ดอง/อบ ฯลฯ หรือ

ลักษณะการใช้ เช่น ใช้ชนิดเดียว/ผสมกับชนิดอื่น /ผสมกับอุปกรณ์อื่น ฯลฯ

การใช้สมุนไพร เช่น เป็นยารักษาโรค/ ประกอบอาหาร/ เครื่องสำอาง และอื่น ๆ (กันยง กันมี ฯลฯ)

รูปแบบการนำสมนไพรมาใช้ เช่น ทำเป็นลูกกลอน ใส่แคปซูล อัดเม็ด ทำเป็นผง ฯลฯ

ทราบได้อย่างไร เช่น ผ่านร้านยา หมอแผนโบราณ ทางสถานบริการสาธารณสุข ญาติ เพื่อน หรือประสบการณ์
ที่ถ่ายทอด

2. ทราบถึงอันตรายของสมุนไพรหรือไม่

☐ ไม่ทราบ

☐ ทราบ.....

3. ความคิดเห็น / ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร.....

4. ท่านคิดอย่างไรที่วัดปลูกไม้ลายดำเนินการเกี่ยวกับสมุนไพร (มีการป่าสมุนไพร มีการแปรรูปสมุนไพร และมีร้านค้าสมุนไพร).....

5. ผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรในหมู่บ้าน มีใครบ้าง

1.....	4.....	7.....
2.....	5.....	8.....
3.....	6.....	9.....

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มในชุมชน

ประเด็นคำถาม 1) ทราบไหมว่าชุมชนมีกลุ่ม/กิจกรรมอะไรบ้าง 2) เป็นสมาชิกกลุ่มไหน 3) เพราะอะไร

4) เข้าร่วมกิจกรรมบ่อยไหม 5) ได้ประโยชน์อะไรบ้าง

ตอนที่ 5 ศักยภาพของชุมชน

ประเด็นคำถาม 1) ถ้าชุมชนนี้จะพัฒนาเรื่องเกี่ยวกับสมุนไพร จะทำได้อย่างไร หรือต้องทำอะไร

ภาคผนวก จ คู่มือเที่ยวป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสนจังหวัดนครปฐม

ประวัติวัดปลักไม้ลาย

วัดปลักไม้ลายตั้งอยู่ที่ 49 หมู่ 6 ต.ทุ่งขวาง อ. กำแพงแสน จ.นครปฐม สถาปนาเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2482 ปัจจุบันมีเนื้อที่ 92 ไร่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ดอน ดินร่วนปนทราย และเป็นป่าไม้เบญจพรรณ ตั้งอยู่ริมห้วย และคลองธรรมชาติเดิมเป็นป่าไผ่ และที่รกร้างมีพันธุ์ไม้หลายชนิด และพืชสมุนไพรขึ้นปะปนตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าและนก เป็นที่หาอาหารไว้และไม้ใช้สอยของชาวบ้านมานาน เมื่อ พ.ศ.2525 พระครูสุวรรณมหารัตน (สมนึก นาโถ) ได้รับอาราธนาให้มาเป็นเจ้าอาวาส จึงได้เริ่มการอนุรักษ์ป่าจัดหาพืชสมุนไพรปลูกเพิ่มเติม ปลูกสร้างศาลา กุฏิและโบสถ์ ขนาดเล็ก เท่าที่จำเป็นในการปฏิบัติธรรมและศาสนกิจ เป็นหลักบิณฑบาต ไพร่ที่เกิดจากธรรมชาติประมาณ 300 ชนิด ปลูกเพิ่มเติมเพื่อการอนุรักษ์อีกประมาณ 200 ชนิด

กิจกรรมที่ทางวัดมีให้และบริการ

- 1.อบสมุนไพร
- 2.ตลาดนัดสมุนไพร จำหน่ายอาหารและยา เพื่อสุขภาพ เช่น เครื่องดื่มสมุนไพร ผักปลอดสารพิษ
- 3.จัดทัวร์เพื่อสุขภาพ ทั้งไป กลับ และค้างคืน มีการอบ นวดแผนไทย
- รับ ประทานอาหารเพื่อสุขภาพ อบรมให้ความรู้ ทางกาย และทางจิต
- 4.บริการพหุกรรมจะตาดชีวิต โดยผู้เชี่ยวชาญ

ข้อควรปฏิบัติในการเดินป่าสมุนไพร

- 1.ห้ามสูบบุหรี่ ห้ามดื่มสุรา
- 2.ห้ามเด็ดพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ
- 3.ห้ามทิ้งขยะ
- 4.ห้ามเข้าไปในเขตหวงห้าม
- 5.ไม่ส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่น

หากมีข้อสงสัยโปรดสอบถามเจ้า
หน้าภัททางวัดหรือโทรศัพท์ติดต่อที่
034-204470,204044

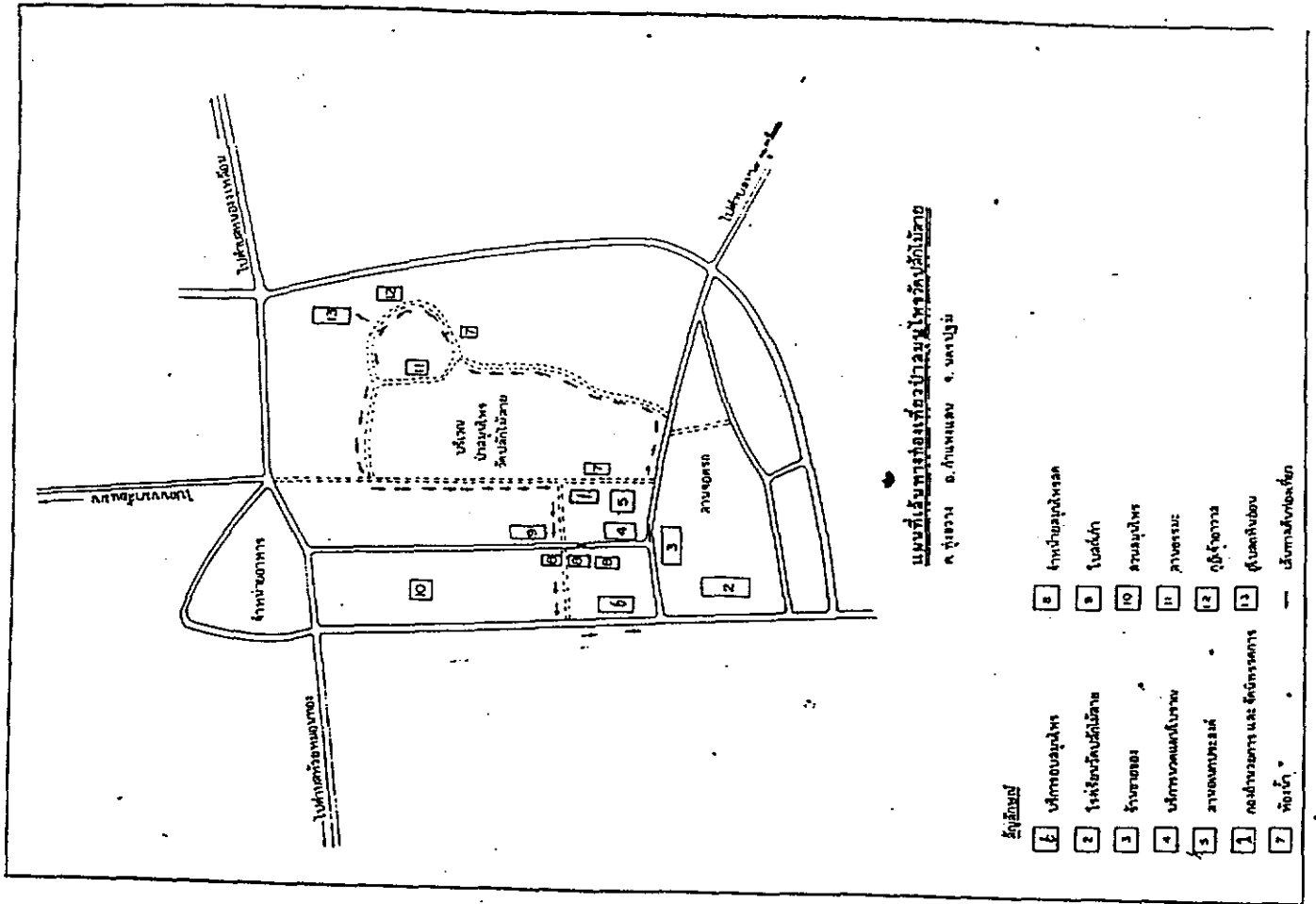
คู่มือ

เที่ยวป่า

สมุนไพรวัดปลักไม้ลาย

ต.ทุ่งขวาง อ.กำแพงแสน

จ.นครปฐม

กล้วยป่า

Casuarina javanica Vent.

สรรพคุณ ใบ แก้โรคผิวหนังคัน
เมล็ด แก้โรคผิวหนัง

กล้วย

Dioscorea hispida Dennst He.

สรรพคุณ หัว กัดบาดแผลในท้อง มีพิษ
ทำให้คลื่นไส้ อาเจียน

กล้วย

Musa sapientum Linn., *M. paradisiaca*

Linn

สรรพคุณ หัวปลี แก้โรคกระเพาะ แก้
โรคโลหิตจาง รักษาโรคเบาหวาน ผลสุก
ระบายอาหาร รักษาแผลในกระเพาะ
บำรุงกำลัง

กระเจี๊ยบ

Hibiscus sabdariffa Linn.

สรรพคุณ ใบ กัดเสมหะ ขับปัสสาวะ
ผล ลดไขมันในเลือด

กระเจี๊ยบมอญ

Abelmoschus esculentus (L.) Moench.

สรรพคุณ ผล บดเป็นผงชงน้ำร้อน
รับประทานรักษาแผลในกระเพาะ

กล้วยป่า

Cyperus flabelliformis rothb.

ต้น รักษาโรคท่อน้ำดีอักเสบ, ใบ
ฆ่าเชื้อโรคภายใน, ดอก แก้แผลเปื่อย
พุพองในปาก, เหง้า แร่ธาตุอาหาร, ราก
แก้ไข้

กล้วย

Aquilaria agallocha Roxb.

เนื้อไม้ บำรุงโลหิต แก้ลมวิงเวียน บำรุง
และรักษาโรคหัวใจ โคลง

กล้วย

Scoroparia dulcis Linn

ใบ ขับระดูขาว ต้น แก้ไอ แก้ปวดท้อง
ถูก ขี้ปัสสาวะได้เคี้ยว ราก แก้ไข้ แก้ปวด
ศีรษะ

กระเจี๊ยบ

Hybanthus abor-irisis Linn

ต้น แก้ปวดศีรษะ ดอก แก้ไข้ ใบ แก้ตาม
ขโมย ราก บำรุงเส้นผมและผิวหนัง

กล้วย

Terminalia triptera Stapf.

เปลือกต้น แก้ลมเสมหะ สมานบาดแผล
ถูก แก้บิด

กระเช้าสีดา	กระโดน	กระท้อน	กระบับ
<i>Aristolochia indica</i> Linn.	<i>Careya sphaerica</i> Roxb., <i>C. arborea</i> Roxb.	<i>Sandoricum nervosum</i> Car.	<i>Irvingia malayana</i> Oliv. ex A. Benn.
สรรพคุณ ใบ ตัดกินเอาน้ำกินและพอก แก้พิษ ราก ขับลม	สรรพคุณ ใบ สมานแผล เปลือก แก้พิษงู ดอก แก้หวัด ชุ่มคอ	สรรพคุณ ใบ ขับเหงื่อ ราก แก้ท้องร่วง ลดพิษไข้	สรรพคุณ เนื้อในเมล็ด บำรุงเส้นเอ็น บำรุงไต
กระชาย	กระแตได้ไม้	กระทิง	กระบือเจ็ดตัว
<i>Boesenbergia pandurata</i> (Roxb.) Schllr.	<i>Drynaria quercifolia</i> Linn.	<i>Calophyllum inophyllum</i> Linn.	<i>Excoecaria cochinchinensis</i> Lour.
สรรพคุณ เหง้า แก้โรคลิ้นปาก ปากเปื่อย	สรรพคุณ หัว ขับปัสสาวะ แก้เมา แก้เบาหวาน	สรรพคุณ ใบ แก้ตาแดง ตาฝ้า ดอก บำรุงหัวใจ	สรรพคุณ ใบ ตำผสมหว่านกับน้ำ ดื่ม ขับเลือดเสีย ขับน้ำคาวปลา ลดคอ แก้ชัก เสนบปากมดลูก
กระดังงาสงขลา	กระถิน	กระทือ	กระเบา
<i>Canarium fruticosum</i> E.J.H. Corner.	<i>Leucaena glauca</i> Benth.	<i>Zingiber zerumbet</i> Rosc. Smith.	<i>Hydnocarpus anthelminticus</i> Pierre.
สรรพคุณ ดอก บำรุงหัวใจ เนื้อไม้ ขับ ปัสสาวะ	สรรพคุณ ดอก บำรุงตับ ราก ขับลม ขับ ระดูขาว	สรรพคุณ เหง้า บำรุงน้ำนม ขับลม ดอก แก้ไข้จับสั่น	สรรพคุณ เมล็ด แก้โรคผิวหนัง มะเร็ง ฤดูหนาว
กระดาดขาว	กระถินพินาม	กระทุงหมาบ้า	กระพังโหมควมีย
<i>Colocasia gigantea</i> Hook. f.	<i>Acacia siameensis</i> Willd.	<i>Dregea volubilis</i> Benth. ex Hook.	<i>Paederia foetida</i> Linn.
สรรพคุณ หัว สมานแผล แก้มะเร็ง	สรรพคุณ ราก แก้พิษงู (ต้องรากทางทิศ ตะวันออกนำมาฝนกับเหล้ากินและทา)	สรรพคุณ ลำต้น ถอนพิษไข้ ใบ แก้ฝี	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ตัวร้อน แก้ท้องเสีย
กระดุกไก่ขาว	กระต่าย	กระทุ่ม	กระเพาขาว
<i>Julicia glandarussa</i> Linn.	<i>Celastrus paniculatus</i> Willd.	<i>Mitragyna hisuta</i> Hav.	<i>Dalbergia cultrata</i> Grah.
สรรพคุณ ใบ พอกแก้พิษงู คันน้ำดื่ม แก้ ร้อนใน	สรรพคุณ ใบ แก้บิด น้ำมันจากเมล็ด แก้หมีบวม ขับเหงื่อ	สรรพคุณ ใบ แก้ท้องร่วง แก้ปวดมวนใน ท้อง	สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้ร้อนใน ถอนพิษไข้
กระดุกไก่ดำ	กระต่าย	กระทุมน	กระเจาะ(ช้างน้ำ)
<i>Gendarussa vulgaris</i> Nees.		<i>Mitragyna diversifolia</i> Wall. ex G. Don.	<i>Ocina wallichii</i> Planch.
สรรพคุณ ใบ แก้เลือดคั่งเป็นก้อน แก้จ้ำ ใน แก้ปวดข้อ		สรรพคุณ ใบ แก้ท้องร่วง แก้บิดมูกเลือด	สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้กระษัย

กวาวคัน	กะเพรา <i>Ocimum sanctum</i> Linn.	กัตปฤกษ์	5
<i>Butea frondosa</i> Roxb., <i>B. monosperma</i> (Lam.) Kuntze	สรรพคุณ ใบ ขับลม รากและต้น แก้ท้อง ขึ้น อืด เพื่อ	<i>Cassia bakeriana</i> Craib.	แก้แผล
สรรพคุณ ใบ ขับพยาธิ ดอก ขับปัสสาวะ รากแก้ริดสีดวง	กะเม็ง	สรรพคุณ เนื้อไม้ ฝัก ระบายอุจจาระ	<i>Cudrania javanensis</i> Trecul.
กันเกรา <i>Fagraea fragrans</i> Roxb.	<i>Eclipta alba</i> (L.) Hassk.	กาสามปีก	สรรพคุณ แก่น บำรุงน้ำเหลือง ขับปัสสาวะ
สรรพคุณ แก่น เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุง ธาตุ	สรรพคุณ ต้น แก้ริดสีดวงทวาร ใบ ทำ ให้อาเจียน	<i>Phyllodium pulchellum</i> (Benth) Desv.	แก้
กะทกรก(เถาสิงโต)	ก้างปลา	สรรพคุณ ใบ แก้คัน แก้ไข้ ราก ตำพอก แก้ปวด	<i>Murraya paniculata</i> (Linn.) Jack., <i>M. exotica</i> Linn.
<i>Passiflora foetida</i> Linn.	<i>Phyllanthus reticulatus</i> Poir.	ภาพลง	สรรพคุณ ใบ ขับระดู แก้จุดเสียด
สรรพคุณ ทั้งต้นเป็นพืชต้องห้ามก่อนกิน แก้ไอ ขับเสมหะ	สรรพคุณ ใบ ขับปัสสาวะ ราก ขับคัน แก้ ร้อนใน ผื่นผาแก้เริ่ม งูสวัด	<i>Bauhinia acuminata</i> Linn.	โคจรูฬาลัมพา
กะทกรก(น้ำใจโคร)	การะเกด	สรรพคุณ ดอก แก้ปวดหัว ลดความดัน โลหิต	<i>Artemisia vulgaris</i> Linn.
<i>Olex scandens</i> Roxb.	<i>Pandanus vertegatus</i> Miq.	กุ่มบก	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ หัด ทุกไซ้ ตำแดง ตำพอก แก้ไข้ใน
สรรพคุณ เนื้อไม้ ขับคัน แก้คันโรค หนอง พิษเบาบ่อพิษปวง	สรรพคุณ ดอก แก้โรคนอก บำรุงหัวใจ	<i>Crateva adansoni</i> DC. ssp. <i>Trifoliata</i> (Roxb.) Jacobs	โกสน
กะเพราป่า	ก้ามปูหลุด	สรรพคุณ ใบ ขับลม แก่น แก้ริดสีดวง หอมเหลือง	<i>Cordia allamanda</i> Bl.
<i>Ocimum gratissimum</i> Linn.	<i>Zebrina pendula</i> Schnizl.	แก้	สรรพคุณ ใบ แก้โรคนอกทางเดิน ปัสสาวะ ผิดปกติ
สรรพคุณ ทั้งต้น บำรุงธาตุ แก้ลมพิษ	สรรพคุณ ทั้งต้น ดูดพิษจากคืบ พอกฝี	แก้	แก้
	การบูร	แก้	แก้
	<i>Cinnamomum camphora</i> Nees ex Ebern.	<i>Adina cordifolia</i> Hook.f.	<i>Zanthoxylum budrunga</i> Wall. Ex. Hook
	สรรพคุณ ขับลมในลำไส้ บำรุงธาตุ แก้ โรคตา แก้พิษสัตว์กัดต่อย	สรรพคุณ ราก แก้โรคผิวหนัง ขอด แก้ ปวดหัว	สรรพคุณ ใบ แก้ระบะนาต ปวดฟัน

กำลังเสือโคร่ง	<i>Betula alnoides</i> Buch Ham.	ขี้เหล็กหนาม	<i>Ipomoea pes-tigridis</i> Linn.	ข่อย	<i>Sireblus asper</i> Lour.	ขิง <i>Zingiber officinale</i> Rose.
สรรพคุณ เนื้อไม้ เปลือก บำรุงกำลัง เป็นยาอายุวัฒนะ		สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาระงับพิษสุบักขี้		สรรพคุณ ใบ ชงน้ำร้อนดื่มระบายท้อง แก้ปวดท้องขณะมีประจำเดือน		สรรพคุณ เหง้า แก้ท้องอืด จุกเสียด
โกโก้ (หนามเกี้ยวไก่)	<i>Capparis flavicans</i> Kurz.	ขมิ้นชัน	<i>Curcuma longa</i> Linn., <i>C. domestica</i> Valetou.	ข่อยหอม		<i>Zollingeria dongnaiensis</i> Pierre.
สรรพคุณ ใบ ชัยน้ำมัน เนื้อไม้ ดอก สูดดม แก้เส้นเอ็นตึง		สรรพคุณ เหง้า ขับเป็นผง เคี้ยวกับน้ำมันพืช ใช้ใส่แผลสด		<i>Scyphellandra pierrei</i> H. de Boissieu.		สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ไข้ แก้หวัดคัดจมูก
ขจร	<i>Telosma cordata</i> Merr., <i>T. minor</i> Craib., <i>Todoralissma</i> Coville.	ขมิ้นชัน	<i>Curcuma Zedoaria</i> Roes.	กระชาย ไคพิการ		ขี้เหล็ก <i>Cassia siamea</i> Britl.
สรรพคุณ ราก ผ่นหยอดตา แก้ตาอักเสบ ดอก บำรุงตับ ปอด		สรรพคุณ เหง้า แก้ระดูขาว ขับปัสสาวะ รักษากระเร็งปากมดลูก		ขมิ้นหอม		สรรพคุณ ใบ แก้กระษัย แก้น้ำดอก แก้รังแก ทั้งห้า ถ่ายกระษัย
พุ่ม	<i>Artocarpus heterophyllus</i> Lam.	ขมิ้นชัน	<i>Pluchea indica</i> (Linn.) Less., <i>P. foliolosa</i> DC.,	ขันทองพยาบาท		เข็มแดง <i>Ixora lobbii</i> Loud.
สรรพคุณ ราก แก้กามโรค เนื้อไม้ แก้คัน บำรุงน้ำมัน		สรรพคุณ ทั้งต้น แก้น้ำในไต ขับปัสสาวะ แก้ริดสีดวงทวาร ระดูขาว		<i>Gelonium multiflorum</i> A. Juss.		สรรพคุณ ราก แก้โรคลตา
ขมิ้นเครือ	<i>Kreangelisia flava</i> (Linnl.) Merr.	ขอบชะนาง	<i>Pouzolzia pentandra</i> Benn.	สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ประดง กลากเนื้อไม้ แก้กามโรค		เข็มขาว
สรรพคุณ เถา คั้นดื่ม แก้ไข้ ราก ผ่นหยอดตา แก้ริดสีดวงตา ตาแดง		สรรพคุณ ต้น แก้โรคหนองใน ขับระดูขาว ชำหนอน ชำเมลง		ขำ <i>Alpinia siamensis</i> K. Schum.		<i>Ixora ebarbata</i> Craib.
				สรรพคุณ ใบ ดอก แก้กกลากเกลื้อน เหง้า แก้ปวดท้อง แก้บิด		สรรพคุณ ใบ ชำพยาธิ ราก ดอก แก้โรคลตา
				ขำต้น		เขมตยา
				<i>Cinnamomum siamense</i> Craib.		<i>Glycosmis cochinchinensis</i> Pierre.
				สรรพคุณ เนื้อไม้ ขับลมในลำไส้ดับกลิ่นกาย		สรรพคุณ ดอก, ราก แก้หิด เปลือกต้น ขับน้ำมัน รักษาฝี

ไข่ไก่	ความ	แกน	ขิง
<i>Vitex glabrata</i> R.Br.	<i>Indigofera tinctoria</i> Linn.	<i>Spatiodea campanulata</i> Beauv.	<i>Kalanchoe crotchi</i> Raymond Hamet H.
สรรพคุณ ราก ขับพยาธิไส้เดือน	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้กัว แก้กษัย	สรรพคุณ ใบ ดอก พอกแผล เปลือกต้น รักษาโรคผิวหนัง	สรรพคุณ ใบ ตำพอกฝี ถอนพิษแก้ปวด
แก้ท้องร่วง			แสลงไวยุค
กนกาคัด	กัดเคี้ยว	กุน	จิง
<i>Arfeuillea arborens</i> Pierre.	<i>Randia siamensis</i> Craib., <i>Oxyeros horridus</i> Lour.	<i>Cassia fistula</i> Linn.	<i>Bombax ceiba</i> Linn.
สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ก้น แก้งา แก้ง	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้กัว แก้เสมหะ	สรรพคุณ แก้วขาว ขี้ดอก ต้นกินแก้ใช้	สรรพคุณ ดอก ปลูก แก้พิษ
ร้อนในกระหายน้ำ		เปลือกกรากคัมภีร์ แก้วขาว	จิง
กนกาคา	คำตายหางเป็น	แค	<i>Ceiba pentandra</i> Gaertn.
<i>Harrisonia perforata</i> Merr.	<i>Kalanchoe pinnata</i> Pers.	ดอก	สรรพคุณ เปลือกต้น ใช้ปรุงยาแก้ใช้
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้กัว แก้ง	สรรพคุณ ใบ ตำพอก ถอนพิษมี คันเอา น้ำกิน แก้กิด ท้องร่วง	<i>Dolichandra one spathacea</i> (Linn.) K. Schum.	บำรุงความกำหนัด
คนทิส	ก	สรรพคุณ เปลือก แก้วขาว ราก บำรุง	งาขาว
<i>Vitex trifolia</i> Linn.	<i>Albizia lebbekides</i> Benth.	โลหิต	<i>Sesamum indicum</i> Linn.
สรรพคุณ ใบ แก้วสีขาว ราก แก้ว	สรรพคุณ เปลือกต้น แก้กิด ราก บำรุง	โคกกระสุน	สรรพคุณ ราก ทำให้เกิดกำลัง
โรคตับ โรคตา ขับปัสสาวะ	เนื้อหนัง	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	จัน
กนกทิม	คำไทย	สรรพคุณ ทั้งต้น ขับระดูขาว แก้ว	<i>Samanea saman</i> (Jacq.) Merr.
<i>Vitex negundo</i> Linn.	<i>Bixa orellana</i> Linn.	หนองใน ไชยการ	สรรพคุณ เปลือกต้น แก้วขาว แก้ว
สรรพคุณ ใบ แก้วขาว เจ็บคอ	สรรพคุณ ดอก บำรุงโลหิตและน้ำเหลือง	โคกลาน	โรคผิวหนัง
ปวดศีรษะ	เม็ด แก้วขาว	<i>Ananiria coxculis</i> W. & A.	จันทน์ขาว
ครอบฟัน		สรรพคุณ เด่า แก้วขาว เมื่อย ปวดหลัง	<i>Diospyros decandra</i> Lour.
<i>Abutilon indicum</i> G. Don., <i>A. indicum</i>		ปวดเอว	สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้วขาว บำรุงประสาท
Sweet.			แก้ขับปัสสาวะ
สรรพคุณ ราก แก้เบาหวาน			

จันทน์กะพ้อ

Valica scortechinii Brandis.สรรพคุณ เนื้อไม้ ขับลม แก้ลม
วิงเวียน

จันทน์แดง

Dracaena loureiri Gagnep.

สรรพคุณ แก่น บำรุงหัวใจ

จันทน์ชะมด

Mansonia gagei Drummond.

สรรพคุณ เนื้อไม้ แก่น บำรุงหัวใจ

จันทน์เทศ

Myristica fragrans Linn.

สรรพคุณ เมล็ด บำรุงธาตุ

จิก

Barringtonia acutangula (L.) Gaertn.สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล
แก้ไข้ป่า

เจตมูลเพลิงขาว

Plumbago zeylanica Linn.

สรรพคุณ ดอก แก้โรคลตา ตัน ขับระดู

ราก บำรุงเลือด

เจตมูลเพลิงแดง

Plumbago indica Linn., *P. rosea* Linn.สรรพคุณ ราก บำรุงธาตุ ขับระดู
แก้ริดสีดวงทวาร

แจง

Niebulria siamensis Kurz.

สรรพคุณ พืชต้น ต้มดื่ม แก้ไข้ช้ำ

จำปา

Michelia champaca Linn.สรรพคุณ เปลือกต้น บำรุงหัวใจ
ราก เป็นชาถ่าย

จำปี

Michelia alba DC.สรรพคุณ ใบ แก้หลอดลมอักเสบเรื้อรัง
ดอก บำรุงเลือด หัวใจ

เฉียงพร้านางแอ

Carallia brachiata Merrill.สรรพคุณ เปลือก แก้ไข้ร้อนใน สมาน
แผล แก้บิดชา *Ilibiscus rosea-siamensis* Linn.สรรพคุณ ราก ตำพอกดับพิษฝี ดอก ตำ
ทาบำรุงสันผมห

ชะมวง

Gracilia atroviridis Griff.สรรพคุณ ใบ, ดอก แก้ธาตุพิการ ราก แก้
ไข้ตัวร้อนชะอม *Azencia insuavis* Lacc.สรรพคุณ ราก แก้ท้องขึ้น ขับลม
ในลำไส้

ชะเอมไทย

Albizia myriophylla Benth.สรรพคุณ ใบ ขับระดู ตัน แก้โรค
ในลำคอ

ชันะเลียงบ้าน

Ocophora cambodiana Pierre.

สรรพคุณ ราก แก้ไข้เหนือ ใช้สันนิบาต

ชุมเห็ดเทศ *Cassia alata* Linn.สรรพคุณ ดอก เป็นยาระบาย ตัน ขับ
พยาธิ

ชุมเห็ดไทย

Cassia tora Linn., *C. foetida* Sellsh., *C.**Tagerr* Lamk.สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ ขับพยาธิ ทำให้
ตาขาว

ชิงช้าชาลี

Tinospora cordifolia (Willd) Miers ex
Hook. & Thoms.สรรพคุณ เถา แก้โรคลมชัก แก้ลมเรื้อรัง
มาลาเรีย

ชิงชัน

Dalbergia bariensis Pierre.

สรรพคุณ แก่น บำรุงโลหิตสตรี

ช้างเผือก

Piper sarmentosum Roxb.สรรพคุณ ใบ เจริญอาหาร ขับเสมหะ
ราก ขับลมในลำไส้

ชาก

Euphloria succinabrum Gagnep.สรรพคุณ เนื้อไม้ หักต้องผาเป็นถ่าน
แก้เชื้อจิม โรคผิวหนัง

ดองดึง

Gloriosa superba Linn.สรรพคุณ หัว แก้โรคร้อน แก้ลมโร
ราก ทาแก้โรคผิวหนัง

ติปลิ	คะเทปนา	ตะไคร้	ตาตุ่ม
<i>Piper longum</i> Linn., <i>P. peepuloides</i> Roxb.	<i>Diospyros rhodocladus</i> Kurz.	<i>Cymbopogon citratus</i> Stapf.	<i>Excoecaria agallocha</i> Linn.
สรรพคุณ ผล(ดอก) แก้ลมวิงเวียนนอนไม่หลับ ขับระดู	สรรพคุณ ดอก แก้ตกเลือด ขับพยาธิ แก้กระษัย	สรรพคุณ ใบ ลดความดันโลหิต ทั้งต้น แก้ปวดท้อง ขับปัสสาวะ	สรรพคุณ ใบแก้ลมบ้าหมู เปลือกต้น แก้โรคลมชักยางมีพิษ
แดง	ตะขาไทย	ตะไคร้หอม	คานธี
<i>Xylia xylocarpa</i> Taub.	<i>Muntingia calabura</i> Linn.	<i>Cymbopogon natus</i> Rendle.	<i>Amoora polystachya</i> Hook.f.
สรรพคุณ ดอก บำรุงหัวใจ เปลือกต้น บำรุงเลือด	สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้บิด บุกเลือด	สรรพคุณ ทั้งต้น ขับเลือด ขับลม ทำยาฆ่าแมลง	สรรพคุณ ผลแก้ปวดตามข้อเปลือกต้น ขับระดูรัศมีคด
ทองแดง	ตะเข็บทอง	ตะบองเพชร	ตานคำ
<i>Baliospermum montanum</i> Muell.Arg., <i>B. axillare</i> Blume.	<i>Planchonella siamensis</i> Fletcher.	<i>Cereus peruvianus</i> Haw.	<i>Diospyros montana</i> Linn.
สรรพคุณ เปลือกต้น เป็นยาถ่าย	สรรพคุณ ราก, เนื้อไม้ แก้ตานโคมัย ขับพยาธิไส้เดือน	สรรพคุณ ต้น พอรัดพิษฝีหนอง	สรรพคุณ เนื้อไม้ รากขับพยาธิ
ค้อนตุ้งแก็ก	คะเคียนทอง	คะแบก	ตาล โคนค
<i>Ruellia tuberosa</i> Linn.	<i>Hopea odorata</i> Roxb.	<i>Lagerstroemia caliculata</i> Kurz.	<i>Borassus flabellifer</i> Linn.
สรรพคุณ เมล็ด แขน้ำให้ท้อง ปิดดูพิษ	สรรพคุณ เปลือก, เนื้อไม้ เป็นยาปฏิชีวนะ แก้ชักเสบ ห้ามเลือด	สรรพคุณ เปลือกต้น แก้บิดมูกเลือด	สรรพคุณ งวงขับพยาธิ
ดูคหัวผี	คะเคียนหิน	ตะลิงปลิง	ตานเสี้ยน
ค้อไข่	<i>Hopea ferrea</i> Laness.	<i>Averrhoa bilimbi</i> Linn.	<i>Filicium decipiens</i> Thw.
<i>Allophylus sotoepensis</i> Craib.	สรรพคุณ เปลือกต้น ต้นลำแผล แก่น แก้กระษัย	สรรพคุณ ใบแก้กาโรครักษาโรคดอกแก้ว ใจ ถูกสุมานแผล	สรรพคุณ รากขับพยาธิ
สรรพคุณ ราก ขับปัสสาวะ รักษาเส้นเอ็นให้สมบูรณ์	ตะคร้ำ <i>Carappa pinnata</i> Roxb.		ตานหมอน
	สรรพคุณ เปลือกชั้น แก้บิด ท้องร่วง		<i>Vernonia elliptica</i> DC
			สรรพคุณ ต้นขับพยาธิ

ต้นตะขาม

Muchlenbeckia platyclada Meissn.

สรรพคุณ ใบ ตำกับสุรา เอาน้ำหยอดหู
แก้หูน้ำหนวก

ต้นเป็ด

Alstonia scholaris R.Br.

สรรพคุณ เปลือกต้น แก้บิด ท้องเดิน
เรื้อรัง

เตยหอม

Pandanus odoratus Ridl.

สรรพคุณ ใบ บำรุงหัวใจ ราก, ต้น แก้
กระษัย ขับปัสสาวะ

แตงหนู

Mukia maderaspatana Roem.

สรรพคุณ ใบ, ต้น, ยอด แก้ตับอักเสบ ราก

คำทอกแก้ปวดหิน

คำเขมว

Acalypha indica Linn.

สรรพคุณ ใบ, ต้น คั้นกินแต่น้อย ขับ
เสมหะ

ตำลึง

Coccinia grandis Voigl.

สรรพคุณ ต้น, ใบ, ราก แก้โรคน้ำหนวก

เต้าเกียด

Homalomena aromatica Schott.

สรรพคุณ หัว(เหง้า) แก้ตับปอดพิการ

เต้าร้าง

Caryota urens Linn

สรรพคุณ ราก หัว คั้นกับนมขับปอด แก้ตับ

ทุตุ

เถาตัน

Parthenocissu quinquelolia Planch.

สรรพคุณ เถา คั้นกิน แก้กระษัย

เถาวัลย์ปูน

Cissus repanda Vahl

สรรพคุณ เถาคั้นกิน ขับปัสสาวะ

เถาวัลย์เปรียง

Derris scandens Benth

สรรพคุณเถาคั้นกิน แก้กระษัย

เถาวัลย์ด้วน

Sarcoslenia bruonianum Wight+Arn.

สรรพคุณ รากบำรุงหัวใจ ขับปอด เถา
ขับน้ำเหลืองเสีย

เถาเอ็นอ่อน

Cryptolepis buchanani Roem.+schult

สรรพคุณ เถาคั้นคัมบำรุงเส้นเอ็น

ทองพันชั่ง

Rhinacanthus nasutus Kurz

สรรพคุณ แก้โรคผิวหนัง ขี้จ้ำจืดห้าม
ใช้กับผู้มีโรคประจำตัวเช่น หัวใจ ความ
ดันโลหิตต่ำ หิด มะเร็งในเม็ดเลือด

ทองกลาง

Erythrina fusca Lour

สรรพคุณ ใบ เปลือก หยอดตาแก้ตาแดง

ทองกลางใบมน

Erythrina suberosa Roxa.

สรรพคุณ ใบ แก้โรคผิวหนัง ราก
แก้โรคตา

ทองโหลง(ทองหลางป่า)

Erythrina stricta Roxb

สรรพคุณ ใบ เปลือกต้น แก้ลมพิษ

ทับทิม

Punica granatum Linn.

สรรพคุณ ดอก คั้นคัม แก้หูชั้นในอักเสบ
ใบแก้ท้องร่วง

ทานตะวัน

Helianthus annuus Linn

สรรพคุณ ใบแก้เบาหวาน หิดเม็ดเล็กแก้ไอ
ใช้หัด

ทิ้งถ่อน

Albizia procera Benth

สรรพคุณ แก่น ราก คั้นคัม แก้ปวดหลัง
ปวดเอว

ทุ่งฟ้า

Alstonia macrophylla Wall

สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ไข้ป่า แก้บิด

เทพราโร

Cinnamomum parthenoxylon Meissn.

สรรพคุณ ใบ ใช้ทำเครื่องเทศ เนื้อไม้แก้
ลมลูกเสียด

เหงาหว

Mallotus philippensis

(Lam.) Muell. Arg.

สรรพคุณ ทุกส่วนของต้น คั้นคั้น รักษา
มะเร็งทุกชนิด

เห่าขานหม่อม

Clerodendron indicum Kuntze

สรรพคุณ ราก คั้น ขับพิษไข้ แก้ร้อนใน

เหียนขาว(ยี่หว)

Cuminiun cynimum Linn.

สรรพคุณ เมล็ดแก้ลม แก้ฉี่ขับระดูขาว

เหียนหยด

Duranta repens Linn.

สรรพคุณ ใบตำพอกห้ามเลือด

โองตง

Physalis minima Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้นตำกับสุรา

แก้ท้องทอนซิลอักเสบ แก้ฝีในคอ

หำม้ง

Litsea petiolata Hook.f.

สรรพคุณ เปลือกต้น ผายลม ขับลม
ในลำไส้

เฮอร์ช้อย

Ficus Benjaminia Linn.

สรรพคุณ รากอากาศคั้นคั้นแก้ขัดเบา
แก้ปว

ธรณีสาร

Phyllanthus pulcher Wall.

สรรพคุณ รากบดผสมพิมเสนกวาดคอ
เด็ก แก้ตัวร้อน

นนทรี

Peltophorum dasyrachis(Miq.) Kurz.ex
Baker.

สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ท้องร่วง ผายลม

นมวัว

Arabotys harmandii Finet & Gagnep.

สรรพคุณเถา และราก แก้ไข้กลับราก

บำรุงนํ้านม

นมแมว

Rauwenhoffia siamensis Scheff

สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้ไข้หัวัด

นมสวรรค์

Clerodendrum paniculatum Linn.

สรรพคุณต้นแก้พิษ ตะขบ ใบแดงป้องกัน

น้อยหน้า

Annona squamosa Linn.

สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล ราก
ระบายอุจจาระ

น้อยโหน่ง Annona reticulata Linn.

สรรพคุณ ใบ ตำพอกแก้ไข้ ผดดิบ แก้
ท้องร่วง บิด

นางเข้ม

Volkameria fragrans Vent.

สรรพคุณ ราก แก้ปวดข้อ แก้เหน็บชา

เนระพูสีไทย

Tacca chantrieri Andre. T.integrifolia
Ker-Gawl.,

สรรพคุณ เหน่า คั้นหรือคองสุรา คั้นแก้
ความดันโลหิตต่ำ

น้ำเต้าต้น

Crescentia cujete Linn.

สรรพคุณ เปลือกต้น คั้นคั้นแก้ท้องเดิน

นํ้านมราชสีห์ใหญ่

Euphorbia hira L.var.typica

L.C.Wheeler.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ป่า บำรุงนํ้านม

บานไม่รู้โรยดอกขาว

Gomphrena globosa Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น คั้นคั้นแก้ลมโรก
จับนิ้ว

บานบุรี

Allamanda cathartica Linn.

สรรพคุณ ใบ เป็นยาถ่าย

บานเย็น

Mirabilis jalapa Linn.

สรรพคุณ ราก หัว แก้ตกขาวแก้เสม
แก้ไข้

บุก บุกรอ

Amorphophallus campanulatus
Bium., A.rex Hook.f.

สรรพคุณ หัว กัดเสมหะ กัดผ้า

บุณฑก

Mesua ferrea Linn

สรรพคุณ ดอกแก้ลมเวียน บำรุงโลหิต

บอน

Caladium spp.

สรรพคุณ หัว แก้เถาตานในท้อง

บอระเพ็ด

Tinospora tuberculata Beumee.

สรรพคุณ ใบ แก้ริบะบาด ปวดฟัน เตา
แก้ไข้ แก้พิษฝีดาษ

บัวบก

Centella asiatica Urban.

สรรพคุณ ทั้งต้น บำรุงหัวใจ แก้ช้ำใน

บอระเพ็ดพุงช้าง

Stephania rotunda Lour. (เปล้าเลือดตัว

ผู้) *venosa* (Bl.) Spreng. (เปล้าเลือดตัว
เมีย)

สรรพคุณ หัว รักษาโรคมะหวน

โลหิตจาง

บัวหลวง

Neomumbo nucifera Gaertn.

สรรพคุณ ดอก บำรุงครรภ์ ตับ ขยาย

หลอดเลือดในหัวใจ

บัวสวรรค์

Gustavia gracillima Miers.

สรรพคุณ เหง้า บำรุงกำลัง

ใบเงิน

Graptophyllum pictum Griff.

สรรพคุณ ใบ แก้ไข้ ดอก ชงดื่มขับ
ประจำเดือน

ใบละบก

Argyrea nervosa (Furm.f.) Bojer.

สรรพคุณ ใบ พอกฝีและบาดแผล แก้
อักเสบ ราก ขับน้ำเหลืองเสีย

ปรังษา *Cycas pectinata* Griff.

สรรพคุณ ต้น คำหรือบด สระหมักยา.
รากผสม

ประดู่

Pterocarpus nacrucarpus Kurz.

สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล แก้
โลหิตจาง

ประดู่บ้าน

Pterocarpus indicus Willd

สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล

ประดู่ลาย

Dalbergia cochinchinensis Pierre

สรรพคุณ เนื้อไม้ แก้เนิ่น บำรุงโลหิต แก้
เลือดลมข้น

ประยงค์

Aglaia odorata Lour.

สรรพคุณ ดอก แก้ไอ วิงเวียนศีรษะ

ปอกระเจา

Corchorus capsularis Linn. C.*olitourius* Linn.

สรรพคุณ ใบ ต้มดื่มแก้ร้อนใน

ปอบิด

Helicteres isora Linn.

สรรพคุณ เปลือกต้น ราก บำรุงธาตุ แก้
ท้องร่วง

ปีป

Millingtonia hortensis Linn.

สรรพคุณ ดอก ขับแก้ริดสีดวงจมูก ราก
บำรุงปอด แก้วัณโรค

เปราะป่า

Kaempferia marginata Carey.

สรรพคุณ หัว แก้ไข้ แก้กำเอา

เปราะหอม

Kaempferia galanga Linn.

สรรพคุณ (ขาว) ดอกแก้ตาอักเสบ (แดง)
ต้น ขับเลือดคั่งของสตรี

เปล้าน้อย

Croton sublyratus Kurz.

สรรพคุณ ดอก กินขับพยาธิ ใบ ต้มดื่ม
แก้ท้องเสีย

เปล้าใหญ่

Croton oblongifolius Roxb.

สรรพคุณ ราก แก้ไข้เหลืองเสีย

ผกากรอง

Lantana aculeata Linn.

สรรพคุณ ใบ ต้มดื่มขับลม ราก ต้มดื่ม
แก้ไข้

ผักกะดัง

Peperomia pellucida H.B.

สรรพคุณ ใบ ตำพอกคันเอาน้ำทาแผล
ผิวหนัง

ผักกาดน้ำ

Plantago major Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ แก้หัว แก้
กาบโรค

ผักไผ่

Aniuranthus vitidis Linn.

สรรพคุณ ราก ดอนพิษไข้ แก้โรคเบา

ผักโขมจีน	ผักตบชวา	ผักเสี้ยน	ไผ่รวก
<i>Amaranthus tricolor</i> Linn.	<i>Eichhornia crassipes</i> Solms.	<i>Gynandropsis gynandra</i> (Linn) Briq.	<i>Thyrsostachys siamensis</i> Gamble.
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้บิดมูกเลือด ริดสีดวง	สรรพคุณ ทั้งต้น ขับลม	สรรพคุณ ต้น ขับเลือดระดูเน่าเสีย	สรรพคุณ ราก ขับปัสสาวะ
งุมก ริดสีดวงทวาร			
ผักโขมหนาม	ผักนึ่ง	ผักเสี้ยนผี	ฝิ่นแสนห่า
<i>Amaranthus spinosus</i> Linn.	<i>Ipomoea aquatica</i> Presk.	<i>Cleome viscosa</i> Linn.	<i>Myxoporum smilacifolium</i> Blume.
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ริดสีดวง ขับน้ำนม	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้โรคลประสาท ปวดหัว เบาหวาน	สรรพคุณ ทั้งต้น ขับหนองใน ร่างกาย แก้ฝีในตับ	สรรพคุณ เถา ขับเหงื่อ ขับพิษ ใช้ใช้มาก
ราก แก้ไข้ใน			อันตราย
ผักโขมหิน (ผักขี้ใหญ่)	ผักบิ๊ยะ	ผักหวานบ้าน	ฝรั่ง
<i>Triplaris portulacastrum</i> Linn.	<i>Triplaris triquetra</i> Willd.	<i>Sauropus androgynus</i> (Linn) Merr.	<i>Psidium guajava</i> Linn.
สรรพคุณ ทั้งต้น ขับลมให้เรอ	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ร้อนใน กระหายน้ำ	สรรพคุณ ใบและต้น ใช้น้ำยางหยอดแก้ตาอักเสบ รักษาแผลในจมูก	สรรพคุณ ใบ ขับกลืน ราก แก้หน้าเหลือง
ผักคราดหัวแหวน	ผักปลิง		
<i>Spilanthes acmella</i> Murr.	<i>Basella rubra</i> Linn.	ผักหวานป่า	ฝาง
สรรพคุณ ใบแก้ปวดหัว ดอก ขับน้ำลาย	สรรพคุณ ใบ ขับปัสสาวะ ต้น แก้ท้องเสีย	<i>Melientha suaveis</i> Pierre.	<i>Caesalpinia sappan</i> Linn.
แก้โรคในคอ	ผักเป็ด	สรรพคุณ ราก ระบายพิษ	สรรพคุณ ใบแก้คัน แก้ร้อนใน
			กระหายน้ำ
ผักเค็ด <i>Cassia sophora</i> Linn.	<i>Alternanthera triandra</i> Lamk., A.	ไผ่ป่า	ฝิ่นอบ
สรรพคุณ ราก ขับพิษไข้ ใบ ขับน้ำอาบ	<i>scissilis</i> R.Br. (ผักเป็ดขาว)	<i>Bambusa arundinacea</i> Willd.	<i>Polyalthia cerasoides</i> (Roxb.) Benth, ex
แก้ผื่นคัน	สรรพคุณ ทั้งต้น ขับน้ำนม แก้บิด	ระดูขาว	Bedd.
	ผักเป็ดน้ำ		สรรพคุณ ใบสด ตำพอกฝี เนื้อไม้ แก้คัน
ผักกระด (สาบกา)	<i>Alternanthera philoxeroides</i> Griseb.	ไผ่เหลือง	แก้คันโรค
<i>Synedrella nodiflora</i> (Linn.) Gaertn.	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้คันโรค	<i>Bambusa vulgaris</i> Schrad.	
สรรพคุณ ใบ ขับลมแก้ท้องผูก ทั้งต้น ตำพอกแก้ปวดหัว		สรรพคุณ ใบตำ ๑ ตำ คั้นเอาน้ำดื่ม แก้	
		เกลือมาก	

พญา	พญา	พุดตาน	พุดตาน
<i>Limonia acidissima</i> Linn.	<i>Limonia acidissima</i> Linn.	<i>Hibiscus mutabilis</i> Linn.	<i>Hibiscus mutabilis</i> Linn.
สรรพคุณ ใบ แก้ลมบ้าหมูราก แก้โรคลำไส้	สรรพคุณ ใบ แก้ลมบ้าหมูราก แก้โรคลำไส้	สรรพคุณ ราก ฝนทาแก้โรคประดง ต้มดื่ม แก้ไข้	สรรพคุณ ราก ฝนทาแก้โรคประดง ต้มดื่ม แก้ไข้
พริกขี้หนู	พริกขี้หนู	พุดระหง	พุดระหง
<i>Capsicum frutescens</i> Linn.	<i>Capsicum frutescens</i> Linn.	<i>Hibiscus schizopetalus</i> Hook.	<i>Hibiscus schizopetalus</i> Hook.
สรรพคุณ ผล แก้ลมจุกเสียด ต้มสุมนเป็นถ่านแช่น้ำดื่มแก้กระษัย	สรรพคุณ ผล แก้ลมจุกเสียด ต้มสุมนเป็นถ่านแช่น้ำดื่มแก้กระษัย	สรรพคุณ ใบและราก แก้ไข้เด็ก แก้เจ็บคอ	สรรพคุณ ใบและราก แก้ไข้เด็ก แก้เจ็บคอ
พริกไทย	พริกไทย	พุทธรักษา	พุทธรักษา
<i>Piper nigrum</i> Linn.	<i>Piper nigrum</i> Linn.	<i>Canna indica</i> Linn.	<i>Canna indica</i> Linn.
สรรพคุณ ราก ขับลมในลำไส้	สรรพคุณ ราก ขับลมในลำไส้	สรรพคุณ ดอก ตำพอกห้ามเลือด เหง้าบำรุงปอด แก้วัณโรค	สรรพคุณ ดอก ตำพอกห้ามเลือด เหง้าบำรุงปอด แก้วัณโรค
พลับพลึง	พลับพลึง	พุงแก	พุงแก
<i>Crinum asiaticum</i> Linn. (พลับพลึงขาว)	<i>Crinum asiaticum</i> Linn. (พลับพลึงขาว)	<i>Capparis siamensis</i> Kurz.	<i>Capparis siamensis</i> Kurz.
สรรพคุณ หัว ระบายท้อง เมล็ด ขับระดู	สรรพคุณ หัว ระบายท้อง เมล็ด ขับระดู	สรรพคุณ ดอก แก้เจ็บคอ	สรรพคุณ ดอก แก้เจ็บคอ
พุด	พุด	พุด	พุด
<i>Per betel</i> Linn.	<i>Per betel</i> Linn.	<i>Azina sarmentosa</i> Benth. & Hook.	<i>Azina sarmentosa</i> Benth. & Hook.
สรรพคุณ ใบ แก้ปากเหม็น รำมะนาด	สรรพคุณ ใบ แก้ปากเหม็น รำมะนาด	สรรพคุณ ราก ดับพิษทั้งปวง แก้ร้อนใน	สรรพคุณ ราก ดับพิษทั้งปวง แก้ร้อนใน
พะยอม	พะยอม	พุด	พุด
<i>Siorena talura</i> Roxb.	<i>Siorena talura</i> Roxb.	<i>Ervatamia divaricata</i> Burkill., E	<i>Ervatamia divaricata</i> Burkill., E
สรรพคุณ ดอก เป็นยาแก้ลม เปลือกต้นต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง	สรรพคุณ ดอก เป็นยาแก้ลม เปลือกต้นต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง	coronaria Stapf.	coronaria Stapf.
		สรรพคุณ ราก ระบายปวด ปวดฟัน	สรรพคุณ ราก ระบายปวด ปวดฟัน

แพงพวย	แพงพวย
<i>Catharanthus roseus</i> G. Don.	<i>Catharanthus roseus</i> G. Don.
สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มดื่ม แก้โรคเบาหวาน	สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มดื่ม แก้โรคเบาหวาน
ไพล	ไพล
<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.	<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.
สรรพคุณ เหง้า ขับระดู แก้หื่นเบา แก้ท้องเสีย	สรรพคุณ เหง้า ขับระดู แก้หื่นเบา แก้ท้องเสีย
ไพลดำ	ไพลดำ
<i>Zingiber officinale</i> Valetton.	<i>Zingiber officinale</i> Valetton.
สรรพคุณ เหง้า ขับระดู แก้หื่นเบา แก้อาเจียน	สรรพคุณ เหง้า ขับระดู แก้หื่นเบา แก้อาเจียน
โศภน	โศภน
<i>Ficus religiosa</i> Linn.	<i>Ficus religiosa</i> Linn.
สรรพคุณ เถา แก้กระษัย ไตพิการ ถอนพิษไข้	สรรพคุณ เถา แก้กระษัย ไตพิการ ถอนพิษไข้
โพธิ์ศรี	โพธิ์ศรี
<i>Hura crepitans</i> Linn.	<i>Hura crepitans</i> Linn.
สรรพคุณ เปลือก, ขาง, เมล็ด รักษาโรคเท้าช้าง	สรรพคุณ เปลือก, ขาง, เมล็ด รักษาโรคเท้าช้าง
ฟ้าทะลายโจร	ฟ้าทะลายโจร
<i>Andrographis paniculata</i> (Burm.) Wall. ex Ness.	<i>Andrographis paniculata</i> (Burm.) Wall. ex Ness.
สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ แก้ชักเสบ	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ แก้ชักเสบ

มหากาฬ	มะกล่ำเตวี่
<i>Gynura pseudochina</i> DC.	<i>Abrus precatorius</i> Linn., <i>A. pulchellus</i> Wall.
สรรพคุณ ใบ ตำดับพิษฝี หัวดับพิษไข้	สรรพคุณ ใบ แก้ชักเสบ เตา แก้ไอ เจ็บคอ เมล็ด ขำพยาธิ
มะกอก	มะกา
<i>Spondias pinnata</i> Kurz., <i>S. mangifera</i> Willd.	<i>Bridelia siamensis</i> Craib, <i>B. ovata</i> Deane.
สรรพคุณ ใบ แก้ปวดหู เปลือก แก้ท้องเสีย	สรรพคุณ ใบ ถ่ายพิษไข้ เปลือกต้น แก้กระษัย แก่น ฟอกโลหิต
มะกอกน้ำ	มะเกลือป่า, ตานดำ
<i>Eraocarpus hygrophilus</i> Kurz.	<i>Diospyros montana</i> Roxb.
สรรพคุณ ผล ชุ่มคอ เปลือกต้นชงน้ำดื่ม	สรรพคุณ เนื้อไม้ ราก ขันพยาธิ ใช้เคี้ยวตัวคิด
ฟอกโลหิตหลังคลอด	มะขวิด
มะกอกเลื่อม	<i>Feronia elephantum</i> Correa, F. <i>Limonia</i> Swing.
<i>Canarium kerrii</i> Craib., <i>C. subulatum</i> Guill.	สรรพคุณ ใบ แก้ฟกบวม
สรรพคุณ ผล แก้ไอ แก่น แก้ระดูพิการ	มะเกลือ
ขาง ทาแก้คันคัน	<i>Adenalliera pevonina</i> Linn.,
มะกล่ำต้น	สรรพคุณ ใบ แก้ปวดข้อ สมานแผล
<i>Adenalliera pevonina</i> Linn.,	เมล็ด แก้วคืดวงทาวาร

มะขามเทศ	มะล้าไก่
<i>Pithecolobium dulce</i> Benth.	<i>Putranjiva roxburghii</i> Wall.
สรรพคุณ เปลือกต้นสมานแผล แก้โรคลในปาก	สรรพคุณ ใบ ตำพอกฝี ราก, เปลือก แก้กระษัย แก้วมโร
มะขาม	มะล้าคิตถาว
<i>Tamarindus indica</i> Linn.	<i>Sapindus rarak</i> A.D.C., <i>S. diutelsmararak</i> Hook.f.
สรรพคุณ ใบ แก้ ฟอกโลหิต เนื้อในฝัก แก้ท้องผูก	สรรพคุณ ราก แก้วคืดวง เปลือกต้น แก้กระษัย
มะขามป้อมดิน, หย้าไ้ใบ	มะล้าโม่ง
<i>Phyllanthus simplex</i> Linn.	<i>Azalia xylocarpa</i> Craib.
สรรพคุณ ใบ เจริญอาหาร ทั้งต้น ขำปัสสาวะ	สรรพคุณ ไม้ ขำพยาธิ ใบแห้ง แก้วโรคผิวหนัง
มะขามป้อม	มะคัน
<i>Phyllanthus emblica</i> Linn.	<i>Garcinia schomburgkiana</i> Pierre.
สรรพคุณ ถูก ก้ำสมพะ ขำปัสสาวะ เปลือกต้น สมานแผล	สรรพคุณ ราก, ใบ แก้กระษัย ขำปสมพะ ถูก ระบาชทอง
มะล้าเต้	มะตาด
<i>Simdora stamei</i> sis Teysm.	<i>Dillenia indica</i> Linn.
สรรพคุณ ไม้ ต้มดื่ม แก้พยาธิ เมล็ดแก้โรคผิวหนัง	สรรพคุณ ใบ, เปลือกต้น แก้วท้องเสีย ถูก แก้วไข้

มะตูม	<i>Siplionodon celastroides</i> Giff.	มะฝัด	<i>Trewia nudiflora</i> Linn.	มะเฟือง <i>Averrhoa carambola</i> Linn.	มะละกา
สรรพคุณ รากแก้พิษฝ้ายใน		สรรพคุณ ใบ แก้ปวดท้อง เปลือก แก้พิษ		สรรพคุณ ใบ ถอนพิษไข้ ผล แก้ไอ แก้	<i>Carica papaya</i> Linn.
มะเดื่อชุมพร		ฝืนคิน		กระหายน้ำ	สรรพคุณ ใบ แก้ไข้ช้อกเสบ ขางผลดิบ
<i>Ficus gromerata</i> Roxb.		มะพูด		มะม่วงหิมพานต์	ต้มดื่ม แก้แม่พยาธิทั้งปวง
สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ท้องร่วง ราก แก้		<i>Garcinia dulcis</i> Kurz.		<i>Anacardium occidentale</i> Linn.	มะลิ
ไข้ ลูก สมานแผล		สรรพคุณ น้ำคั้นจากผล แก้ไอ ขับเสมหะ		สรรพคุณ เมล็ด แก้โรคผิวหนัง ขางกัด	<i>Jasminum sambac</i> Ait.
มะเดื่อดิน, ไล่คัน		ราก แก้ไข้		หัวหูด	สรรพคุณ ใบสด แก้แผลเรื้อรัง ยอด
<i>Agaveosmia maginata</i> G. Don.		มะพร้าว			ชยอด ทาถูบรอยแผลเป็น
สรรพคุณ ราก แก้ลมพิษขับพิษสาละ		<i>Cocos nucifera</i> Linn.		มะนาว <i>Antidesma velutinum</i> Tulas.	มะแว้งเครือ
มะเดื่อปล้อง		สรรพคุณ แก้ท้องเดิน น้ำ บำรุงครรภ์		ขาว ขับเลือด น้ำคาวปลา	<i>Solanum trilobatum</i> Linn.
<i>Ficus hispida</i> Linn. f.		น้ำมัน แก้ไฟไหม้		มะขม	สรรพคุณ ลูก แก้ไอ แก้เบาหวาน
สรรพคุณ เปลือกต้นและราก แก้ท้องเสีย		มะพลับ		<i>Phyllanthus acidus</i> (Linn.) Skeels.	มะแว้งต้น
แก้ประดง		<i>Diospyros alcorata</i> King & Gamble.		สรรพคุณ ใบ ถอนพิษไข้ เปลือกต้น ต้ม	<i>Solanum indicum</i> Linn.
มะตูม		สรรพคุณ เปลือกต้นและเนื้อไม้ ต้มดื่ม		อาบ แก้คัน	สรรพคุณ ผล แก้ไอ บำรุงน้ำดี
<i>Aegle marmelos</i> Corr.		แก้ท้องร่วง		มะระจีนก	มะแว้งนก
สรรพคุณ ใบสด แก้หลอดลมอักเสบ ผล		มะไฟเดือนห้า		<i>Momordica charantia</i> Linn.	<i>Solanum nigrum</i> Linn.
เจริญอาหาร ราก แก้พิษไข้		<i>Dracontia indica</i> Linn.		สรรพคุณ ใบ แก้ห่อน้ำดีอักเสบ ผลก่อน	สรรพคุณ ทั้งต้น แก้มะเร็งทั้งหมด
มะปราง		สรรพคุณ ทั้งต้น บำรุงธาตุขับระดู ราก		ต้มน้ำเชื่อไว้รัศ และมะระ	มะสัง
<i>Bouea burmanica</i> Giff.		แก้ฟกช้ำ		มะรุบ	<i>Feronia lucida</i> Teyssm. & Binn.
สรรพคุณ ใบ ตำพอกแก้ปวดหัว ราก แก้				<i>Moringa oleifera</i> Lamk.	สรรพคุณ ใบ สมานแผล แก้ท้องเดิน
ไข้ ลูก แก้เสมหะ				สรรพคุณ เปลือกต้นสด อดไม้ ใช้ดื่มสุราไม่	
				เมา ราก บำรุงหัวใจ	

มะหาด

Hydrocossium rubiginosum Blume.

สรรพคุณ รากแก้เวียนโรค

มะหาด

Ariocarpus lakoocha Roxb.

สรรพคุณ แก่น แก้เส้นเอ็นพิการ แก้

กระษัย

มะขอกกานี

Swietenia macrophylla King.สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล เมล็ด
แก้ไข้จับสั่น ไข้ป่าโมกบ้าน *Wrightia religiosa* Benth.

สรรพคุณ รากแก้โรคผิวหนัง รื่น

โมกมัน

Wrightia tomentosa Roem. & Schult.

สรรพคุณ ใบ แก้ตับพิการ เปลือกต้น

บำรุงธาตุ

โมกหลวง

Harriena antidysenterica Wall. ex

A. DC.

สรรพคุณ ใบ ขับพยาธิในท้อง เปลือกต้น

ปรุงยาแก้เรณาวา

ขดบ้าน

Morinda citrifolia Linn.สรรพคุณ ใบ ฆ่าเหา ต้น ปรุงยาแก้
เวียนโรค

ขดป่า

Morinda elliptica Ridl.

สรรพคุณ แก่น ดองสุรา ขับน้ำคาวปลา

ข่านาง

Tiliacora triandra Diels.สรรพคุณ ใบ ถนอมพิษ เหนือแก้คัน
ราก แก้บิด

ข่านางแดง

สรรพคุณ ราก ถนอมพิษ ยาแก้คัน

ยูคาลิปตัส

Eucalyptus globulus Labill.สรรพคุณ ใบ แก้หวัด ทาถู บวด แก้ปวด
ข้อ

ยาง

Dipterocarpus alatus Roxb.

สรรพคุณ ใบ และยาง กิน ขับลูก (ทำให้

เสีย)

ขางน่องเริ่อ

Strophanthus scandens Roem. &

Schult.

สรรพคุณ ขาง ใช้สมทำยาพิษ

รางจืด กล้วย

Thunbergia laurifolia Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ปรุงเป็นยา แก้เมรั

รางแดง

Ventilago calyculata Tul.สรรพคุณ เถา ต้มหรือบั้ง ชงดื่ม แก้เส้น
เอ็นตึง แก้กระษัย

ราชคฤ

Brucea javanica Merr.สรรพคุณ ต้น แก้ไข้มาลาเรีย ใบ ตำพอก
แก้ฝี ถอนพิษตะขาบ

ราเพอ

Thiavelia peruviana K. Schum.สรรพคุณ เปลือกต้น แก้ไข้มาลาเรีย
ยาถ่าย

เล็บมือนาง

Quisqualis indica Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มดื่มแก้ไอ ขับพยาธิ

ต้นทม

Plumeria acuminata Ait.สรรพคุณ ใบ ชงน้ำร้อนดื่ม แก้หัด เมล็ด
แก้สุวัด

ต้นมังก

Sauropus chingiana S.Y. Hu.สรรพคุณ ดอก ต้มดื่มแก้ไข้เป็นเลือด ใบ
ต้มน้ำบำรุงปอดต้นเจ๊ก *Pandanus tectorius* Sol.สรรพคุณ ดอก บำรุงหัวใจ รากอากาศ
ขับน้ำ แก้เบาหวาน

ลำควน

Merodorum gluticosum Lour.

สรรพคุณ ดอก แก้ลมวิงเวียน บำรุงหัวใจ

เล็บครุฑ

Polyscias balfouriana Bailey.สรรพคุณ รากและใบ แก้กระษัย ขับ
ปัสสาวะ

เล็บมือนาง

Quisqualis indica Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มดื่มแก้ไอ ขับพยาธิ

สมไทย	<i>Terminalia chebura</i> Retz.	สรรพคุณ ถูกแก้ แก้อาเจียน เปลือกคัน ขับลม บำรุงหัวใจ	สมไทย <i>Euphorbia antiquum</i> Linn.	สรรพคุณ ขับ เป็นยาถ่ายพิษ ขับพยาธิ
ส้มป่อย	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC.	สรรพคุณ ใบ ขับระดู เปลือกคัน ขับลม เป็นยาระบาย	ตะแบกแสง <i>Canarium latifolium</i> Ridl.	สรรพคุณ เนื้อไม้ ราก สูด แก้อริศกิจวง จุก
ส้มเสี้ยว	<i>Bauhinia malabarica</i> Roxb.	สรรพคุณ เปลือกคัน ฟอกและขับระดู ห้ามเลือด แก้ท้องเสีย	ตะเคา <i>Azadirachta indica</i> A. Juss.	สรรพคุณ ดอก แก้อริศกิจวง เปลือกคัน แก้บิดมูกเลือด
สมถั่วแดง, พญาไม้	<i>Podocarpus nerriifolia</i> D. Don.	สรรพคุณ เปลือกคัน แก้คัน ขับลมใน ลำไส้	หูก <i>Tectonia grandis</i> Linn.	สรรพคุณ ใบ แก้เบาหวาน ดอก ขับ ปัสสาวะ

แสงจันทร์	<i>Pisonia alba</i> Span.	เสม็ด	<i>Adhatoda vasica</i> Nees.
สรรพคุณ ใบ ขับปัสสาวะ ตำพอก แก้จ้ำ บวม			สรรพคุณ ก้าน, ใบ แก้หอบ หืด ไอ ราก ขับเสมหะ
แสงสาร	<i>Cassia garettiana</i> Craib.	ตำโรง	<i>Stercuria foetida</i> Linn.
สรรพคุณ แก่น แก้เลือด แก้ม แก้ กระษัย			สรรพคุณ ฝัก สมานแผลในลำไส้
แสง	<i>Pedilanthus tithymaloides</i> Poit.	หนอนตาชยาเล็ก	<i>Sternonia tuberosa</i> Lour.
สรรพคุณ ทั้งต้น ยอดสดตำพอก สมาน แผลห้ามเลือด ราก ทากัดหู			สรรพคุณ ราก(หัว) ปรงยาพิษ แก้โรคลิว หนั่ง มะเร็งตับ
แสงพัน	<i>Beulinia bracteata</i> Graham.	หญ้าเกล็ดหอย	<i>Drynaria diandra</i> Blume.
สรรพคุณ เถา ขับระดู บำรุงโลหิต			สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ ตำพอก แก้ปวด
โสม	<i>Sesbania roxburghii</i> Merr.	หญ้าเกล็ดหอยจีน	<i>Oxalis repens</i> Thunb.
สรรพคุณ ดอก สมานลำไส้ ราก แก้ร้อน ใน กระหายน้ำ			สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ในคอ ค้ำอม แก้จ้ำ ใน แก้ปวดท้อง
โสม	<i>Pinax ginseng</i> C.A.	หญ้าไข่เหา	<i>Mollugo pentaphylla</i> Linn.
หัว บำรุงร่างกาย แก้สมรรถภาพทางเพศ เสื่อม ชะลอความชรา			สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้จับสั่น แก้ ริดสีดวงทวาร

ต้นพราหมณ์	<i>Eupatorium stoechadosum</i> Hance.	เฟิ่นเครือ	สรรพคุณ ใบ ตำพอก แก้ปวด เถา ฝัก โลหิตระดู
สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาหอม กระตุ้น ความกำหนัด		สีเสียดไทย	<i>Acaecia catechu</i> (L.F.) Willd.
สาบแร้งสาบกา	<i>Algeratum conyzoides</i> Linn.	สรรพคุณ เปลือกต้น สมานแผล แก้กัด แก้คันแดง	
สรรพคุณ ใบ แก้พิษ ห้ามเลือด ตำพอก แก้ปวดข้อ		สุพรรณิการ์	<i>Cochlospermum religiosum</i> (L.) Aiton.
สาบเสือ	<i>Eupatorium odoratum</i> Linn.	สรรพคุณ ขางต้น ทาบำรุงผิว ยาระบาย	
สรรพคุณ ใบ ขับปัสสาวะ นำใส่แผลสด ตำ พอกแผลห้ามเลือด		เสนห์จันทร์แดง	<i>Hemidionea rubescens</i> Kunth.
สารภี	<i>Mammea siamensis</i> Kosterm.	สรรพคุณ เหง้า ใช้ทาแก้ไข้ช้ออักเสบ	
สรรพคุณ ดอก บำรุงหัวใจ เกสร บำรุงครรภ์		เสมา	<i>Opuntia elatior</i> Mill.
สารพัดพิษ	<i>Sophora tomentosa</i> Linn.	สรรพคุณ ต้น แก้พิษยักัด ใบ ตำพอก ดับ พิษร้อน แก้ชักเสบ	
สรรพคุณ ราก แก้ร้อนใน กระหายน้ำ ถูก แก้ไข้เซื่องซึม		เสลดพังพอนตัวเมีย	<i>Clinacanthus nutans</i> Burm.
		สรรพคุณ ทั้งต้น ราก แก้พิษงู แมลงกัด ต่อย	

หญ้าคา

Imperata cylindrica Beauv.

สรรพคุณ ราก ขับปัสสาวะ บำรุงไต ขับ
ระดูขาว

หญ้าขจรไข

Heliotropium indicum Linn.

สรรพคุณ ตำคั้นเอาน้ำหยอดหู แก้ไข้ในหู
ทั้งต้น ต้มดื่ม ขับน้ำ

หญ้าดอกขาว

Vernonia sinerea Less.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไอ แก้หืดชัน แก้ตับ
อักเสบเย็บแผล

หญ้าลูกไก่

Phyllanthus amarus Schum. & Thonn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ลดความดันโลหิต
รักษาไ่วรัสตับอักเสบ บี

หญ้าปิกกิ่ง

Merrillia loriformis (Hassk.) Rolla

Rao et Kamunathy.

สรรพคุณ ใบ, ต้น ต้มดื่ม รักษากระษัย
เลือด มะเร็งในตับต่างๆ

หญ้าปากคาว

Dactyloctenium aegyptium Desf.

สรรพคุณ ทั้งต้น ต้มดื่ม ขับปัสสาวะ แก้
ไข้

หญ้าพองลม

Psilotum triquetrum Sw.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ ขับน้ำ ลดไข้
หน้าท้อง

หญ้าพันงูขาว

Achyranthes aspera Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ขัดเบา ขับน้ำ แก้
โรคเกี่ยวกับปอด

หญ้าพันงูแดง

Cyathura prostrata (Linn.) Bl.

สรรพคุณ ทั้งต้น ขับปัสสาวะ แก้บิด ต่ำ
พอก แก้พิษตะขา

หญ้าพันงูเขียว

Tiacthyapbeta indica Vabl.

สรรพคุณ ทั้งต้น แก้ไข้ ขับน้ำ ขับ
ปัสสาวะ

หนาดไหญ่

Blumea balsamifera DC.

สรรพคุณ ใบ ห้ามเลือด ทั้งต้น ลดความ
ดันเลือด ระงับประสาท

หนามพรม

Cariss cochinchinensis Prete.

สรรพคุณ เนื้อไม้, แก่น บำรุงกำลัง

หนามานประสานกาย

Schleffera leucantha Vigier.

สรรพคุณ ใบ ต้มกับน้ำ แก้เส้นเลือดฝอย
ในสมองแตก

หม่อน

Morus alba Linn.

สรรพคุณ ใบ ต้มดื่ม แก้ไอ ระงับ
ประสาท ผล บำรุงไต ชุ่มคอ

หมาก, หมากเมือ

Areca catechu Linn.

สรรพคุณ ดอกคั่วผู้ ปรงขมอม ราก
สมานลำไส้

หญ้าแห้วหมูใหญ่

Cyperus rotundus Linn.

สรรพคุณ หัว ลดความดันเลือด แก้โรค
ตับอักเสบ

หนากผู้หมากเม็ช

Cordyline fluticosa Goepfert.

สรรพคุณ ใบ, ดอก, ราก แก้ร้อนใน
กระหายน้ำ แก้อาเจียน

หนากดิบน้ำค้าง

Oldenlandia biflora Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ดับพิษตานซาง
แก้ร้อนใน

หมื่นหมื่น

Lisea polyantha Juss.

สรรพคุณ เปลือกต้น ต้นคั้นแก้บิด
แก้ปวดมดลูก เมล็ด ตำพอกแก้ฝี

หัว *Eugenia cinnamini* Druce.

สรรพคุณ เมล็ด คั้นหรืออบคิน
แก้โรคเบาหวาน

หัวขม

calamus rotang Linn.

สรรพคุณ หัว แก้อาเจียน
แก้ร้อนใน
หอมแดง

Eleutherine americana Mut.

สรรพคุณ หัว ขับลมในกระเพาะอาหาร

หางกระวอ

Urena crinita Desv.

สรรพคุณ ราก ผ่นกับสุราหรือน้ำมะนาว
กินและทา แก้พิษงู

หางเบญจ

Caesalpinia pulcherrima Swartz.

สรรพคุณ ราก ขับโลหิตระดู แก้อัมโร
ระบบ

หิงหยาใหญ่, รังจืดต้น

Crotalaria verrucosa Linn.

สรรพคุณ ทั้งต้น ถอนพิษไข้สูง แก้
กระต๊อบกระสาย คลั่งเห่อ

หูลาซอ

Emilia sonchifolia (Linn.) DC.

สรรพคุณ ทั้งต้น กินแก้ตาแดง แก้บิดตำ
พอก แก้ร้อนรอก

อบเชยญวน

Cinnamomum loureirii Nees.

สรรพคุณ เปลือกต้น บำรุงหัวใจ แก้ลม
วิงเวียน

ช่อ *Phragmites communis* Trin.

สรรพคุณ ลำต้นและราก แก้อาเจียน
แก้ข้ออักเสบ

ช้อยแดง

Saccharum officinarum Linn.

สรรพคุณ ลำต้น, น้ำช้อย แก้หืด ขับน้ำ
แก้ช้ำ แก้ตะอึก

ช้อยช้าง *Lamnia grandis* Engl.

สรรพคุณ เปลือก ผ่นทาแผล
อมแก้ปวดฟัน

อติหทาร

Clerodendron serratum Spreng.

สรรพคุณ ราก, ต้น ผ่นกับน้ำปูนใส
แก้ร้อนหัวริดสีดวงบวม

อังกาบหนู

Barleria pruriens Linn.

สรรพคุณ ใบ, ต้น แก้พิษงู แก้ลมพาด
แก้ปวดข้อ

อยู่ชัน *Clitoria serrata* Linn.

สรรพคุณ ราก ขับปัสสาวะ ผ่นหอยดตา
แก้ตาเจ็บ ท้ายเสี้ยน

อินทนิลน้ำ

Lagerstroemia speciosa Pers.

สรรพคุณ ใบ คั้นน้ำดื่ม แก้เบาหวาน
เมล็ด แก้เบาหวาน

อิเหนียล็ก

Desmodium gangeticum DC.

สรรพคุณ ราก แก้กษัยทร ทั้งต้น
ขับพยาธิไส้เดือนเด็ก

อุทพิค

Typhonium roxburghii Schott.

สรรพคุณ หัวบั้งไฟกิน กัดเนื้อมาก
ปรงยาทาแก้ฝี ราก แก้ริดสีดวง

อุโลก

Hymenodictyon excelsum Wall.

สรรพคุณ เปลือกต้น ราก, แก่น แก้ไข้
แก้ร้อนในกระหายน้ำ

เอื้องหมายนา

Costus speciosus Smith.

สรรพคุณ เหง้า แก้คางขาว ขับปัสสาวะ
(มีพิษ ต้องทำให้สุกก่อน)

ภาคผนวก ช ภาพกิจกรรม

สัมภาษณ์พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

กลุ่มสนทนา (Focus group) วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2543

ร้านจำหน่ายสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย

ผู้มาซื้อสมุนไพร

เดินป่าสมุนไพรมานำชมโดย พระครูสุธรรมนาถ

คณะผู้วิจัยและนายทองหล่อ พุ่มพวง

ชมรมผู้สูงอายุวัดปลักไม้ลาย

การกำหนดขอบเขตหมู่บ้าน โดยผู้สูงอายุในชุมชน

สัมภาษณ์อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดปลักไม้ลาย

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

เก็บข้อมูลในชุมชน

หน่อไม้ฝรั่ง สินค้าการเกษตรของชุมชน